

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
3/2015

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
3/2015

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Rudolf KUCHARČÍK

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Redakčná rada/Editorial Board

Lubomír ČECH

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Samuel ČELOVSKÝ

University in Novi Sad, Serbia

Lenka FOJTÍKOVÁ

Technical University in Ostrava, Czech Republic

Tomáš GONGOL

Silesian University in Opava, Czech Republic

Jana ILIEVA

University of Tourism and Management in Skopje,
Republic of Macedonia

Karol JANAS

Alexander Dubcek University in Trencin, Slovak Republic

Eva JANCÍKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Larisa KAPUSTINA

Ural State University of Economics, Russia

Kiyoshi KASAHARA

Rikkyo University, Japan

Olyana KINDIBALIK

University of European Studies of Moldova,
Republic of Moldova

Helena KOŠCIELNIAK

Technical University in Częstochowa, Poland

Milan KURUCZ

Ministry of Foreign and European Affairs
of the Slovak Republic, Slovak Republic

Zuzana LEHMANNOVÁ

University of Economics, Prague, Czech Republic

Ľudmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Ľudmila MALÍKOVÁ

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

Stanislav MRÁZ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

POGÁTSA Zoltán

University of West Hungary, Hungary

Jozef SABOL

The Police Academy of the Czech Republic in Prague,
Czech Republic

František ŠKVRNDA

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

René PAWERA

Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

Dalibor VLČEK

Matej Bel University, Slovak Republic

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ

Jazyková redakcia/ Language editing

bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2015

IČO 00 399 957

ISSN 1339-3502

Issues in 2015

MARCH

JUNE

SEPTEMBER

DECEMBER

Obsah

Issues of legal decision making in economic sphere <i>Oganes Akopyan</i>	4
Analýza vývoja a vplyv konceptu multikulturalizmu vo svete <i>Ivana Dancáková</i>	18
Medzivládna paradigma v integračných teóriách <i>Ľudmila Dolná</i>	32
Vybrané otázky chápania pravicového extrémizmu <i>Marianna Dudášová</i>	42
Pôsobenie Islandu v medzinárodných organizáciách od vyhlásenia nezávislosti po vypuknutie globálnej hospodárskej krízy <i>Katarína Hovorková</i>	59
Energetická bezpečnosť ČĽR v kontexte rastúcej závislosti od importu ropy <i>Katarína Kadvanová</i>	74
Zjednotená arabská republika 1959: úskalia pri budovaní spoločného štátu Egypta a Sýrie <i>Karol Sorby</i>	86
Financialisation of Economy <i>Aleksandr V. Vakurin</i>	104
Recenzia Pítrová, L.: Evropská dimenze legislativního procesu. Praha : Leges, 2014. 336 s. ISBN 978-80-7502-035-2 <i>Milan Hodás</i>	111

Issues of legal decision making in economic sphere

Oganes Akopyan

Abstract:

In this article the author studies the issues concerning the measure of regulation of economic relations and of legal risks, and a special theme – the scope of legal regulation in the economic sphere, indices of economic efficiency and expediency of their legal regulation, as well as many other issues.

By legal decisions the present research offers to understand the use of legal tools for the implementation of the objectives of the economic policy of the state.

Key words: Economy, regulation, deregulation, decisions, model, finances, bank, scope, borders, state

JEL classification: A12, K00, K23

Abstrakt:

V článku sa autor zaoberá otázkami regulácie ekonomických vzťahov a právnych rizík osobitne rozsahom právnych regulácií v ekonomickej sfére, vplyvu na ekonomickú efektivitu a výhodám právnych regulácií. Súčasný výskum vysvetľuje používanie právnych nástrojov pri implementácii cieľov ekonomickej politiky štátu.

Kľúčové slová: ekonomika, štát, deregulácia, rozhodnutia, modely, banka, škála, hranice, štát

JEL klasifikácia: A12, K00, K23

Undoubtedly, the subject of legal decisions in economic sphere has a huge number of aspects. Of course, the given issue may be dealt with from different points.

At the same time, the given subject supposes a study of measures of regulation of economic relations, of legal risks; a special theme is the scope of legal regulation in economic sphere, indices of economic efficiency and the expediency of their legal regulation, as well as many other problems.

By legal decisions the present study suggests the use of legal tools for implementation of the objectives of the state economic policy.

Of course, when starting a study of the issues of economic sphere regulation, one encounters a broad spectrum of opinions concerning possibilities of such a kind of regulation. The viewpoints of scientists are changing constantly depending on particular conditions of the world economy development: for example, on the conditions of economic growth or of economic recession, inflation processes in the economy, or deflation, etc.

Legal regulation of economic relations is a complex and multi-aspect problem. It has always been in the spotlight of researchers as it is coupled with a search for optimum forms and methods of legal action on public relations in the economic sphere.

The modern stage of development of the society poses questions to researches regarding the role of the state in the formation and regulation of the market economy. From the very beginning the Russian economy reformation was oriented at the transition to the liberal market model that supposes quite restrained legal regulation of economic relations, restricted from excessive interferences of the state into the elements of market relations connected with production, distribution and consumption of goods and services.

The scale of government regulation, particular forms and methods thereof have definite specifics and considerably vary by countries. The selection of forms and methods of economic process regulation is always a creative task requiring an accurate approach, which decision is entrusted to the state.

John Keynes' successors stand for the viewpoint that the free market system is void of inner mechanism that would be able to provide a certain balance at the macroeconomic level. As consequence, the proponents of the said approach, in Russia as well, hail the idea of active government interference in the economy by conducting a respective strict budget, tax, currency, etc., policy. At the same time, it should not be left unmentioned that J. Keynes was the advocate of a rather soft economy impact – through the reduction of interest rates against the backdrop of a crisis and said rates increase under the conditions of high growth rate of the economy.

Adepts of monetarism concept traditionally suppose that markets are a priori competitive and capable of self-regulation expressed in attainment of macroeconomic equilibrium. But if you compare Keynesian approaches of government economy impact with the monetaristic ones, then it will be clear that the monetarism in its turn offers quite strict methods of government interference such as excess monetary withdrawal from the economy, state budget sequester, etc.

Modern literature related to the issues of economic relations regulation contains a huge number of not always deliberate but misrepresentations of the essence of scientific concepts, that's why it often becomes impossible to "sort the wheat from the chaff".

Of course there are many other approaches among the basic concepts of economy regulation apart from Keynesianism and monetarism, including: mercantilism theory, economic liberalism, social market economy model, state dirigisme, institutionalism, theory of steady development, theory of regulation, etc.

It is natural that the supporters of one or another economic concept look differently at the issues of legal regulation and legal decision-making in the economic sphere.

There is no getting away from the subjective factor. Because quite often models are created to abstract away from the reality, and legal models are not an exception. In the opinion of Myron Scholes, an American economist and the Nobel Prize winner, “there is one more general model that points to the fact that all our models are in the end unworkable. They do not work because they are unable to take into account all interconnections of the real world”¹.

Thus, any legal form in all its apparent economy independence, is objectively ultimately predetermined by the specifics and character of the economic relations vested by it and those laws that regulate the development thereof. Thereby the range of legal forms that may be applied by the state in its law-making depends on the knowledge of economic relations and objective laws of the development thereof. The more thoroughly certain groups of economic relations at which regulation the legal act is directed are studied, the wider is the set of legal forms that may be used by the law-making authorities. The greater is the freedom of choice of the optimum legal form, the less is the risk of development of subjectivism in the law-making activity of the state in the economic sphere.

The lawmaking practice should be provided with the inner unity of the selected legal form and controllable economic relations. The said condition is expressed in the necessity of harmonization of all taken statutes of the law constituting the legal form.

The state fixes economic relations vesting them with a legal tunic through the lawmaking form. In other words, the state should within the development and adoption of legal acts put the economic relations subject to regulation into such a legal shape that would in the best way correspond to its specific economic content. In the opinion of Halfina R. O., the selection of optimum legal form being adequate to economic contents is the main condition of increase of the efficiency of law in the regulation of production relations².

The aggregate of legal forms composing a specific legal form by way of a system, may be efficient only in case it provides conditions for a free creative activity of business entities using at the same time the whole potential of the market economy. I would like to pay special attention to the stability of legal acts regulating economic relations. In the opinion of Mozolin

¹ Myron Scholes, speech at NYU/IXIS Bank conference on hedge funds (New York, September 2005).

² HALFINA, R. O. Law and market (Legal theory: new ideas. M., 1991. Issue 1. P. 47).

V., the laws that regulate relations in the economy sphere should be worded broadly and with multiple options³.

The methods of state influence on economic relations playing the role of means towards social ends have definite objective conditionality. They are to a great extent determined in some cases by the social and economic system of the society, by specific historical conditions of its development, and in other cases – by the character of economic relations, by the spectrum of current tasks. The method selection is highly influenced by historical traditions, specifics of a country, state of the administrative staff, culture level and a great number of other objective factors⁴.

Apart from objective reasons, the choice and the contents of the methods are highly influenced by the subjective factor. The exercise of functions, the solution of specific tasks may be carried out by the state with the help of various means and with different methods. Hence it follows that the state, its authorities have an option for selection between such means and methods.

The problem of methods is inherently coupled to their contents, correct understanding of possibilities they presuppose. The relation between the state regulation methods and of its functions is obvious.

It's worth noting that the method of state economy regulation shaped into a legal form, coincides by objectives with the method of legal regulation. The content of the methods is an aggregate of means, methods, kinds of behavior by which use the state manipulates controllable relations. The correct choice and optimum set of means greatly affect the process of the society development.

The state by using the law potential may act in the same direction as the economy development follows; may act against the economy development; may throw obstacles to the economy development in certain directions and promote its development in others⁵.

“Regulating capabilities of the legislation are related to its super-structural character, dependence, after all, on profound economic processes. Hence, on the one hand, there become visible the limits of normative and legal regulation related to the accounting of objective conditions of the material order, and on the other hand, there are offered the challenges of the creative role of the legislation. But only free society gives opportunities of conscious

³ MOZOLIN, V. P. Law and economy of the transition period. (Soviet Justice. 1992. № 8. P. 3).

⁴ Methods and forms of state management. M. (1997. P. 17.)

⁵ MARX, K., ENGELS, F. Works. 2-d edition. M., (1955. V. 37. P. 417.)

generation not only of subjective factor, but also of objective basis of intrinsic progress” – wrote Professor Lazarev at the dawn of the market reforms⁶.

Past experience has proved the correctness of the approach that returns the law to its due place. Today the law should become a foothold to be rest upon within economic analysis, and an important factor while shaping the criteria of economic efficiency. Little by little there has begun to appear the understanding that the economic efficiency depends not on abstract “factors of production”, but on the political structures providing protection of economic freedoms.

Undoubtedly, one of the basic provisions of the modern economic theory is the provision that the market of perfect competition provides the most efficient use of resources. But the practice has shown that the really functioning markets are quite far from an ideal model of market of perfect competition, the functioning of the majority of them in order to approach the perfect model formulated by theorists needs a corrective state regulation – a regulation based on respective legal decisions.

It should be said that the state regulation of economic sphere has a heavy negative aspect too. As a reason for given phenomenon one may call the nature of the state as such. Up to this day it has been impossible to create a system of state regulation capable to account all side effects and benefits of exercised regulation that leads to substantial flaws in economic relations: corruption, excessive administrative burden on economic agents, etc.

At the same time it should be admitted that the state participation in the economic sphere as one of the legal decisions is not the only way of overcoming such economic flaws and distortions.

Together with the state regulation as a method for laying down stable, transparent and predictable rules of conduct in the market, a deregulation method is used. By virtue of lack of formal legislative regulation of these or those economic relations there may be implemented a regulation of certain markets and business areas by the economic agents themselves without state participation. The self-regulation is a long ago established mechanism and covers a considerable number of spheres of business, commercial and professional activities; the given legal construction may also be examined as one of possible legal decisions for regulating certain sectors of the economy.

It should be noted that each branch of law by which means the state acts on the economic processes, has its own specific methods. The latter may be combined into definite

⁶ LAZAREV, V. V. Theory of State and Law (actual issues): Textbook for higher school / Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. M (1992. P. 141.)

groups by the character of action. There are suggested considerably varying types of means of government influence: by direct authoritative order to be fulfilled by whoever it has been addressed to; legal regulation of the relations of autonomous subjects who in established bounds take the decisions themselves; specific measures aimed at curbing infringements in the sphere of economy.

For all the diversity of legal forms and methods fixed by the legislation of different countries, for all the changes due to the booming development dynamics, there are invariable principal general rules that are objectively conditioned by the market demands. That is evidenced, in particular, by unanimity in the contents of the Continental and Anglo-American laws regulating the market relations⁷.

Also, of great importance is the opinion of Joseph Stiglitz, the American economist-neo-Keynesian, the Nobel Prize winner in economy, who considers that while deciding the question on the necessity of the state interference it's necessary to keep in mind that the state exercises economic function less efficiently than the markets. Undoubtedly, the self-regulating system reacts to the changes in the economy more promptly, however, it is hardly possible to agree with the opinion that the less is the presence of the state, all is the better. It's important to concentrate the state's efforts on the decision of fundamental problems: elaboration of economic policy; development of education and public health; construction of roads; adoption of laws and maintenance of order; environmental protection. The state is called to play an active role in the regulation of economic processes, to take measures on social protection. Therefore, the principal question lies not in the scale of the state regulation, but in such activity directions and methods. In recent decades the theoretical grounds of the analysis of the role of the state have begun to form: the acceptance of the fact that markets not always act efficiently made it possible to put forward a conception of "market failures". According to the said concept the sectors and types of activity were divided into two groups: the ones pertained to the state prerogatives and the ones pertained to the sphere of private business. The majority of scientists began to admit that the state and the private sector were closely interrelated. The state should act as a supplement to markets doing all that promotes improvement of their functioning and rectification of market "failures". Sometimes, the state

⁷ ABALKIN, L. I. The role of the State in the formation and regulation of the market economy (Issues of economics. 1997. № 6. P. 5.)

should act as an efficient catalyst for resolving generally valid issues. And after all, gets out of the headlines⁸.

It would be right to say that the character per se of the market relations supposes certain specifics in their legal regulation. At the legislation level it is necessary to establish a freedom of contracts (decision-making) and responsibility for the results of this sort of decisions; legislative consolidation of the principle of equality of the participants of economic relations, etc.

Halfina R. O. is of the same opinion and affirms that the “state regulation in legal forms by no means violates basic fundamental rules of market functioning. On the contrary, it deepens and enriches their contents, brings them to conformity with new realities”⁹.

According to Tikhomirov Ju. A., the formula of radical reconstruction of economic management is the transition from mainly administrative management methods to the economic ones, to the management of interests and through interests¹⁰.

Professor Tikhomirov rightly says that “in the recent decades in our country an obsolete stereotype of regulation of economic, social and other spheres with the help of by-laws has been overcoming. There has been established a legislative system that possesses basic, complex and procedural and support branches. The law is becoming the primary regulator of those spheres of state life, where until now only by-laws have acted. The new fields of legislation are forming. The legislation is being applied and developed owing to Strategy-2020, that’s why it is necessary to determine more exactly the perspectives and the stages of legislative novelettes”¹¹.

The concept of a long-term social and economic development of the Russian Federation for the period up to 2020 contains new approaches and legal decisions aimed at the Russian economy revival. Such decisions are the following: increase of the efficiency of customs administration and promptness of application of measures of customs tariff regulation including the correction of import duties on goods and equipment which analogues are produced in Russia; creation of conditions for an increase of volumes of long-term crediting of Russian enterprises at the expense of the federal budget by funding interest rates on the credits granted to Russian enterprises within the framework of the projects oriented at the domestic market and corresponding to the priorities of the Russian economy development;

⁸ STIGLITZ, J. Diverse tools are wider than the target: movement to Post-Washington consensus (Economic matters. 1998. № 8. P. 26-28.)

⁹ HALFINA, R. O. The Law and the market // Legal theory: new ideas. M. (1991. Issue 1. P. 5.)

¹⁰ TIKHOMIROV, Ju. A. Law, stimulus, economics. M. (1989. P. 8.)

¹¹ TIKHOMIROV, Ju. A. The rule-of-law state: models and reality (Russian Law Journal. 2011. № 12. P. 5-20.)

improvement of the current system of processing equipment leasing for technical re-equipment of enterprises including the implementation of mechanisms of state support on payment of a part of expenditures for lease payments; expansion of practice of crediting investment projects of the development of new productions by financial institutions; creation of conditions for an increase of investments into renovation of fixed assets and technical modernization owing to improvement of depreciation policy including implementation of mechanisms of accelerated depreciation; use of mechanisms of tax incentives within the frames of implementation of priority directions of industrial policy; stimulating the implementation of projects related to integration of innovative developments, resource- and energy saving technologies, technical and technology re-equipment of plants; facilitating the development of new competitive produce within the frames of the task of an increase of energy efficiency of the Russian economy; state support of R&D related to the development of basic and breakthrough technologies meeting the market requirements and branch-wise strategies; development of mechanisms of private-state partnership including the development and implementation of major innovation projects; improvement of the system of training, retraining and advanced training of the staff for high-technology branches of industry; promotion of the Russian export of industrial production including by funding the interest rates on credits and use of mechanisms of granting guarantees on risks within export operations including regular actualization of the list of foreign states the industrial production export to which states is provided with the state guarantee support; further development of the system of technical regulation¹².

The quality and efficiency of taken legal decisions are one of the key conditions of the economic development of the state. Russian experience of making such decisions testifies a string of difficulties arising on the way of solving the problems in different branches of the national economy.

As an example one can cite legal decisions in the sphere of state expenses.

The increase of efficiency of expenses is becoming one of the most important tasks which decision doesn't suffice a search for economy reserves, but requires system changes of budget institutions, creation of practical legal technologies of adoption of efficient financial and legal decisions.

¹² Order of the Government of the Russian Federation № 1662-r as of 17.11.2008 "On the concept of a long-term social and economic development of the Russian Federation for the period up to 2020"; "Legislation Bulletin of the Russian Federation" (24.11.2008, № 47, p. 5489.)

The legal regulation of state expenses is the basic means of purpose character provision of the state expenses themselves, which within the financial and economic crisis acquires a special significance.

At present, a gradual change of approaches to the public finance management is under way in the Russian Federation.

The given phenomenon has fundamental character and in the first place is coupled to the plans on foundation of the Russian state financial agency. Actually, the question is the establishment of a state management company under whose management there will be placed a considerable part of public finances, including the ones of the Fund of national welfare and a number of other financial resources.

Said trend demands reframing financial and legal approaches and new legal decisions in the sphere of state expenses management in whole.

The consequence of such changes should be the improvement of the procedures and tools of the state investment policy, as well as the development of the institute of responsibility for off-target or ineffective character of budget expenses. As well as practical application of theoretical evidence concerning the issues of creation of juridical entities of public law in the Russian Federation.

The industrial development legal support is also a sphere where the state holds a special place.

As the experience of the developed industrial countries shows, the higher is the industry development level, the greater is the state interference into the economy. Frequently, in certain economic spheres, the state interference to some extent suppresses the individual economic freedom, but it is quite grounded, otherwise the freewheeling of certain subjects of economic activity may lead to serious consequences for others and the economy in whole. Therefore, it is hard to escape the conclusion that control over monopoly markets is indispensable. The consequence of operations of a monopolist in the market is in many cases has happened to be exceptionally negative. Thus, there is a demand in a legislation that would regulate the activity of respective subjects (for example, the Law of RSFSR № 948-1 as of 22.03.1991 “On competition and restriction of monopolistic activity in goods markets”).

The state possesses a vast number of efficient tools having significant impact on the industrial sector.

The state regulation of the tax sphere, prices, tariffs, credit and currency policy is able to exert necessary positive effect on the rates of industrial development and re-orientation of the national economy to innovation type of development, and to create due industry

development incentives, increase the investment national companies appeal and even implicitly influence by such measures the increase of capitalization of a number of Russian industrial giants.

Recently, a great number of regulatory legal acts and amendments thereto have been adopted that stipulate additional measures on industrial production support and are summoned to improve the situation in the industry in whole.

Today, in the light of the lasting financial crisis the Russian economy encounters an issue of taking measures on the Russian Federation industrial complex state support. Gradually, there appears an imminent necessity in the elaboration and adoption at the federal level of a complex regulatory document that makes it possible for the Russian industry to accumulate additional resources, to level the after-effects of the recent substantial recession of the national economy, to eliminate the gaps in the legislative regulation of the industrial sector, as well as positively affect the business and investment activity in whole.

A special actuality plays a theme of the scope of the legal regulation. However, one must clarify straight away the position concerning the fact that the limits of the legal regulation, the regulation dynamics are highly dependent on the sphere of public relations that is subject to such kind of regulation.

The financial law underwent a new birth with the advent of market reforms in Russia. It became obvious that Russia lacked a wide range of financial institutes that were specific to the financial spheres of western countries and which establishment required urgent measures on creation of a regulatory legal basis in such spheres as: banking sphere, investment sphere, equity and capital markets; such financial institutes as budget system, tax system underwent substantial changes. The expansion of the financial law to contiguous branches became inevitable in the view of new approaches in the legal regulation caused by the change of ratios of public and private interests in the society and in the state in whole.

It would be correct to mention Murray Rothbard, a representative of the Austrian economic school, his classical works such as “Power and market: state and economy”, “State and money”. In the first of the mentioned works Rothbard studies in detail the issues of government interference into economy, gives his own classification of “types of interference”.

But it seems necessary to restrict the present study by legal aspect of the said problem.

As it has been noted afore, the law and the scope of its regulation are closely related with various economic theories (schools) that are used while shaping the economic policy of the state. Such questions as the possibility of state regulation of prices, bank rates, regulation of the equity market, and etc., are still open not only in Russia. In such spheres, the financial

law should constantly “compress” and “release” depending on the political and economical situation.

The financial law being an independent branch of the law and having an independent subject of the legal regulation and a proper method of such regulation, has recently been swiftly broadening its frames.

The author prefers to leave open the questions concerning the expedience of the financial and legal regulation of the said spheres, as more than once there have been expressed a huge number of polar points of view concerning them in the literature.

Today the financial law theory faces new challenges connected with globalization processes that considerably affect the world financial architecture. There persist attempts to unify at the world level approaches in the legislative regulation of these or those issues in the banking area, in the financial markets. Undoubtedly, the said trend should be considered as the broadening of the limits of the financial regulation. The regulating financial impact of finances is exerted on a “common” basis within the framework of various intergovernmental associations and unions. The said facts prove that finances are becoming an extremely complex and multi-aspect phenomenon, the laws of “extempore order” do not work and only worsen the situation, a weighted and point regulation in order to level disproportions in the world markets is needed.

It becomes obvious that only the adoption of supra-national financial measures and bringing the monetary stock that is in circulation of various financial surrogates, in compliance with the scales of real production will help to decrease the possibility of recurring of the world financial crisis.

Entin M. L. gives certain financial aspects that come to the international level of regulation: mechanisms of readjustment of the economy of sovereign states whose debts exceed certain levels, possibility of closing off-shores and relativizing banking secrecy. A special place is held by the issues of fight with the social dumping, issues of unification, harmonization and convergence of tax regulation, toughening of the modes of intellectual property protection¹³.

The point of view of Blinder A. S., the Professor of Princeton University, the Federal Reserve former Deputy Chairman, is of interest: “A hypothesis of efficient markets in the sphere of finances doesn’t work at present. The finances can’t be self-regulating. The

¹³ ENTIN, M. L. Time challenges and new vision of international, supra-national and domestic law // Collection of articles of the Second international political forum held in Yaroslavl. (Institution of the Russian Academy of Science “Institute of State and Law of RAS”. 2010. P. 38.)

regulation of the financial business is justified by the need in protection of consumers, taxpayers against heavy debts, and citizens against financial and macroeconomic instability. But the demand for macro-prudential regulation doesn't mean that the government may do what it wants. The regulation should be aimed at specific problems, be applied efficiently, be fair and stimulate innovations. The grounded regulation system should minimize gaps in regulation and excessive regulation”¹⁴.

Blinder A. S. analyzes the Dodd – Frank Act adopted in 2010 in the United States that is summoned to radically change the whole American financial system. The Act gives grounds for state interventions, here are some of them: creation and strengthening of the game rules and maintenance of a fair system; protection against excessive concentration and preserving the competition; income redistribution by means of taxes (transfers); correction of externalities or other market failures, as well as by virtue of information asymmetry; taxpayer protection including in public expenditure or their risk exposure¹⁵.

It follows that the financial law is becoming one of the spheres requiring not only the national but also supranational and international and legal regulation in view of unification, harmonization and convergence of the legal regulation of all aspects of the economic activity.

After the financial crisis of 2008 the leading western countries came to a conclusion on the necessity in changing the approach to the financial sector regulation. Mistakes in the regulation of the given spheres on institutional level resulted in an increase of “pressure” of financial authorities and broadening of the limits of the financial and legal regulation.

It is appropriate to mention here the measures that have been taken, to denote the tendencies in the regulation of the financial sphere in the reviewed regions.

In the United States there has been established a Financial Stability Oversight Council; the authorities of the Federal Reserve System and of the Federal Deposit Insurance Commission in the sphere of bank liquidation have been broadened; an authority for supervision in the field of insurance has been established.

A market reform by establishment of derivative markets and their transparency provision is being carried out; an obligation from the side of banks to inform on assets underlying the derivatives has been implemented.

A number of measures in the banking area that increase the resistance of the banking system in whole have been taken, namely there has been established a fund in the amount of

¹⁴ BLINDER, A. S. “The system broke down, it should be reinforced: financial regulation rethinking (Banks: world experience. 2011. № 1. P. 47.)

¹⁵ Ibidem.

20 bln. US Dollars financed by banks in order to solve the so-called problem “too big to become bankrupt”; equity capitals of banks to cover the risks have been increased, from now on the banks should own 5 % of their securitized products; the control over the payment of bank bonus from the side of supervisory agencies has been tightened.

In its turn the European Committee for System Risks has been created at the level of institutional reforms in the European Community (EC); three authorities for supervision over the banking market, insurance market and financial market have been established with the aim to coordinate the national supervisory authorities (since January 2011).

The market reform has resulted in the creation of derivative markets and derivative standardization legalization and establishment of the central compensation system; adoption of measures at EC level on prohibition of short sales (without provision) of shares, bonds and credit default swaps (CDS) on public debts (till the end of 2011).

In conclusion, it is necessary to make a summary regarding the methods of the economy state regulation and their proportion:

- The market to a large extent represents a self-adjusting system, it is possible to affect it but mainly by economic methods. However, one should not affirm that administrative methods are ineligible to exist. In quite a number of cases their application is not only admissible, but is necessary.

- There are no absolutely inapplicable and absolutely inefficient ones among the methods of economy state regulation. All of them are needed, it's only important that for each method a correct sphere should be defined where its application would be the most appropriate. The economic losses of business entities begin when the government goes beyond reasonable and economically feasible limits, giving preference either to economic or administrative methods;

- In the context of modern Russia reality there has been increasing the possibility of use of legal decisions in the form of administrative methods that make it possible to help the economy out of the crisis situation. Gradually the financial and legal regulation is being urged to break into such spheres that up to a definite moment have been under the governance of “self-regulating” markets or haven't been regulated at all by virtue of indefiniteness of the subject of such regulation owing to a special complexity of the modern financial operations and the whole financial structure in whole.

Today such legal decisions are needed that would make it possible to react to evolutionary processes of the modern economy, especially under the conditions when the whole world is in a complicated transitional phase.

Bibliography:

1. ABALKIN, L. I., The role of the State in the formation and regulation of the market economy. (Issues of economics. 1997. № 6);
2. BLINDER, A. S. “The system broke down, it should be reinforced: financial regulation rethinking. (Banks: world experience. 2011. № 1);
3. ENTIN, M. L. Time challenges and new vision of international, supra-national and domestic law // Collection of articles of the Second international political forum held in Yaroslavl. (Institution of the Russian Academy of Science “Institute of State and Law of RAS”. 2010);
4. HALFINA, R. O. Law and market (Legal theory: new ideas. M., 1991. Issue 1);
5. STIGLITZ, J. Diverse tools are wider than the target: movement to Post-Washington consensus (Economic matters. 1998. № 8);
6. MOZOLIN, V. P. Law and economy of the transition period. (Soviet Justice. 1992. № 8);
7. TIKHOMIROV, Ju. A. The rule-of-law state: models and reality. (Russian Law Journal. 2011. № 12.).

Legal Acts:

1. Order of the Government of the Russian Federation № 1662-r as of 17.11.2008 “On the concept of a long-term social and economic development of the Russian Federation for the period up to 2020”; “Legislation Bulletin of the Russian Federation”. (24.11.2008, № 47).

Contact:

Akopyan O. A., Doctor of Law

Department of financial, tax and budget legislation

Institute of legislation and comparative law

Government of the Russian Federation

Bolshaya Cheremushkinskaya, 34

117218 Moscow

e-mail: Oganess84@gmail.com

Analýza vývoja a vplyv konceptu multikulturalizmu vo svete

Ivana Dancáková

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je poukázať na široký významový záber konceptu multikulturalizmu a priblížiť jednotlivé dimenzie, ktoré v sebe tento pojem nesie. Často krát práve v dôsledku nejednotného a nejednoznačného vymedzenia pojmu dochádza k vzniku rozporov ako na akademickej, tak aj na politickej úrovni. Rozdielnosť názorov vniesla rozmanitosť aj do prístupu jednotlivých vlád k vzniknutej multikultúrnej situácii. Na príklade európskych štátov založených na národnom princípe – Francúzsko, Spojené kráľovstvo, Nemecko, Holandsko a Slovensko, analyzujeme vývoj a vplyv jednotlivých modelov riešenia multikultúrnej integračnej politiky a dôsledky, ktoré so sebou prinášajú. Na príklade štátov, ktoré boli formované práve v dôsledku migrácie – Kanada, Spojené štáty, Austrália, demonštrujeme prvé formy multikulturalizmu vo svete. Postupom času sa však začínajú prejavovať nedostatky tohto konceptu, pre ktoré je predmetom mnohých kritík.

Kľúčové slová: multikulturalizmus, integračná politika, Kanada, USA, Európa

JEL klasifikácia: Z10, Z18

Abstract

The aim of this article is to point out the broad semantic concept of multiculturalis and bring various dimensions, which are included in this concept. Because the definition of multiculturalism is very inconsistent and ambiguous it leads to contradictions in the academic and political level. Divergence of opinions has brought diversity into access to individual governments. We will analyze the development and impact of each model of multicultural policy and consequences which multiculturalism brings. We will demonstrate it on the European countries based on the national principles i.e France, the United Kingdom, Germany, the Netherlands and Slovakia. Using the example of countries that have been formed due to migration - Canada, the United States and Australia, we point out the first forms of multiculturalism in the world. Over time we can observe shortcomings of this concept for which it is the subject of criticism.

Key words: multiculturalism, integration policy, Canada, USA, Europe

JEL Classification: Z10, Z18

Úvod

V súčasnej dobe môžeme pozorovať vysokú mieru migrácie v dôsledku čoho dochádza k stretu kultúr z rôznych oblastí sveta. Tento proces so sebou prináša podnety na prehodnocovanie základov každej spoločnosti a formovanie konceptov fungovania novovzniknutej multikultúrnej spoločnosti. Spoločnosti, v ktorej sa mieša viacero skupín, či už kultúrnych, náboženských, etnických, rasových a pod. Ich spolužitie nikdy nebolo jednoduché. Naopak, každá skupina má svoj vlastný pohľad na svet, vlastné prejavy správania, typické emocionálne reakcie, hodnotový rebríček a tiež aj iné práva a povinnosti

platné pre jednotlivých členov skupiny. Neraz dochádza ku kultúrnym konfliktom, ktoré je potrebné riešiť a do budúcnosti im predchádzať. S týmito udalosťami sa spája práve koncept multikulturalizmu.

Pojem multikulturalizmus vytvára ucelený priestor, ktorý zahŕňa viacero navzájom súvisiacich tém z oblasti filozofie, sociológie, politológie, kulturológie a ich príbuzných odborov. Často dochádza k zámene pojmu s inými termínmi vysvetľujúcimi rovnakú či podobnú problematiku, avšak líšia sa spôsobom prístupu k spornej situácii. Jednotliví odborníci a myšlienkové prúdy sa rozchádzajú práve pri definovaní konceptu multikulturalizmu. Tieto názory na problematiku sú často ovplyvnené prístupom štátu k integrácii imigrantov, a preto aj k multikulturalizmu môžeme zaujať súhlasný alebo naopak kritický až dokonca nesúhlasný postoj.

V praxi sa multikulturalizmus v niektorých krajinách adaptoval viac, v iných menej. Existujú štáty, ktoré sú založené práve na princípe multikultúrnosti, teda rozmanitosti. Iné, naopak, podporujú národnostný princíp a hodnoty národa vyvyšujú nad kultúrne hodnoty menšín. Aplikované koncepty riešenia multikulturalizmu sa líšia od štátu k štátu. V práci vymedzujeme štáty, ktoré vznikli v dôsledku imigrácie a štáty, ktoré čelili vlnám prisťahovalcov z dôvodu dekolonizácie či v období po 2. svetovej vojne. Prijatím imigrantov štáty začali prejavovať snahy o zavedenie vhodných integračných politík, aby predišli možným konfliktom medzi vznikajúcimi minoritami a majoritnou spoločnosťou. V článku sledujeme vplyv zvoleného modelu riešenia multikulturalizmu na vývoj situácie v jednotlivých štátoch a dopady na spoločnosť.

V závere priblížime aj situáciu na Slovensku po tzv. nežnej revolúcii a zhodnotíme ponímanie multikulturalizmu slovenskou spoločnosťou, v ktorej dochádza k názorovej rozpoltenosti založenej na vyzdvihovaní národného motívu nad multikultúrne charakteristiky.

1 Priblíženie pojmu multikulturalizmus

1.1 Dimenzie multikulturalizmu

V súčasnom politickom, akademickom i mediálnom prostredí sa termín multikulturalizmus stal predmetom mnohých debát. Vo všeobecnosti sa považuje za pomerne zložitú problematiku. Zložitú, práve z dôvodu náročnej uchopiteľnosti rôznych myšlienok, postojov a názorov, ktorými je táto téma sprevádzaná. Práve nejednotnosť a nejednoznačnosť vymedzenia konceptuálnych východísk vedie k vzniku paradoxov a nejasností. Niektorí autori

prehlasujú, že multikulturalizmus znamená všetko a zároveň nič,¹ iní poukazujú na jeho vágnosť a označujú ho za *rébus*² či *módnu slovnú vypchávku*.³

Tradičné poňatie pojmu multikulturalizmus označuje myšlienkový smer, ktorý sa zaoberá početnou rozmanitosťou kultúr. Vychádza z predpokladu, že viacero kultúr v rámci jednej spoločnosti sa navzájom obohacuje, a pokiaľ sa vyskytnú určité konflikty, je to dané zlým prístupom spoločnosti k menšinám. Môžeme povedať, že v tomto prípade multikulturalizmus obhajuje rovnocennú multikultúrnú spoločnosť.

V medziach súčasných charakteristík multikulturalizmu môžeme rozlíšiť nasledujúce štyri sémantické dimenzie tohto výrazu, z ktorých sa každá odvoláva na určitý spôsob jeho chápania. Teda hovoríme o multikulturalizme, ktorý vystupuje ako:⁴

- Určitý typ spoločenskej situácie, ktorá je charakteristická obvykle nerovnocennou koexistenciou rôznych skupín, kultúrnych, etnických, rasových, náboženských, a i., v rámci jedného spoločenského útvaru. V tomto zmysle sa často uplatňuje predstava, že multikulturalizmus je sociálnym faktom,⁵ vlastným nie len moderným, ale aj historickým politickým útvarom. Táto predstava je obvykle vyjadrovaná výrazom multikulturalita, alebo tiež multikultúrna spoločnosť či multikultúrna situácia.
- Interdisciplinárny vedecký prístup opisujúci spôsob uchopenia spoločenskej situácie z pozície rôznych humanitných a spoločenských vied: sociológia, antropológia, politológia, politická filozofia, psychológia. V tomto zmysle sa obvykle hovorí o teóriách multikulturalizmu.
- Politická vízia, cieľ alebo požiadavka vyznačujúca sa spravodlivým rozdelením spoločenských zdrojov medzi rôzne skupiny, resp. medzi členov rozličných skupín. Ide o vyjadrenie určitej ideálnej spoločenskej situácie, charakterizovanej prostredníctvom vzájomného rešpektovania a uznania na úrovni skupín i jednotlivcov, ku ktorej by sa malo v politickom zmysle smerovať. Multikulturalizmus na tejto výrazovej úrovni chápeme ako politiku identity alebo taktiež ako politiku diferencie.

¹ HIRT, T. 2008. Multikulturalismus: uzavřená kapitola nebo aktuální společenská vize? In ŠUBRT, J. (a kol.). *Sociologie III*. Praha : Karolinum, 2008, s. 294-315.

² BAUMANN, G. 1999. *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York : Routledge, 1999, s. 19.

³ FAY, B. 2002. *Contemporary Philosophy of Social Science: A Multicultural Approach*. Philadelphia : Wiley-Blackwell, 2002, s. 14.

⁴ HIRT, T. 2008. Multikulturalismus: uzavřená kapitola nebo aktuální společenská vize? In ŠUBRT, J. (a kol.). *Sociologie III*. Praha : Karolinum, 2008, s. 294-315.

⁵ BARŠA, P. 2003. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. Politologická řada, sv. č. 4, s. 15, s. 35.

- Súbor praktických či edukačných stratégií a postupov, prostredníctvom ktorých možno dosahovať ciele politiky identity. V tomto zmysle predstavuje konkrétne politické či vzdelávacie nástroje označované ako multikultúrna politika, integračná politika prípadne multikultúrna výchova. V danej súvislosti sa zvykne používať aj označenie aplikovaný multikulturalizmus.

K multikulturalizmu dochádza v dôsledku viacerých externých vplyvov na spoločnosť. Za najvýznamnejšie príčiny, ktoré vedú k stretu kultúr považujeme fenomén globalizácie, regionalizácie jednotlivých oblastí či rastúcu mieru individualizácie. Dôsledkom čoho rastie úroveň mobility pracovnej sily, počet migrantov vo svete a uvedomelosť rôznych sociálnych skupín spojená s uzákoňovaním ľudských práv.

Možných riešení prístupu k multikulturalizmu existuje niekoľko. Môže fungovať buď v podobe mierovej komunikácie (Berlín), alebo v podobe konfliktov, a to kultúrnych, politických až vojenských (Blízky Východ). Samozrejme, primárnym cieľom každého štátu by malo byť predchádzanie vzniku konfliktov akéhokoľvek charakteru.

Ak sa pozrieme na sociálny rozmer multikulturalizmu, pričom máme na mysli diverzifikáciu kultúr a ich stretávanie, opätovne sa dostávame k problému jednoty ľudstva, a to zdôrazňovaním kultúrnej rozmanitosti, či rozdielnosti kultúr medzi majoritnou spoločnosťou a menšinami. Rozlišujeme niekoľko typov menšín podľa nasledujúcich kritérií, pričom každé z týchto kritérií je viac-menej relatívne: historické, geografické, etnické, sociálne, jazykové, rodové, právne atď. Dôvodom relativity spomínaných kritérií je práve budovanie menšinovej identity, ktorá sa primárne formuje prostredníctvom konformnosti so skupinou, prípadne prejavom nesúhlasu s väčšinou, či už určitou formou odporu k väčšine alebo cez sebereflexiu príslušníkov menšiny.⁶

1.2 Názorové prúdy multikulturalizmu

Od konca 60. rokov 20. storočia sa objavilo množstvo teórií vysvetľujúcich či približujúcich sa pojmu multikulturalizmus. Jednotlivé teórie sa odlišujú v dôraze, ktorý kladú na mieru autonómie skupín a jednotlivcov, a tiež v tom, či sa sústreďujú skôr na obranu špecifických kolektívnych identít, alebo na odstraňovanie socioekonomických nerovností.⁷

⁶ MISTRÍK, E. 2006. Pojmy používané v multikultúrnej výchove. In *MULTI-KULTI na školách. Metodická príručka pre multikultúrnú výchovu*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2006. s. 50-51. .

⁷ HIRT, T. 2007. Přehled myšlenkových proudů a kritik multikulturalismu. In ROSŮLEK, Přemysl. (a kol.). *Politická filosofie. Aktuální problémy*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 42-62.

Z tohto hľadiska rozlišujeme päť základných myšlienkových prúdov, ktoré sa postupne formovali: konzervatívny, liberálny, pluralistický, esenciálny a kritický multikulturalizmus.⁸

- Konzervatívny multikulturalizmus, resp. monokulturalizmus, je založený na báze neokolonializmu, teda potreby civilizácie kultúr, ktoré sú nižším vývojovým štádiom euroatlantickej civilizácie. Cieľom bolo postupné asimilovanie menšín do majoritnej spoločnosti. V tomto prípade dochádza k rasistickému paradoxu, keď výzvu na asimiláciu nesprevádzajú opatrenia, ktoré by ju umožňovali, čo vedie k obviňovaniu menšín z neschopnosti prispôbiť sa, prehĺbeniu rozdielov a budovaniu vzájomného strachu.
- Liberálny prúd vychádza z osvietenstva a racionalizmu. Dôraz sa kladie na egalitarizmus, teda princíp rovnosti pred zákonom. Tento myšlienkový smer akceptuje predstavu spoločnosti, ktorá je kultúrne rôznorodá, avšak trvá na integrácii skupín či jednotlivcov do majoritnej spoločnosti, v ktorej majú všetci rovnaké práva a povinnosti, pričom rešpektujú majoritnú kultúru. Kultúrne špecifiká sú zachovávané len v súkromí menšín. Problém vzniká, ak sa rovnosť začne zamieňať za rovnakosť. Taktiež sa nekladie veľký dôraz na špecifické prístupy voči menšinám, pretože sa nepovažujú za potrebné.
- Pluralistický multikulturalizmus sa zameriava na tzv. sociokultúrnu odlišnosť a rozmanitosť. Pluralistický model je tiež založený na integrácii odlišných skupín, pričom si tieto skupiny zachovávajú svoje špecifiká, ktoré sú hlboko zakorenené a len ťažko ovplyvniteľné. Snahou štátu je zachovanie skupinovej identity a pestovanie *multikultúrnej gramotnosti*, ide o koncept vzájomného spoznávania kultúr menšín a dominantnej kultúry. Napriek tomu, existuje nerovnováha, čím dochádza k uprednostňovaniu väčšinových skupín v danom spoločenskom usporiadaní.
- Esenciálny prúd je založený na princípe esencie, určitého súboru nemenných vlastností, ktoré sú dané biologicky (pohlavie, rasa, národnosť). Pestuje národnú hrdosť u majoritnej spoločnosti zdôrazňovaním morálnej kvality, čím nepriamo vedie k formovaniu rasistických a extrémistických skupín. Jednotlivci nadobúdajú pocit jedinečnosti a snažia sa odpútať od marginalizovanej spoločnosti.
- Kritický multikulturalizmus sa v prvom rade snaží minimalizovať riziká predošlých prúdov multikulturalizmu. Vychádza z kritickej teórie, ktorej ústrednou témou je triedna nerovnosť. Zameriava sa na to, akým spôsobom sa ekonomicky, politicky, edukačne a inštitucionálne produkuje rasizmus, sexizmus a triedna predpojatosť.⁹ Jedná sa však o pomerne nový smer, ktorý zastáva len úzky okruh priaznivcov. Tento kritický ideový smer považuje sociálnu identitu jednotlivcov za mnohopočetnú, premenlivú a zároveň relatívnu, ktorú nemožno

⁸ MISTRÍK, E. 2006. Pojmy používané v multikultúrnej výchove. In *MULTI-KULTI na školách. Metodická príručka pre multikultúrnu výchovu*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2006, s. 50-51.

⁹ KINCHELOE, J., STEINBERG, S. 1997. *Changing Multiculturalism*. Buckingham : Open University Press, 1997, s. 35.

redukovať na jeden aspekt. Taktiež uvažuje o príčinách nerovnosti nielen v štátnom kontexte, ale aj na lokálnej, regionálnej a globálnej úrovni.¹⁰

1.3 Kritika multikulturalizmu

Vzhľadom k tomu, že sa multikulturalizmus stal ústrednou témou aktuálnych spoločenských diskusií, nemožno sa čudovať, že podlieha množstvu kritik ako z akademických, tak aj z politických radov. Niektoré kritiky sú v súlade s teóriou kritického multikulturalizmu, ktorý je určitou formou reformy existujúceho prúdu, iné však tento smer odmietajú úplne.

Podľa kritika multikulturalizmu Baumann, multikulturalizmus redukuje sociálnu ucelenosť do jednoduchej rovnice „kultúra = komunita = etnická identita = prirodzenosť = kultúra“¹¹. Baumann kritizuje multikultúrnu predstavu súčasnej komplexnej spoločnosti ako separovaných komunít. Podľa Baumann sa jedná o neustále meniacu zmes premenlivých a kontextuálne podmienených identifikácií na rôznych spoločenských úrovniach bez statického, etnického či komunitou fixovaného charakteru.¹²

Ďalším kritikom, ktorý kritizuje multikulturalizmus, v tomto prípade z pohľadu zaobchádzania s konceptom kultúry, je Turner. Podľa Turnera, „multikulturalizmus predstavuje formu politiky identity, v ktorej koncept kultúry postupne splýva s konceptom etnickej identity“¹³. Multikulturalizmus nesprávne poníma kultúru ako majetok skupiny, pretože kladie veľký dôraz na vzájomnú oddelenosť kultúr a ich homogenitu, čo umožňuje legitimizovanie pospolitej konformity a zaobchádzanie s kultúrou ako s konceptom skupinovej identity.¹⁴

Eriksenova kritika multikulturalizmu vychádza zo skutočnosti, že multikulturalizmus uvažuje o kultúre ako o ohraničenej, do seba uzatvorenej entite, ktorá sa viaže na skupiny a ich členov. Z toho vyplýva, že kolektívna príslušnosť je jedícom pripisovaná na základe fyzických znakov, bez ohľadu na spôsob ako sa vnímajú sami. Eriksen kritizuje nemožnosť

¹⁰ HIRT, T. 2007. Přehled myšlenkových proudů a kritik multikulturalismu. In ROSŮLEK, Přemysl. (a kol.). *Politická filosofie. Aktuální problémy*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 42-62.

¹¹ BAUMANN, G. 1997. Dominant and Demotic Discourses of Culture: Their Relevance to Multi-Ethnic Alliances. In Werbner, Pnina – Modood, Tariq (eds.) *Debating Cultural Hybridity*. London : Zed Books, 1997, s. 183.

¹² Ibidem.

¹³ TURNER, T. 1993. Anthropology and Multiculturalism: What is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It? In *Cultural Anthropology*. [online]. Arlington: Wiley v mene American Anthropological Association, 1993. s. 411-429. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: < <http://www.jstor.org/stable/656475>>.

¹⁴ Ibidem.

zrieknuť sa kultúrnej či etnickej identity, a dožaduje sa práva na samostatné rozhodnutie sa kam a kedy chceme patriť nezávisle na esenciálnych charakteristikách.¹⁵

Podľa Wieviorka, „rôzne formy uznania a podpory etnických identít rozvíjané pod nálepkou multikulturalizmus nedokážu riešiť chudobou etnicky stigmatizovaných obyvateľov súčasných sociálnych get“¹⁶. Wieviorka zastáva názor, že inštitucionálna podpora aktivít menšín nenapĺňa praktické potreby diskriminovaných skupín a nerieši problém pretrvávajúcej chudoby a sociálneho vylúčenia.

Posledným kritikom, ktorého prístupom k multikulturalizmu sa budeme zaoberať, je Barry. Je autorom myšlienky, že „multikulturalizmus ochraňuje viac kultúry než jednotlivých ľudí a nie je pripravený zdôvodniť nadradenosť etických a politických nárokov kultúr nad rovnakými nárokmi jednotlivcov“¹⁷.

Množstvo kritických prístupov k politike multikulturalizmu neustále narastá. Tento trend sa spája práve s rastúcim počtom konfliktov, ktoré sú dôsledkom neúspešnej snahy o integráciu menšín do majoritnej spoločnosti, či snáh o zrovnoprávnenie kultúr v štáte.

2 Vývoj multikulturalizmu vo svete

Vývoj multikulturalizmu sledujeme predovšetkým na príklade *Západného sveta*, ktorý možno rozdeliť na tzv. *Starý svet* a *Nový svet*. Pod pojmom Starý svet rozumieme Európu, ktorá je považovaná za kolísku západnej civilizácie, a ktorej štáty sú postavené na národných základoch. Bližšie upriamime pozornosť na štyri západoeurópske štáty – Francúzsko, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska (ďalej len „Spojené kráľovstvo“), Nemecko, Holandsko a Slovensko ako reprezentanta strednej Európy, ktoré bolo ovplyvnené komunistickou ideológiou. Po vojne trpeli tieto štáty nedostatkom pracovných síl, preto sprvu pozitívne zareagovali na príliv imigrantov. Neskôr však museli čeliť ich integrácii a zavádzať imigračné obmedzenia. Naopak, za Nový svet považujeme štáty, ktoré boli dlhodobo cieľovou destináciou emigrantov zo všetkých kútov sveta, t.j. Kanada, Spojené štáty americké

¹⁵ HIRT, T. 2007. Přehled myšlenkových proudů a kritik multikulturalismu. In ROSŮLEK, Přemysl. (a kol.). *Politická filosofie. Aktuální problémy*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 42-62.

¹⁶ WIEVIORKA, M. 1998. Is Multiculturalism the Solution? In *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21, No. 5, 881-910. [online]. Routledge, 1998, s. 904. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <http://epolis.cz/download/pdf/materials_11_1.pdf>.

¹⁷ BARRY, B. 2001. Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism. In *The Philosophical Quarterly*, Vol. 53, No. 210. [online]. Oxford : Oxford University press, 2001, s. 152-154. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/3542814>>.

(ďalej len „Spojené štáty“) a Austrália. Na základe odlišného pôvodu a vývoja týchto dvoch svetov sa formoval aj ich prístup k multikulturalizmu.

2.1 Nový svet

Kanadská kultúrna mozaika

Kanada ako francúzska kolónia bola obsadená britskými osadníkmi, ktorí v snahe asimilovať predošlých obyvateľov nadobudli pocit nadradenosti. Avšak Francúzi sa dožadovali rovnosti. Preto neskôr dochádza k prijatiu bilingvizmu a bikulturalizmu, a to z dôvodu používania dvoch úradných jazykov (anglický a francúzsky), podpory rozmanitosti v rámci kanadskej spoločnosti a riešenia práv domorodých národov.¹⁸ Francúzska strana bola spokojná, až do začiatku hlásania politiky multikulturalizmu, čo znamenalo podporu a rozvoj viacerých kultúrnych identít v rámci jednej politickej identity. Čo viedlo k zrovnoprávneniu francúzskej menšiny s ostatnými menšinami v štáte.¹⁹ S rozvojom multikulturalizmu v krajine nasledovali snahy o osamostatnenie Quebecu, ktoré síce zlyhali, ale Quebec bol vyhlásený za jednojazyčnú francúzsku provinciu. Ideu multikulturalizmu tak môžeme považovať za neúspešnú, keďže namiesto uznania všetkých kultúr je anglická kultúra tá nadradená a francúzska sa odmieta „znížiť“ na úroveň menšín.

Taviaci kotol Spojených štátov

Kennedy definoval Spojené štáty ako „národ prisťahovalcov“.²⁰ Z tejto definície vyplýva snaha o otvorenosť voči všetkým. Avšak v skutočnosti to tak nie je. Na prelome 19. a 20. storočia prevládal asimilacionizmus, označovaný ako „amerikanizácia“. Išlo o pretrhnutie všetkých pôvodných väzieb a prijatie oblečenia, spôsobov, materského jazyka, záujmov a ideálov majoritnej spoločnosti. Začiatkom 20. storočia sa objavuje výraz „taviaci kotol“, v ktorom sa miešajú a spolu tavia pôvodní obyvatelia s prichádzajúcimi cudzincami, základ ale zostáva rovnaký. Ide o formu obojstrannej asimilácie. Tento obraz Spojených štátov prevláda až do zavedenia politiky multikulturalizmu. Pojem taviaci kotol bol časom nahradený gastronomickým výrazom „šalátová misa“, „v ktorej si rôzne prísady (etnické skupiny) uchovávajú svoju chuť a formu, a dohromady tvoria svojský pokrm, ktorý je

¹⁸ THE CANADIAN ENCYKLOPEDIA. *Multiculturalism*. [online]. [cit. 2015-09-26]. Dostupné na internete: <<http://www.thecanadianencyclopedia.com/en/article/multiculturalism/>>.

¹⁹ BARŠA, P. 2003. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. Politologická řada, sv. č. 4. s. 43-45.

²⁰ KENNEDY, J. F. 2008. *A Nation of Immigrants*. Reprint edition. [online]. New York : Harper Perennial, 2008, s. 10. [cit. 2015-09-26]. Dostupné na internete: <americanhumanity.wordpress.com>.

charakteristický jedinečnosťou svojho namiešania“²¹. Trend multikulturalizmu sa tu primárne spájal s činnosťou hnutia za pozdvihnutie sebavedomia utláčaných skupín. Bol používaný ako zastrešujúci termín pre morálne a politické požiadavky širokého spektra znevýhodnených skupín, vrátane Afroameričanov, žien, gayov, lesbičiek či hendikepovaných osôb. Zrodil sa však extrémne partikulárny multikulturalizmus, ktorý musel čeliť rasizmu anglosaskej kultúry ako opísal situáciu v Spojených štátoch Kallen.²² Reakciou boli pokusy o navrátenie vzniknutej situácie do pôvodných koľají. A zaviedli sa pravidlá a limity pre zlepšenie stavu v krajine. Aby sa prisťahovalec stal Američanom, musí prijať politické hodnoty Spojených štátov, vynímajúc kultúrne. Je posudzovaný ako individuum a prijíma všetky zásady spoločnosti výmenou za život v nej.²³

Austrália

Posledným štátom z Nového sveta, ktorým sa zaoberáme, je Austrália. Vďaka monokultúrnej povahe štátu, ktorá je daná prevažným osídlením Britov, tu vládne silný anglocentrizmus. Teda prevládal princíp asimilácie väčšinovej spoločnosti. Do polovice 20. storočia bola politika Austrálie prísne rasisticky antiimigračne orientovaná. Po 2. svetovej vojne došlo k zrušeniu rasových imigračných obmedzení a od asimilácie sa prešlo k politike multikulturalizmu, ktorá mala podobu amerického taviaceho kotla. Austrálsky multikulturalizmus bol založený na zásadách nediskriminácie a na poskytovaní služieb cudzincom pre ich lepšiu integráciu do spoločnosti.²⁴ Austrálska vláda podporovala aj pôvodných obyvateľov, ktorí boli úplne závislí od sociálnych dávok a zároveň sa dožadovali svojho územia, ktoré im bolo zabrané. A tak politika multikulturalizmu spolu s podporou pôvodného obyvateľstva viedla k veľkým výdavkom zo štátneho rozpočtu. Zároveň, neustále narastal počet prisťahovalcov. Tieto problémy viedli k zrodu antimultikultúrneho postoja občanov Austrálie.

²¹ BARŠA, P., BARŠOVÁ, A. 2005. *Prístežovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evrope a Česku*. Brno : Mezinárodní politologický ústav, 2005, s. 74-75.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, s. 79-80.

²⁴ BARŠA, P. 2003. Politická teorie multikulturalismu. 2. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 59-61. Politologická řada, sv. č. 4.

2.2 Starý svet

Francúzsko

Vo Francúzsku, ktoré je založené na republikánskom projekte, je otázka menšín riešená s ohľadom na kultúrnu i politickú homogénnosť štátu, v ktorom platí sloboda a rovnosť občanov, a v ktorom je verejný priestor cielene sterilizovaný od akýchkoľvek partikulárnych lojalít.²⁵ Francúzsko prejavovalo pozitívny vzťah k imigrantom, ktorí pochádzali prevažne z bývalých kolónií či európskych štátov. Tento priateľský prístup pramenil z názoru, že francúzske hodnoty sú vlastné všetkým a budú prijaté bez problémov. Ide o model nazývaný asimilacionizmus, ktorý pretrváva dodnes. Jediným posunom vo vnímaní asimilácie bolo oddelenie občianskej asimilácie od kultúrnej. Francúzsko zmiernilo svoje požiadavky na imigrantov, dožaduje sa občianskej asimilácie, ovládania francúzskeho jazyka a prihláseniu k hodnotám štátu. Kultúrna asimilácia nie je vyžadovaná, avšak kultúrne symboly a tradície menšín sa smú prejavovať len v súkromí. Pristáhovalci sú v prvom rade vnímaní ako občania, ktorí majú rovnaké práva a povinnosti, pričom sa od nich očakáva pozitívny prístup k politickej kultúre zdieľanej väčšinou, a až v druhom rade vystupujú ako príslušníci určitej skupiny.

Spojené kráľovstvo

V Spojenom kráľovstve sa otázka skupinových práv etnických menšín objavila v súvislosti s rozpadom koloniálnej nadvlády sprevádzanej prílivom imigrantov z Afriky a juhovýchodnej Ázie. Spojené kráľovstvo napriek nadradenosti anglickej kultúry tak ponecháva priestor i pre iné kolektívne identifikácie (etnické, regionálne, náboženské). Od 70. rokov dochádza k priaznivému prístupu k politike multikulturalizmu a k neustále výraznejšiemu zohľadňovaniu rôznych etnických identifikácií, a tiež k ich cielenému rozvoju v rámci vzdelávania. Anglická kultúra ostáva nadriadená ostatným kultúram, ale nesnaží sa ich úplne asimilovať, skôr upraviť, aby zodpovedali anglickému ideálu. Existujú tri spôsoby akceptovania vstupu na územie: za prácou, ktorú Briti odmietajú vykonávať, či ako vysokokvalifikovaná pracovná sila, alebo v rámci špeciálneho bodového systému. V súčasnosti tento model multikulturalizmu podlieha kritike, pretože aj keď bol otvorený kultúrnym, etnickým či náboženským rozdielom a hlásal ich oddelený kultúrny rozvoj, tak nevytvoril obraz multikultúrnosti, ale obraz separácie.

²⁵ HIRT, T. 2008. Multikulturalismus: uzavřená kapitola nebo aktuální společenská vize? In ŠUBRT, J. (a kol.). *Sociologie III*. Praha : Karolinum, 2008, 382 s.

Nemecko

V prípade Nemecka sa taktiež stretávame s modelmi integračnej a imigračnej politiky poznačenými históriou. Nemecko bolo dlho prezentované ako nemecký národ. Keďže nemalo ani vlastnú koloniálnu ríšu, tak v období dekolonizácie nepociťovala až do takej miery prílev migrantov z kolonizovaných oblastí ako Francúzsko či Spojené kráľovstvo. Nemci kládli veľký dôraz na národnú hrdosť a etnické sebaurčenie, ktoré je zároveň považované za jednu z príčin vzniku 2. svetovej vojny. Po vojne sa Nemecko, podobne ako jeho západní susedia, snažilo prilákať imigrantov, aby týmto spôsobom vyrovnalo vzniknutú nerovnováhu na trhu práce. S týmto zámerom podpísalo zmluvy o pracovnej spolupráci s Portugalskom, Španielskom, Talianskom, Gréckom, Tureckom, Tuniskom a Marokom. Tieto dohody deklarovali návrat pracovníkov do domovského štátu. V tom čase ešte neexistovali v štáte prostriedky na získanie trvalého pobytu či zjednotenia rodiny. K postupnému uvoľneniu dochádza až po zjednotení Nemecka. O multikulturalizme sa však nedá hovoriť, ide skôr o segregatívny model založený na zachovaní vlastnej identity. V súčasnom Nemecku je myšlienka multikultúrnej spoločnosti prezentovaná ako existencia etnických komunít skôr vedľa seba, než spolu.²⁶

Holandsko

Holandsko v otázke imigrácie charakterizuje dlhodobá prisťahovalecká tradícia. Už v minulosti presadzovalo istú formu otvorenej politiky voči utečencom aj imigrantom. Po 2. svetovej vojne, podobne ako Nemecko podpísalo zmluvy s inými štátmi o nábore pracovníkov s úmyslom dočasného pobytu. Tento zámer ale nebol naplnený. A tak bolo Holandsko nútené zaviesť imigračné obmedzenia a zároveň riešiť vzniknutú multikultúrnú situáciu. Koncom 70. rokov sa Holandsko prihlásilo k multikultúrnej politickej koncepcii, ktorá bola založená na konkrétnych strategických postupoch vo vzťahu k etnickým menšinám, spôsobom, aby sa pri integrácii zachovali identity týchto menšín. Dôraz sa kládol na emancipáciu a boj proti diskriminácii. Príslušníci menšín mali možnosť vyučovania v materskom jazyku, mali vlastné základné školy, a tiež možnosť voliť v komunálnych voľbách. Idea multikulturalizmu však naplnená nebola. Najprv sa prejavila nižšia vzdelanostná úroveň menšín, napriek vlastnému systému vzdelávania, a postupne situácia v krajine prerástla do segregácie cudzincov, ktorí sa uzavreli do svojej vlastnej kultúry. To

²⁶ MERKELOVÁ, A. *Multikulturalizmus zlyháva*. Článok na portáli www.euractiv.sk zo dňa 8. 12. 2004. [online]. [cit. 2015-09-27]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/clanok/angelamerkelovamultikulturalizmus-zlyhava>>.

postupne viedlo k rastúcemu presvedčeniu, že podpora zachovania kolektívnej identity menšín je v rozpore s ideálom integrácie indivíduí do majoritnej spoločnosti. Na konci 90. rokov sa vláda rozhodla odvrátiť od politiky multikulturalizmu a prejsť k stratégii založenej na občianskej integrácii jednotlivcov, čím vyvolala nepokoje aj na strane prisťahovalcov.²⁷

Slovensko

„Slovensko je krajina s veľkou krízou identity, ktorú rieši silným a nekompromisným tlakom na existujúcu pluralitu identít svojich obyvateľov s cieľom zničiť všetky „nevhodné“ a pre tzv. slovenský národný projekt „nepoužiteľné“ identity.“²⁸ Po roku 1989 situácia na Slovensku smerovala k vnútornej diferenciacii štátu a obyvateľstva na politickej, kultúrnej aj regionálnej úrovni, no zároveň proti tomu pôsobila snaha vystupovať ako homogénny celok vybudovaný na národných princípoch. Liberalizácia, nárast religiozity a nárast patriotizmu výrazne pôsobili na sebaurčenie občanov. Po tzv. nežnej revolúcii sa zmenilo aj správanie k cudzincom, ako navonok, tak aj vo vnútri štátu. Niektorí tvrdia, že Slovensko tvorí multikultúrna spoločnosť, iní sa cítia ako občania národne založenej spoločnosti. Na jednej strane môžeme pozorovať odmietanie multikultúrnej spoločnosti, a na druhej strane ide o odmietanie, že by Slovensko bolo len národným štátom. Časť obyvateľstva Slovenskej republiky akoby žila v národnom štáte, časť akoby žila v multikultúrnej spoločnosti.²⁹

Vzhľadom na situáciu na Slovensku, si dovoľíme povedať, že predstavuje multinárodnú spoločnosť, v ktorej sa však multikulturalizmus prejavuje len veľmi ťažko. Vnímanie multikulturalizmu opisuje Hunka ako jav, ktorý sa dostal do povedomia po roku 1989, „kedy sa demokracia mohla odraziť v slobodnom pozeraní na život okolo nás bez politických doktrín v podobe organizovaného správania“³⁰. Podľa Mistríka však Slováci majú tendenciu brániť multikulturalizmus práve preto, že prísne vymedzujeme vlastnú identitu, formulujeme svoje „slovenské“ zvláštnosti a odoláva globalizácii.³¹ Preto sa slovenská spoločnosť môže označovať za multikultúrnú, ale aj nemusí. Z tohto dôvodu je potrebné multikultúrny charakter na Slovensku vnímať ako nepretržitý proces.

²⁷ PRINS, B. 2005. *Konec nevinosti: Úskalí multikulturního soužití v Nizozemsku*. Brno : Barrister & Principal, 2005, s. 9.

²⁸ BÚTORA, M., KOLLÁR, M. a kol. 2010. *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava : IVO, Kalligram, 2010, s. 42.

²⁹ GOŇCOVÁ, M., LYSÝ, J. a kol. 2013. Občan a multikulturalizmus na Slovensku. In *Občan a občanská spoločnosť*. Brno : Masarykova univerzita, 2013. s. 24-26.

³⁰ HUNKA, E. 2012. *Filozofia multikulturalizmu (v kontexte Slovenska)*. Trnava : Oliva, 2012, s. 28.

³¹ MISTRÍK, E. 2006. Pojmy používané v multikultúrnej výchove. In *MULTI-KULTI na školách. Metodická príručka pre multikultúrnú výchovu*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2006, s. 50-51.

Záver

Multikulturalizmus predstavuje náročnú tému predovšetkým z dôvodu prezentovania pomerne kontroverznej svetonázorovej koncepcie, ktorá zasahuje nielen akademickú sféru, ale aj oblasť praktickej politiky. S čím súvisí problém neutrálnosti myšlienok autorov, ktorí často zaujímajú buď súhlasný, alebo odmietavý postoj k otázke multikulturalizmu.

Multikultúrnosť vo svojej spoločenskej podstate vyjadruje nielen rôznosť kultúr, ich prejavov v správaní, ich tradícií, hodnôt, významov a noriem, ale aj hľadanie spôsobov ich spolužitia, a to od existencie vedľa seba, cez rešpekt a toleranciu, až k budovaniu dialógu a spolupráce. S cieľom predchádzať vzniku konfliktov.

Zámerom konceptu multikulturalizmu je priniesť riešenie na vzniknutú multikultúrnú situáciu vo svete. Avšak, napriek pozitívne mieneným snahám so sebou prináša aj negatívne dopady na spoločnosť v podobe teroristických útokov v Spojených štátoch, Kanade či západnej Európe, politických vražd v Holandsku, pouličných vzbúr a výtržností na predmestiach Francúzska atď. Odborníkmi je preto považovaný za príliš rozporuplnú koncepciu, aby sa mohol stať celosvetovou, no zároveň individuálne uplatňovanou integračnou politikou. Spoločnosť sa však zhoduje, že aktuálna situácia si vyžaduje politiku rešpektu a tolerancie.

Použitá literatúra:

1. BARRY, B. 2001. Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism. In *The Philosophical Quarterly*. Vo. 53, No. 210. [online]. Oxford: Oxford University press, 2001. s. 152-154. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/3542814>>.
2. BARŠA, P. 2003. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 347 s. Politologická řada, sv. č. 4. ISBN 80-7325-020-9.
3. BARŠA, P., BARŠOVÁ, A. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno : Mezinárodní politologický ústav, 2005. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.
4. BAUMANN, G. 1997. Dominant and Demotic Discourses of Culture: Their Relevance to Multi-Ethnic Alliances. In WERNER, Pnina – MODOOD, Tariq (eds.) *Debating Cultural Hybridity*. London : Zed Books, 1997. 320 s. ISBN 9781783601615.
5. BAUMANN, G. 1999. *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities* . New York : Routledge, 1999. 198 s. ISBN-13: 978-0415922135.
6. BÚTORA, M. – KOLLÁR, M. a kol. 2010. *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava: IVO, Kalligram, 2010. 241 s. ISBN 978-80-89345-19-9.
7. FAY, B. 2002. *Contemporary Philosophy of Social Science: A Multicultural Approach*. Philadelphia : Wiley-Blackwell, 2002. 278 s. ISBN-13: 978-1557865380.
8. GOŇCOVÁ, M., LYSÝ, J. a kol. 2013. Občan a multikulturalizmus na Slovensku. In *Občan a občanská společnost*. Brno : Masarykova univerzita, 2013. 28 s. ISBN 978-80-210-6606-9.
9. HIRT, T. 2008. Multikulturalismus: uzavřená kapitola nebo aktuální společenská vize? In *ŠUBRT, J. (a kol.). Sociologie III*. Praha : Karolinum, 2008. 382 s. ISBN 978-80-246-1486-1.

10. HIRT, T. 2007. Přehled myšlenkových proudů a kritik multikulturalismu. In ROSŮLEK, Přemysl (a kol.). *Politická filosofie. Aktuální problémy*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 215 s. ISBN 978-80-7380-080-2.
11. HIRT, T., JAKOUBEK, M. (eds.). 2005. Svět podle multikulturalismu. In *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 280 s. ISBN 80-86898-22-9.
12. HUNKA, E. 2012. *Filozofia multikulturalizmu (v kontexte Slovenska)*. Trnava : Oliva, 2012. 97 s. ISBN 978-80-89332-11-3.
13. KENNEDY, J. F. 2008. *A Nation of Immigrants*. Reprint edition. [online]. New York : Harper Perennial, 2008. 112 s. [cit. 2015-09-26]. Dostupné na internete: <americanhumanity.wordpress.com> ISBN-13: 978-0061447549.
14. KINCHELOE, J., STEINBERG, S. 1997. *Changing Multiculturalism*. Buckingham : Open University Press, 1997. 160 s. ISBN-13: 978-0335194834.
15. KYMLICKA, W. 1996. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford : Clarendon Press, 1996. 296 s. ISBN-13: 978-0198290919.
16. MERKELOVÁ, A. *Multikulturalizmus zlyháva*. Článok na portáli www.euractiv.sk zo dňa 8. 12. 2004. [online]. [cit. 2015-09-27]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/clanok/angela Merkelovamultikulturalizmus-zlyhava>>.
17. MISTRÍK, E. 2006. Pojmy používané v multikultúrnej výchove. In *MULTI-KULTI na školách. Metodická príručka pre multikultúrnu výchovu*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2006. 171 s. ISBN 80-89008-21-6.
18. PRINS, B. 2005. *Konec nevinnosti: Úskalí multikultúrneho soužití v Nizozemsku*. Brno : Barrister & Principal, 2005. 151 s. ISBN 978-80-86598-78-9.
19. THE CANADIAN ENCYCLOPEDIA. *Multiculturalism*. [online]. [cit. 2015-09-26]. Dostupné na internete: <<http://www.thecanadianencyclopedia.com/en/multiculturalism/>>.
20. TURNER, T. 1993. Anthropology and Multiculturalism: What is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It? In *Cultural Anthropology*. [online]. Arlington: Wiley v mene American Anthropological Association, 1993. 429 s. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/656475>>.
21. WIEVIORKA, M. 1998. Is Multiculturalism the Solution? In: *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 21, No. 5, s. 881-910. [online]. Routledge, 1998. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <http://epolis.cz/download/pdf/materials_11_1.pdf>.

Kontakt:

Ing. Ivana Dancáková

Katedra medzinárodných ekonomických
vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
e-mail: ivana.dancakova@euba.sk

Medzivládna paradigma v integračných teóriách

Ľudmila Dolná

Abstrakt

Základným cieľom článku je podanie charakteristiky medzivládnej paradigmy v integračných teóriách a poukázanie na jej odlišnosť od nadnárodnej paradigmy. Prvá časť sa venuje realizmu a neorealizmu ako východiskám pre medzivládnu paradigmu. Druhá časť sa sústreďuje na liberálny intergovernmentalizmus ako najdôležitejšiu medzivládnu teóriu. Tretia kapitola hovorí o teórii závislosti. Konfederalizmom a konsociativizmom sa zaoberá posledná kapitola.

Kľúčové slová: medzivládne teórie, neorealizmus, intergovernmentalizmus, teória závislosti, konfederalizmus, konsociativizmus

JEL Klasifikácia: B19, B29

Abstract

The main objective of this article is to provide a characteristics of the intergovernmental paradigm in the theories of european integration and to underline the difference with the supranational paradigm. The initial chapter of the article is dedicated to realism and neorealism as the intergovernmental paradigm fundaments. The second part focuses on liberal intergovernmentalism as the most important intergovernmental theory. The third chapter deals about dependancy theory. Confederalism and consociativism is the object of the concern of the last chapter.

Key words: Intergovernmental Theories, Neorealism, Intergovernmentalism, Theory of Interdependance, Confederalism, Consociativism

JEL Classification: B19, B29

Úvod

Základným cieľom pre členenie integračných teórií je zachovanie alebo prekonanie kategórie národného štátu, jeho dimenzie. Teórie sa podľa toho delia na dve veľké skupiny, na nadnárodné a medzivládne. Supranacionálne teórie predpokladajú posilňovanie nadnárodných kompetencií európskych orgánov a medzivládne sa usilujú o zachovanie atribútov národného štátu, jeho suverenity.

Pri medzivládnych teóriách zostáva štát a jeho bezpečnostné záujmy základným faktorom medzinárodných vzťahov a jeho funkcia nie je chápaná na rozdiel od nadnárodných prístupov ako zastaraná ani neadekvátne.

Článok sa venuje realizmu a neorealizmu ako východiskám pre vznik medzivládnych teórií, liberálnemu intergovernmentalizmu, teórii závislosti a dvom novším koncepciám

konfederalizmu a konsociativizmu. Poukazuje na to, že tento prúd v integračných teóriách je stále aktuálny.

Z hľadiska vývoja integračných teórií sa medzivládne teórie špecifikujú ďalej, niektorí sem zaraďujú aj multilevel governance, koncepciu viacärovňového vládnutia.¹

1 Realizmus a neorealizmus ako východisko pre medzivládne teórie

Ben Rosamond vo svojej práci *Theories of European Integration* poukazuje na to, že medzivládne teórie majú svoj pôvod v realizme a neorealizme, teda v teóriách medzinárodných vzťahov², ktoré sa rozvíjali od konca II. svetovej vojny. Oživenie realizmu v medzinárodných vzťahoch sa pripisuje profesorovi Hansovi Morgenthauovi. Centrálnou myšlienkou realizmu je interakcia záujmových aktérov – štátov v anarchickom prostredí, kde nepôsobí žiadna autorita, aby zabezpečila poriadok na globálnej úrovni. Štáty sa považujú za racionálnych aktérov, ktorí odvodzujú svoje záujmy od svojej terajšej pozície v systéme štátov.³ Tieto záujmy sú definované bojom o prežitie v otázkach bezpečnosti a vojenských schopností. Formy medzinárodnej spolupráce sa chápu ako riešenie bezpečnostnej dilemy a akákoľvek predstava o presune kompetencií na nadnárodnú úroveň sa zavrhuje. Avšak A. Murray⁴ tvrdí, že napriek všetkému je realizmus „prirodzeným svojpomocným systémom, ktorý sa sám reguluje a má vysoko etický spôsob správania sa v medzinárodných vzťahoch.“

1.1 Neorealizmus

Neorealizmus je spätý s menom Kennetha Waltza a jeho dielom *Theory of International Politics*.⁵ Je snahou o návrat k realizmu s novými perspektívami. Kladie väčší dôraz na systémovú úroveň analýzy. Medzinárodné vzťahy sa nedajú vysvetliť len ľudskou prirodzenosťou alebo vlastnosťami štátov, musí sa brať do úvahy aj štruktúra. Pre K. Waltza je tiež prijateľnejší anarchický model medzinárodných vzťahov a nie hierarchický. Je vytvorený z jednotiek, ktoré sú si formálne a funkčne rovné (štáty) a kľúčová premenná je „distribúcia schopností medzi týmito jednotkami“ (atribút systémovej úrovne). Anarchia môže viesť k poriadku, ale bráni efektívnej a dlhodobej spolupráci medzi štátmi, lebo sa preferuje súťaživosť. Vytváranie nových aliancií a foriem spolupráce je racionálnym

¹ FIALA, P., PITROVÁ M.: *Evropská unie*. Brno : Tisk reprocentrum, 2003.

² ROSAMOND, B.: *Theories of European Integration*. New York : Palgrave, 2000, s. 130.

³ Tamže.

⁴ MURRAY, A.: *Reconstructing Realism: Between Power Politics and Cosmopolitan Ethics*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1997.

⁵ WALTZ, K.: *Theory of International Politics*. New York : McGraw Hill, 1979.

rozhodnutím. Záujmy najsilnejších štátov vytvoria charakter celého systému a akákoľvek zmena v distribúcii schopností by viedla k zmene správania jednotlivých členov.

Je veľmi zložitá vytvoriť neorealistickú teóriu európskej integrácie. „Neorealisti, ako K. Waltz, sa nikdy veľmi nezaujímal o európsky integračný proces.“⁶ Keďže neorealismus zdôrazňuje systematickú úroveň, úlohou je umiestnenie organizácii, ako je EÚ do širšieho štrukturálneho kontextu. Napríklad vznik ES sa považuje za výsledok bipolárneho systému, ako odpoveď na dynamiku rivality veľmocí⁷. Je intenzívnejšou formou spolupráce v kontexte studenej vojny.

Neorealista Joseph Grieco po úspešnej zmluve o EÚ (1992) a perspektívnej Európskej menovej únii pripustil, že neorealistická teória čelí určitým výzvam, ak chce aj naďalej vysvetľovať procesy v medzinárodných vzťahoch v Európe. J. Grieco tvrdí, že iné teórie vedeli oveľa presvedčivejšie formulovať svoje empirické a vedecké návrhy.

2 Liberálny intergovernmentalizmus

Liberálny intergovernmentalizmus alebo liberálny medzivládny prístup sa vyvinul v 90. rokoch 20. storočia a je natoľko spájaný so svojím zakladateľom, že je označovaný za „teóriu jedného autora.“⁸ Zakladateľom tohto prístupu je Andrew Moravcsik. Liberálny intergovernmentalizmus vychádza z klasických teórií medzinárodných vzťahov – neorealizmu a liberalizmu. A. Moravcsik ponúka svoj model európskej integrácie na dvoch úrovniach, na národnej a medzištátnej. Vychádza z klasického intergovernmentalizmu, ktorý hľadá národné záujmy v kontexte postavenia suverénneho štátu v medzištátnom systéme. Podľa Moravcsika sú národné záujmy dôsledkom interakcie medzi štátom a spoločnosťou. Ústrednou myšlienkou je racionálnosť. A. Moravcsik tvrdí, že racionálne správanie štátov sa odvodzuje od dynamických politických procesov na domácej scéne. Uvádza tri faktory o špeciálnom prostredí EÚ.

Po prvé je to situácia, do ktorej štáty vstupujú dobrovoľne. Po druhé, medzištátne rokovania v EÚ sa odohrávajú v prostredí bohatom na informácie a po tretie, náklady na transakcie v EÚ sú nízke, pretože im predchádzajú dlhé rokovania a množstvo rôznych

⁶ STONE, A.: What is a Supranational Constitution? An Essay in International relations Theory. *Review of Politics* 56 (3), 1994, s. 457.

⁷ WALTZ, K.: *Theory of International Politics*. New York : McGraw Hill, 1979, s. 71.

⁸ SCHIMMELFENNIG, F.: Liberal intergovernmentalism. In: WIENER, A. - DIEZ, T. (eds.): *European Integration Theory*. Oxford : Oxford University Press, 2004, s. 76.

obchodných spojení.⁹ Medzištátne procesy na európskej úrovni teda posilňujú štáty aj vzhľadom na ich domácu politiku. Toto navonok paradoxné tvrdenie, že medzinárodná integrácia posilňuje štát, A. Moravcsik ďalej skúma. Toto by malo vysvetľovať tvrdenie, prečo by mali štáty s takouto integráciou súhlasiť, aj keď ich oberá o určitú časť autonómie.

Podľa L. Tokára je liberálny intergovernmentalizmus štruktúrovaný okolo troch teórií stredného dosahu, ktoré vysvetľujú tri logicky po sebe nadväzujúce kroky v procese integrácie. Hlavnou aplikáciou sú kľúčové momenty integrácie, ako prijatie alebo zmena zakladajúcich zmlúv. Ide o nasledovné kroky: 1. krok - proces tvorby preferencií členských štátov; 2. krok – proces vyjednávania medzi štátmi na základe ich nerovnej rokovacej sily; 3. krok – proces inštitucionalizácie výsledkov rokovaní v zakladajúcich zmluvách a ich zmenách.¹⁰

Alternatívu štátocentrických analýz nájdeme v diele ekonomického historika Alana Milwarda. Spolu so svojimi kolegami sa podujal na vypracovanie analýzy o počiatkoch európskej integrácie v rokoch 1940 – 1950, ktorú vidia ako náhradu európskeho národného štátu¹¹ A. Milward vychádza predovšetkým z kritiky neofunkcionalizmu. Jeho hypotéza znie, že povojnová západná Európa čelila dvojitej dileme rastúcej interdependencie a zvyšujúcimi sa sociálnymi požiadavkami. Vlády v prvom rade museli vyvinúť národné politické programy a vytvoriť politické elity. Už vtedy bolo zrejmé, že niektoré oblasti politiky by sa lepšie riadili na medzinárodnej úrovni, ale tradičné formy medzištátnej kooperácie zlyhávali. Integrácia bola preto prostriedkom, ako vyriešiť niektoré politické záležitosti. Európa sa však menej orientovala na integráciu, pri ktorej by šlo o progresívne odovzdávanie moci na nadnárodné authority. Kľúčovými aktérmi teda zostávajú vládne elity. Štáty tu slúžia na kontrolovanie integračného procesu. Vznik liberálneho intergovernmentalizmu priniesol z časti do EÚ debaty o autonómii štátu a domácej politike, interdependencii a medzinárodnej spolupráci.

Intergovernmentalisti sa líšia od realistov, pretože vnímajú, že politika európskej integrácie sa odohráva vo veľmi špecifickom inštitucionálnom prostredí.

Ako intergovernmentalisti narábajú s inštitúciami EÚ možno najlepšie ukázať na diele A. Moravcsika, ktorý vychádza z liberálnej tradície. Jeho dielo nemožno považovať ani za realistické, ani za neorealistické, je intergovernmentalistické. Neustále kritizuje

⁹ MORAVCSIK, A.: *Liberalism and International Relations Theory*. Harvard University Center for International Affairs (Paper No. 92-6), 1993, s. 498.

¹⁰ TOKÁR, L.: Východné rozšírenie EÚ: *Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu, 2005, s. 122.

¹¹ MILWARD, A. S.: *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51*. London : Methuen, 1984. MILWARD, A. S.: *The European Rescue of the Nation State*. London : Routledge, 1992.

neofunkcionalizmus, alebo ako ho on nazýva, nadnárodný inštitucionalizmus. Ovplynul ho Robert Keohane (1989). Inštitúcie môžu mať rôzne formy: môžu byť účelové, kvázi ústavné poriadky ako EÚ, alebo špecifické režimy, alebo môžu jednoducho ustanovovať normy interakcie medzi štátmi.¹² Jednoznačne však R. Keohane tvrdí, že úroveň inštitucionalizácie ovplyvňuje správanie štátov.

Štáty využívajú inštitucionálne prostredie EÚ za cieľom domácej legitímácie a úsilia o preferencie. Inštitucionalizmus akceptuje základné tvrdenie intergovernmentalizmu o ústrednom postavení vlád členských štátov pri tvorbe a rozvoji inštitúcií EÚ. Krok, ktorý má inštitucionalizmus navyše je to, že poukazuje zároveň na centrálnosť inštitúcií. Veľa analýz sa zaoberá práve vzťahom medzi štátmi a inštitúciami na európskej úrovni. Skúmalo sa, prečo štáty súhlasili s vytvorením inštitúcií ako EÚ.

Liberálny intergovernmentalizmus v sebe zahŕňa navonok dve protichodné tendencie medzinárodných vzťahov: liberálnu teóriu národných preferencií a intergovernmentalistické analýzy medzištátneho vyjednávania. Ide o kombináciu realistickej a liberálnej tradície. Keby sme mali porovnať liberálny intergovernmentalizmus a neofunkcionalizmus ako prístupy pre štúdium európskej integrácie, neofunkcionalizmus zdôrazňuje skôr vnútorný technokratický konsenzus, liberálny intergovernmentalizmus hľadá skôr na vnútorný koaličný zápas. Zatiaľ čo neofunkcionalizmus zdôrazňuje možnosť povýšiť spoločné záujmy, liberálny intergovernmentalizmus podčiarkuje úlohu relatívnej moci. Neofunkcionalizmus vyzdvihuje aktívnu úlohu nadnárodných úradníkov pri vyjednávaní, liberálny intergovernmentalizmus zdôrazňuje pasívnu úlohu inštitúcií a autonómiu národných lídrov.

Podľa Ľubomíra Tokára¹³ liberálny intergovernmentalizmus nie je teóriou, ktorá by slúžila na vysvetlenie obyčajných, denno-denných rozhodnutí, ktoré sa prijímajú v inštitúciách EÚ. Aby splnila túto úlohu, je konštruovaná príliš všeobecne a opatrne. Má za cieľ vysvetliť len „zlomové okamihy“ integrácie, kľúčové rokovania o zmene zakladajúcich zmlúv.

¹² ROSAMOND, B.: *Theories of European Integration*. New York : Palgrave, 2000, s. 142.

¹³ TOKÁR, Ľ.: Východné rozšírenie EÚ: *Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu, 2005, s. 124.

Interdependencia – teória vzájomnej závislosti

Interdependencia sa veľmi rýchlo stala jedným z hlavných prúdov medzinárodných vzťahov počas sedemdesiatych rokov. Kľúčové diela interdependencie, ako dielo Koehana a Nyea¹⁴ predstavovali výzvu dominantnému štáto-centrickému realizmu. Globálny poriadok mal podľa nich množstvo aktérov, medzi ktorých patrili aj štáty, ale neboli to zd'aleka jediní aktéri. Patrili sem aj nadnárodné entity, ako nadnárodné korporácie a transnacionálne záujmové organizácie.¹⁵ Vzťahy boli aj medzinárodné, aj transnacionálne.

Teória interdependencie sa snažila predovšetkým poukázať na to, aby sa spochybnila teória realizmu a s ňou dôraz na moc, silu a prioritu vojenskej bezpečnosti. Koehane a Nye tvrdili, že interdependencia, vzájomná závislosť bude viesť štáty k tomu, aby prehodnotili význam národného záujmu, prípadne, aby sa tento stal zhodný s budovaním spoločných pozícií s ostatnými štátmi. To by zároveň pomohlo riešiť problémy s inými štátmi.

Štúdium európskej integrácie cez teóriu interdependencie umožnilo študentom obsiahnuť lepšie komplexnosť rôznych aktérov systému a vyhnúť sa tak pasciam intergovernmentalizmu a jednostranného neofunkcionalizmu. Avšak nebol stanovený žiaden cieľový bod pre integračný proces.

Carole Web¹⁶ tvrdil že teória integrácie akoby bola predurčená pre dve teórie: intergovernmentalizmus a interdependenciu, z toho obe pripisovali väčšiu váhu vládnym aktérom ako neofunkcionalizmus.

Interdependencia hlásala dve veci: bola podmienkou politickej globálnej ekonomiky, ktorá mohla, ale nemusela viesť k regionálnej integrácii. To znamená, že väčšia nadnárodná prepojenosť ešte nemusí viesť k hlbšej integrácii.

V druhom rade neexistovalo žiadne normatívne prepojenie medzi teóriou interdependencie a akoukoľvek formou medzinárodnej inštitúcie. Toto bolo zásadný problém neofunkcionalizmu, že bol príliš spätý so vzorom a metódou ES.

V krátkosti by sa dalo povedať, že myšlienka interdependencie „sa používa na vysvetlenie podmienok, v ktorých vlády a ďalší ekonomickí aktéri rozmýšľali nad niektorými

¹⁴ KEOHANE, R. O., NYE, J. S. (eds.): *Transnational Relations and World Politics, International Organization* 25 (3) special issue, 1971; KEOHANE, R. O. and NYE, J. S.: *International Interdependence and Integration*, in: F. GREENSTEIN, N. POLSBY (eds.): *Handbook of Political Science*, Vol. 8. Reading, MA : Addison-Wesley, 1975; KEOHANE, R. O., NYE, J. S.: *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston, MA : Little, Brown and Co., 1977.

¹⁵ ROSAMOND, B.: *Theories of European Integration*. New York : Palgrave, 2000, s. 94.

¹⁶ WEBB, C.: *Theoretical Prospects and Problems*, in: H. WALLACE, W. WALLACE and C. WEBB (eds.), *Policy Making in the European Community*, 2nd edn. Chichester : John Wiley and Sons, 1983, in: ROSAMOND, B.: *Theories of European Integration*. New York : Palgrave, 2000, s. 95.

formami spolupráce, ale na rozdiel od integračnej teórie, nemuseli mať jasný výsledok. Interdependencia sa zdá byť vhodnou odpoveďou pre tých mysliteľov, ktorí si z rôznych dôvodov želajú, aby vývoj ES zostal otvorený.“¹⁷

4 Konfederalizmus a konsociativizmus

Existujú aj ďalšie štátocentrické prístupy: konfederalizmus a konsociativizmus. Najkomplexnejšiu prácu o EÚ ako o konfederácii napísal Murray Forsyth¹⁸ *Unions of States*. Jeho hlavným cieľom bolo, aby vznikla dobrovoľná asociácia štátov so spoločným záujmom vybudovať väčší trh. To, čo iní nazývajú európskou integráciou je v podstate zhluk záujmov malých skupín štátov, aby si zaistili svoje záujmy v medzinárodnom systéme. Inštitucionalizácia je potrebná, aby si zaistili dlhú pôsobnosť a stabilitu. Odporcovia zas namietajú, že len preto, že EÚ nemôže byť federáciou, ani jednoduchým medzištátnym systémom ešte neznamená, že bude automaticky konfederáciou.

Pohľad na EÚ z hľadiska konsociácie je spojený s menom Paula Taylora¹⁹. Myšlienka konsociácie vznikla zo zvedavosti, ako hlboko rozdelené spoločnosti dokážu dosiahnuť vládnu stabilitu. Dielo Arenda Lijpharta²⁰ ukazuje, že budovanie súdnych inštitúcií a rozvoj konsenzuálnej politickej kultúry medzi elitami môže byť dostatočnou podmienkou pre rozpoltené spoločnosti. Lijphartov model konsociatívneho rozhodovania spočíva na veľkej koalícii (nie na väčšine) a na práve veta pre každú z prítomných elít. Moc by mala byť rozdelená medzi vládne elity proporčne podľa počtu obyvateľov, ktorých zastupujú.

Konfederatívny a konsociatívny prístup obracajú pozornosť na to, čo James Caporaso²¹ nazýva ontologickou fázou štúdií Európskej únie. „Akým druhom entity je vlastne Európska únia?“ Dimitris Chrysoschoou²² spája tieto dva prístupy dokopy, konfederálny

¹⁷ Tamže.

¹⁸ FORSYTH, M.: *Unions of States: The Theory and Practise of Confederation*. Leicester : Leicester University Press, 1981.

¹⁹ TAYLOR, P.: *International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process*. London : Pinter, 1993; TAYLOR, P.: *Consociationalism and Federalism as Approaches to International Integration*, in: GROOM, A. J., TAYLOR, P. (eds.): *Frameworks for International Co-operation*. London : Pinter, 1994.

²⁰ LIJPHART, A.: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven, CT : Yale University Press, 1977; LIJPHART, A.: *Consociational Democracy*, in: Bogdanor, V. (ed.): *The Blackwell Encyclopedia of Political Science*. Oxford : Blackwell, 1991.

²¹ CAPORASO, J. A.: The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modér?, *Journal of Common Market Studies*, 34 (1), 1996.

²² CHRYSOSCHOOU, D. N.: Democracy and Symbiosis in the European Union: Toward a Confederal Consociation. *West European Politics*, 17 (4), 1994; CHRYSOSCHOOU, D. N., TSINISIZELIS, M. J., STAVRIDIS, S. and INFANTIS, K.: *Theory and Reform in the European Union*. Manchester : Manchester University Press, 1999.

konsociativizmus ako cesta medzi intergovernmentálnym a federálnym usporiadaním EÚ v post-maastrichtskom období. Definuje ho ako politiku, „ktorej kultúrne odlišené a politicky organizované jednotky sú spojené do konsenzuálne predpripravenej formy únie pre zvláštne účely bez straty ich národnej identity alebo vzdania sa ich individuálnej suverenity vyššej centrálnej autorite.“²³ Sila tejto tézy spočíva v tom, že zatiaľ zodpovedá súčasnej forme európskej integrácie.

Záver

Pri popise integračných teórií je potrebné si uvedomiť, že na jednej strane sú teoretickými rámcami, ktoré slúžia k uchopeniu stavu integrácie, ale na druhej strane môžu vyjadrovať predstavy o tom, akým smerom by sme chceli, aby sa integrácia vyvíjala. Žiadna samostatná metóda ani teória nedokázu samostatne pristúpiť k objasneniu celého integračného procesu. Ben Rosamond zdôrazňuje dôležitosť metodologického pluralizmu.

Asi najväčšou teoretickou výzvou pri štúdiu EÚ je pochopiť simultánnu interakciu faktorov na domácej úrovni a regionálnej úrovni, ktoré determinujú výstupy európskej integrácie. Mnohé teórie brali do úvahy dynamiku na jednej úrovni a druhú považovali za konštantnú.

Tento článok poukázal na to, že medzivládne teórie majú pre súčasný vývoj európskej integrácie veľký význam. I keď sa EÚ neustále mení, základné veci zostávajú nezmenené: ako udržať rovnováhu medzi delegovaním a suverenitou; ako riešiť problémy kooperácie a udržať si kontrolu nad kľúčovými vecami domácej politiky; ako vyvážiť technokratickú výkonnosť a demokratickú participáciu. Únia sa javí v súčasnosti viac kofederatívna ako supranacionálna.

Použitá literatúra:

1. CAPORASO, J. A., KEELER, J.: *The European Union and Regional Integration Theory*, in: S. Mazey and C. Rhodes (eds.): *The State of The European Union Volume 3: Building a European Polity?*, Boulder, CO : Lynne Rienner, 1995. ISBN 978-1-555876050
2. CHRYSOCHOOU, D. N.: *Democracy and Symbiosis in the European Union: Toward a Confederal Consociation*. *West European Politics*, 17 (4), 1994.

²³ CHRYSOCHOOU, D. N., TSINISIZELIS, M. J., STAVRIDIS, S., INFANTIS, K.: *Theory and Reform in the European Union*. Manchester : Manchester University Press, 1999, s. 49 in: ROSAMOND, B.: *Theories of European Integration*. New York : Palgrave, 2000, s. 150.

3. CHRYSOCHOU, D. N. TSINISIZELIS, M. J. STAVRIDIS, S., INFANTIS, K.: *Theory and Reform in the European Union*. Manchester : Manchester University Press, 1999. ISBN 978-0-719049910
4. CORNETT, L., CAPORASO, J. A.: „And still it moves!“ *State Interest and Social Forces in the European Community* in: J. N. ROSENAU, E.-O. CZEMPIEL (eds.): *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. ISBN 978-0521405782
5. FIALA, P., PITROVÁ, M.: *Evropská unie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-73250152
6. FORSYTH, M.: *Unions of States: The Theory and Practise of Confederation*. Leicester : Leicester University Press, 1981. ISBN 978-0718512217
7. FORSYTH, M.: *The Political Theory of Federalism: The Relevance of Classical Approaches*, in: J. J. HESSE, V. WRIGHT (eds.): *Federalizing Europe? The Costs, Benefits and Preconditions of Federal Political Systems*. Oxford : Oxford University Press, 1996. ISBN 978-0198279921
8. GRIECO, J. M.: The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-realist Research Programme. *Review of International Studies*, 21 (1), 1995. ISSN 02602105
9. LIJPHART, A.: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven, CT : Yale University Press, 1977. ISBN 978-0300024944
10. MILWARD, A. S.: *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51*. London : Methuen, 1984. ISBN 978-0415084482
11. MILWARD, A. S.: *The European Rescue of the Nation State*. London : Routledge, 1992. ISBN 978-0415216296
12. MORAVCSIK, A.: *Liberalism and International Relations Theory*. Harvard University Center for International Affairs (Paper No. 92-6), 1993.
13. MORGENTHAU, H.: *Politics among nations*. New York : Knopf, 1972. ISBN 978-0394481333
14. MURRAY, A.: *Reconstructing Realism: Between Power Politics and Cosmopolitan Ethics*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1997. ISBN 1 85331 196 6.
15. ROSAMOND, B.: *Theories of European Integration*. New York : Palgrave, 2000. ISBN 978-0333647172.
16. TAYLOR, P.: *International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process*. London : Pinter, 1993. ISBN 978-0861871117
17. TAYLOR, P.: *Consociationalism and Federalism as Approaches to International Integration*, in: A. J. R. GROOM, P. TAYLOR (eds): *Frameworks for International Co-operation*. London : Pinter, 1994. ISBN 978-0312031824
18. TOKÁR, Ľubomír. 2005. Východné rozšírenie EÚ: Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický konštruktivizmus a neo-gramsciánsky prístup ALMANACH – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky state 23 k európskej integrácii. In: *Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB. ISBN 80-808-3209-9, 2005, s.121-135 28.
19. WALTZ, K.: *Theory of International Politics*. New York : McGraw Hill, 1979. ISBN 0-07-554852-6

Kontakt:**PhDr. Ľudmila Dolná, PhD.**

Katedra medzinárodných ekonomických

vzt'ahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzt'ahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

e-mail: ludmila.dolna@euba.sk

Vybrané otázky chápania pravicového extrémizmu

Marianna Dudášová

Abstrakt

Fenomén pravicového extrémizmu je od 80. rokov 20. storočia predmetom zvýšeného záujmu médií, politiky i vedy. Napriek tomu však stále neexistuje jednotná definícia pojmu pravicový extrémizmus a problematické zostáva aj jeho vymedzenie voči radikalizmu či populizmu. Chýbajúci konsenzus v tejto otázke vedie k voľnému používaniu a zamieňaniu týchto termínov. Nasledujúci príspevok skúma príčiny tohto stavu a objasňuje najčastejšie teoretické prístupy k definovaniu pravicového extrémizmu. Osobitne sa venuje tzv. teórii extrémizmu, ktorá vznikla v Nemecku a mala dominantný vplyv aj na výskum v strednej Európe. Zároveň upozorňuje na riziká neuváženeho používania diskutovaných pojmov i dôsledky tohto terminologického chaosu na politickú prax. Neujasnená terminológia ostáva aj naďalej základnou prekážkou v snahe skúmať pravicový extrémizmus ako nadnárodný fenomén.

Kľúčové slová: pravicový extrémizmus, demokracia, radikalizmus, populizmus

JEL klasifikácia: F59

Abstract

The phenomenon of right-wing extremism has been a subject of rising interest of media, politics as well as scholars. Nevertheless, a common definition of the term right-wing extremism still does not exist and clear borders between extremism, radicalism and populism remain a problematic issue as well. The missing consensus in the question leads to a situation in which the terms are used in a very free and confusing manner. The following article examines the causes of this confusion and describes the most common theoretical approaches of defining right-wing extremism. Special attention is paid to the so called extremism theory, which had had a dominant influence on the research in central Europe. The article also considers the perils resulting from a thoughtless application of the terms discussed and possible implications of this terminological chaos on politics. The equivocal terminology remains one of the basic obstacles when researching right-wing extremism as a supranational phenomenon.

Key words: right-wing extremism, democracy, radicalism, populism

JEL Classification: F59

Úvod

Voľbám do Európskeho parlamentu (EP) v roku 2014 dominovali dve témy – nízka volebná účasť a viac-menej očakávané posilnenie krajnej a populistickej pravej. Volebné zisky dvoch najúspešnejších strán – francúzskeho *Národného Frontu* (25,0 %) a *Dánskej*

ľudovej strany (26,6 %) prekonal aj predvolebné očakávania¹, čo viedlo mnohé svetové médiá k alarmujúcim titulkom o „zemetrasení“ na európskej politickej scéne². Pri snahe o objektivizáciu takýchto správ však nevyhnutne narazíme na problém terminologickej nejednoznačnosti pojmov ako extrémna pravica, radikálna pravica či pravicový populizmus. Zmätočné používanie týchto pojmov médiami nie je prekvapujúce, ak vezmeme do úvahy už desaťročia trvajúce akademické diskusie na túto tému. Okrem nejednotnej definície pravicového extrémizmu neexistuje ani vo vede zhoda v otázke, ako vôbec nazývať politické strany pohybujúce sa na pravom okraji klasického pravo-ľavého spektra. Ako alternatívne termíny k pravicovému extrémizmu sa ponúkajú pravicový radikalizmus, pravicový populizmus, prípadne radikálna populistická pravica a i. (Widfeldt, 2010, s. 9). To celú situáciu samozrejme ešte viac komplikuje.

Pri bližšom pohľade na výsledky volieb do EP v roku 2014 zistíme, že kvantifikovať volebné zisky extrémnej pravice nie je vôbec jednoduché, ak neexistuje objektívne kritérium, na základe ktorého by sme mohli určité strany týmto termínom označiť. Zvyčajne existuje medzi autormi zhoda na tzv. obvyklých podozrivých (Mudde, 2007, s. 41), rozdiely začínajú pri ich zaradení do extrémistického, radikálneho, resp. populistického tábora. Existujú strany, v prípade ktorých sa drvivá väčšina vedeckej obce zhodne – napr. Zlatý úsvit v Grécku sa považuje jednoznačne za stranu extrémne pravicovú.³ Oveľa častejšie sa však stretávame so stranami, u ktorých toto priradenie nemožno urobiť tak rýchlo a jednoznačne – skôr než nejakej strane takúto „nálepku“ priradíme, treba sa pozrieť na jej ideologický základ, (ak nejaký má, čo v prípade tzv. protestných strán nemusí byť pravidlom), na jej volebný program, na rétoriku, s ktorou vystupuje na politickej scéne či na prepojenie s inými organizáciami doma i v zahraničí. Problémom takéhoto pohľadu však je, že máloktorý vedec či odborník zaoberajúci sa touto témou, dokáže takto analyzovať strany v celej Európe, keďže čelí istej informačnej i jazykovej bariére. Snahy o celoeurópske porovnania či rozsiahle komparatívne štúdie sú tak sprevádzane množstvom subjektívnych i objektívnych prekážok.

¹ Pollwatch predpovedal Národnému Frontu 23,5 % a Dánskej ľudovej strane 25,4 % - zdroj: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/10828567/EU-Elections-2014-the-rise-of-the-new-European-Right.html>

² Napríklad titulka na CNN hlásala: *That 'earthquake' in Europe? It's far-right gains in Parliament elections?* dostupné na: <http://edition.cnn.com/2014/05/25/world/europe/eu-elections/index.html>; titulka na BBC znela: *Eurosceptic 'earthquake' rocks EU elections*, dostupné na: <http://www.bbc.com/news/world-europe-27559714>; titulka na Deutsche Welle znela: *Predicted political earthquake hits parts of EU*, dostupné na: <http://www.dw.com/en/predicted-political-earthquake-hits-parts-of-eu/a-17662336>

³ Blízkosť strany k ideológii neonacizmu, používanie nacistickej symboliky, prejavovanie sympatií voči Adolfovi Hitlerovi, otvorene xenofóbne a rasistické postoje či dokonca podozrenia z politicky motivovaného násillia (vražda ľavicového, antifašistického aktivistu Pavolosa Fyssasa v septembri 2013) sú dostatočným dôkazom extrémne antidemokratického zamerania strany.

Aj na príklade posledných volieb do EP môžeme vidieť, aká zavádzajúca môže byť interpretácia volebných výsledkov, ak sa média nechajú unášať na vlne emócií a vybičovaných očakávaní. Pri bližšom pohľade na volebné výsledky by totiž nebolo korektné hovoriť o akomsi celoeurópskom zemetrasení. Kým média si všímali hlavne úspechy francúzskych, dánskych či britských extrémistov a populistov, menej sa venovali krajinám, v ktorých tieto strany zaznamenali straty – Holandsku, Taliansku, Rumunsku alebo Slovensku. Jeden z popredných expertov na problematiku pravicového extrémizmu, holandský vedec Cas Mudde vo svojej povolebnej analýze pre denník Washington Post dospel k záveru, že žiadne celoeurópske zemetrasenie sa nekonalo. Média totiž výsledky interpretovali bez toho, aby venovali patričnú pozornosť jednotlivým národným špecifikám, významovým nuansám používanej terminológie či historickému kontextu.⁴

Voľby do EP v roku 2014 sú príkladom toho, že definícia pravicového extrémizmu zostáva napriek zvýšenému záujmu vedcov i rastúcemu množstvu literatúry stále nedoriešenou otázkou. Terminologický chaos a nejednotná definícia majú svoje praktické implikácie – ak nevieme politickú stranu (prípadne iný spoločenský fenomén) zaradiť do extrémne pravicového tábora na základe objektívnych, verifikovateľných kritérií, nielenže to komplikuje prácu politológom, vedcom, médiám či iným zainteresovaným subjektom⁵, ale vytvára to aj príležitosť pre politických oponentov, aby tento termín mohli zneužiť na diskreditáciu a ostrakizáciu svojich oponentov.

1 Teoretické vymedzenie pojmu pravicový extrémizmus

Základným problémom, s ktorým sa stretávame pri skúmaní pravicového extrémizmu, je absencia jeho jednotnej definície. Podľa Winklera ide o veľmi vágny pojem, ktorý v spoločenských vedách patrí medzi tie najamorfnejšie vôbec (1997, s. 21). Dokazuje to aj rozmanitosť vnímania pravicového extrémizmu v politickom, žurnalistickom, laickom, odbornom či trestnoprávnom kontexte. Holandský vedec Cas Mudde nazval tento terminologický chaos „vojnu slov“ (1996, s. 225). Treba pritom zdôrazniť, že tu nejde o žiadne slovičkárerie či nebodaj akúsi posadnutosť niektorých akademikov sémantickými diskusiami. Chýbajúca definícia extrémizmu, vôbec spochybňovanie oprávnenosti používať tento termín na vedecké účely, kritika jeho relevantnosti v období zotierania pravo-lavých

⁴ <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/05/30/the-far-right-in-the-2014-european-elections-of-earthquakes-cartels-and-designer-fascists/>

⁵ Problémom pre slovenské bezpečnostné zložky a justíciu je napr. nedostatok znalcov – odborníkov na extrémizmus – pozri: <http://www.sme.sk/c/7964121/extremisti-sa-za-slova-chytaju-tazko-chybaju-znalci.html>

ideologických rozdielov, jeho zneužívanie médiami, politickými protivníkmi alebo dokonca bezpečnostnými zložkami štátu, to všetko sú dostatočne vážne dôvody na to, aby sa spoločenské vedy (okrem politológie aj sociológia, sociálna psychológia či sociálna antropológia) tejto téme aj naďalej intenzívne venovali.

V duchu Aristotelovej predstavy o cnostnom strede sa extrémny vždy považovali za niečo nežiaduce (Simpson, s. 331-332), a tak bol výskum extrémizmu poznačený rizikom, že autori k nemu budú pristupovať s istou dávkou predpojatosti. Samotné slovo extrémny⁶ v sebe totiž obsahuje normatívne posolstvo – extrém ako niečo polarizujúce, nekompromisné a stred ako normálny, harmonický, želaný stav. Neutrálny postoj vedca, ktorý by mal byť základným predpokladom jeho objektivity, tak bol a stále je v ohrození. Avšak aj vedec s najlepším zámerom o objektívny prístup naráža pri výskume extrémizmu na prekážky v podobe nejednoznačnej terminológie, nejednotnej definície, a z toho vyplývajúci problém pri zaradovaní subjektov (hlavne politických strán) do krajne pravicového tábora. Dochádza tak k častým nedorozumeniam či nesprávnej interpretácii výsledkov výskumu.

Historické korene moderného pravicového extrémizmu môžeme hľadať v radikalizácii niektorých elementov konzervatívneho myslenia v 19. storočí. Konzervativizmus bol odpoveďou na francúzsku revolúciu a z nej vyplývajúce politické i ekonomické liberálne myslenie. Konzervatívna kritika modernizácie, pokroku a demokratického spoločenského zriadenia sa však koncom 19. storočia stala vzhľadom na dynamiku spoločenských zmien neudržateľnou, a tak sa od konzervativizmu začali postupne oddeľovať niektoré extrémne prúdy.⁷ K ich zjednoteniu došlo napr. v Nemecku v podobe ideológie národného socializmu alebo v Taliansku v podobe fašizmu (Jaschke, s. 131). Po druhej svetovej vojne bola táto ideológia spoločensky i politicky zaznávaná, no prežívala na okraji spoločnosti a čakala na novú šancu. Tá prišla, keď sa dôležitou témou európskeho politického diskurzu stal problém imigrácie. Zároveň dochádzalo od 70. do 90. rokov 20. storočia aj k istej vnútornej obrode extrémnej pravice, a to pod vplyvom intelektuálneho hnutia tzv. *Novej pravice*⁸. Nová pravica oprášila teórie konzervatívnych mysliteľov z čias Weimarskej republiky, ako napr. Carla Schmitta, Oswalda Spenglera či Martina Heideggera, z ktorých sa snažila odvodiť aktuálnu radikálnu kritiku demokracie a liberalizmu (Jaschke, s. 131). Prišla s konceptom etnopluralizmu (segregácia kultúr a etník podľa geografických kritérií je potrebná vzhľadom

⁶ Extrémny (lat.) – krajný, výstredný, ktorý sa vymyká normálnym, bežným okolnostiam, stavom, prejavom

⁷ Pojem pravicový extrémizmus sa v tomto období nepoužíval, konzervatívne i extrémne pravé sily sa často označovali ako reakcionárske – snažiace sa o zvrátenie existujúcich tendencií a požadujúce návrat k status quo ante.

⁸ V Nemecku známa ako „Neue Rechte“, vo Francúzsku ako „Nouvelle Droite.“

na ich nekompatibilitu, nemožnosť spolužitia), ktorý mal byť odpoveďou na zlyhávajúci multikulturalizmus (koexistencia kultúr a etník na určitom území). Nová pravica ako intelektuálne hnutie už síce neexistuje ale jej myšlienky sa v politických diskusiách objavujú dodnes (Minkenberg, 2013, s. 20-21).

V 80. rokoch sa v súvislosti s tzv. treťou fázou pravicového extrémizmu⁹ zvyšuje záujem akademickej obce o túto problematiku. Tento záujem vyvolal následne aj diskusiu o tom, čo to vlastne pravicový extrémizmus je, ako ho definovať, a či je vôbec správne označovať všetky strany z tzv. 3. vlny ako extrémne pravicové. Chýbajúci koncepčný prístup k téme zhodnotil napr. Klaus von Beyme ešte v roku 1988 argumentom, že napriek neexistencii jednotnej formálnej definície pravicového extrémizmu nemá veda problém s výberom jeho vhodných reprezentantov – teda vieme o koho ide, aj keď presne nevieme povedať čím je (von Beyme, s. 3). S narastajúcim počtom politických strán označovaných rôznymi autormi ako extrémne pravicové, ako aj ich zvyšujúcou sa ideologickou heterogenitou sa však neexistencia definície pravicového extrémizmu začala javiť ako vážna prekážka vo výskume, hlavne pri snahe o komparatívne analýzy a celoeurópske porovnania. Vo východnej Európe vznikli v 90. rokoch v dôsledku demokratizačných zmien mnohé zoskupenia, ktoré sa svojim programom a ideológiou vymykajú z rámca toho, na čo sa sústredil výskum v západnej Európe v 80. rokoch. Autori na to zareagovali rôzne. Niektorí, pokračujúc v Beymovej tradícii, považujú extrémnu pravicu aj napriek chýbajúcemu konsenzu v otázke definície, za ľahko rozoznateľnú (Anastasakis, s. 4) a naďalej používajú pojem pravicový extrémizmus v relatívne širokom zmysle slova. Iní autori, cítiac potrebu hlbšej diferenciácie v rámci tejto politickej rodiny začínajú zavádzať a používať nové termíny. Napríklad Ignazi hovorí o stranách „starej extrémnej pravice“ (s väzbou na historický fašizmus) a „novej“ extrémnej pravice (bez väzby na fašizmus, charakteristické svojim antisystémovým postojom). Vo svojich neskorších prácach Ignazi uprednostňuje termíny „tradičná“ a „post-industriálna“ extrémna pravica (1997, s. 47-64).

Osobitá bola situácia v nemeckom spoločensko-vednom prostredí, ktoré reflektovalo skúsenosť s nacizmom, a tak bolo obzvlášť citlivé na možné ohrozenie demokratického ústavného zriadenia. Približne do 70. rokov 20. storočia bol pojem radikalizmus používanější

⁹ Tri fázy v povojnovom vývoji pravicového extrémizmu zadefinoval v roku 1988 Klaus von Beyme vo svojom vplyvnom článku „Right-wing extremism in post-war Europe.“ Za prvú fázu v ňom označil strany, ktoré v 50. rokoch 20. storočia priamo nadviazali na medzivojnový fašizmus, resp. nacizmus, napr. talianska MSI (Movimento Sociale Italiano). Za druhú fázu označil strany tzv. populistického protestu, ktoré vznikli ako reakcia na povojnový proces modernizácie spoločnosti – typickým predstaviteľom sú *Poujadisti* vo Francúzsku. Tretia fáza začína okolo roku 1980, je charakteristická rastúcou podporou týchto strán a tým, že sa do popredia dostáva téma migrácie. Typickým predstaviteľom je francúzsky *Front National*.

ako extrémizmus. K zmene došlo v 80. rokoch jednak pod vplyvom definície extrémizmu pre potreby bezpečnostných zložiek štátu¹⁰ ako aj pod vplyvom následne formulovanej tzv. *teórie extrémizmu*. Mnoho autorov tieto termíny síce používalo aj naďalej ako synonymá, postupne sa však medzi nimi zadefinovala istá, nie vždy celkom jednoznačne definovaná, hranica (Gessenharter, s. 562). Teória extrémizmu považuje za takúto deliacu čiaru medzi extrémizmom a radikalizmom odmietanie demokratických princípov a snahu o zmenu ústavného zriadenia (Backes, s. 165). Za extrémistické sa považujú myšlienkové vzory odmietajúce princípy demokratických rozhodovacích štruktúr, slobodu slova, deľbu moci, väčšinový princíp a ochranu menšín. Extrémizmus je teda chápaný ako autoritársky, elitársky, dogmatický, nacionalistický a rasistický. Naopak, termín radikalizmus začal nadobúdať pozitívnejšie konotácie v zmysle svojho pôvodného latinského významu – snažiaci sa o rózne a dôsledné riešenie problému.¹¹ Kadiaľ však prebieha presná hranica medzi ešte radikálnym a už netolerovateľným extrémistickým, to ostáva politicky i vedecky brizantná otázka¹² (Gessenharter, s. 563). Teória extrémizmu bola a stále je vo vedeckej obci podrobovaná kritike najmä za svoju nekomplexnosť, symetrický pohľad na ľavicový a pravicový extrémizmus či celkovú nevedeckosť. Jej autori (Jesse a Backes) sú obviňovaní z ideologickej predpojatosti, či dokonca blízkosti k hnutiu *Novej pravice*. (Rensman, s. 292).

Nedostatok koncepčného prístupu k problematike sa snažil prekonať Cas Mudde vo svojom prelomovom diele *Populist Radical Right Parties in Europe*, v ktorom upustil od používania pojmu extrémne pravicový v zmysle svojich predchádzajúcich prác¹³ a prišiel s konceptom *populistickej radikálnej pravice*. Pojem extrémna pravica tak v jeho chápaní nadobúda užší význam - označuje len subjekty otvorene antidemokratické, ktorých aktivity sú namierené proti existujúcemu demokratickému ústavnému zriadeniu. Populistickú radikálnu pravicu naproti tomu definoval ako politickú rodinu, ktorej základná ideológia pozostáva (minimálne) z kombinácie nativizmu, autoritárstva a populizmu. Pod *nativizmom*¹⁴ rozumie

¹⁰ Prvýkrát sa takáto definícia objavuje v správe Spolkového ministerstva vnútra a Úradu na ochranu ústavnosti v roku 1973. Pojem extrémizmus však nenájdeme ani v nemeckej ústave (Grundgesetz) ani v inom zákone.

¹¹ Radix – lat. koreň; radikálny – idúci ku koreňu veci.

¹² V Nemecku má takéto striktné rozlíšenie aj bytostne praktický význam pre justíciu a bezpečnostné zložky štátu dbajúce na ochranu ústavného zriadenia. Kým strany označované ako radikálne sa chápu ako *verfassungsfeindlich* (majúce nepriateľsky postoj voči ústavnému zriadeniu), extrémne strany sú považované za *verfassungswidrig* (hlásajúce ideológiu v rozpore s existujúcim ústavným zriadením). Extrémne pravicové strany sú z tohto titulu predmetom záujmu Úradu na ochranu ústavnosti (*Verfassungsschutz*) a môžu byť zakázané federálnym ústavným súdom (*Bundesverfassungsgericht*) (Mudde, 1996, s. 231).

¹³ Mudde ešte v roku 2002 argumentuje vo svojej knihe *The ideology of the Extreme Right* v prospech termínu extrémna pravica. Napriek istej sémantickej zmätočnosti ho považoval za vhodnejší ako iné alternatívne pojmy.

¹⁴ Mudde uprednostňuje termín nativizmus pred obvykle používaným termínom nacionalizmus. Výhodu tohto prístupu vidí napr. v odlíšení liberálnych foriem nacionalizmu. Vyčerpávajúce vysvetlenie ponúka v knihe *Populist Radical Right Parties in Europe* na s. 18-20.

Mudde xenofóbnu formu nacionalizmu, ktorá považuje za ideál monokultúrnu spoločnosť, v ktorej sú všetci cudzinci chápaní ako ohrozenie národa. *Autoritárstvo* chápe ako silnú vieru v poriadok a jeho dôsledné vynucovanie spoločnosťou prostredníctvom disciplíny, čiže politiku založenú na práve a poriadku. *Populizmus* je definovaný ako „riedka“ ideológia¹⁵, ktorá považuje spoločnosť za zásadne rozdelenú na dva antagonistické a homogénne tábory – „nepoškvrnený“ ľud a korupčné elity, pričom požaduje, aby politika rešpektovala vôľu ľudu (Mudde, 2014, s.218). V Muddovom prístupe možno okrem redefinície pojmu extrémna pravica pozorovať aj zmenu názoru na fenomén populizmu. Kým v svojich ranných prácach sa ešte prikláňal k názoru, že populizmus nemožno považovať za ideologickú črtu ale skôr komunikačný štýl, pod vplyvom hlbšieho štúdia problematiky populizmu svoj názor zmenil a prisudzuje mu oveľa väčší význam (Mudde, 2007, s. 21).

Odporúčanie istej časti akademickej obce, prenechať termín extrémizmus bezpečnostným zložkám štátu zameraným na ochranu ústavy, a v spoločensko-vednom skúmaní uprednostňovať termín radikalizmus, sa napriek nepochybne odlišným cieľom štátnych orgánov a vedy, celkom nepresadilo. Widfeldt napr. obhajuje používanie pojmu extrémna pravica aj pre strany, ktoré nie sú vyslovene antisystémové, argumentom, že strana môže predsa vystupovať extrémne nielen voči systému, ale aj extrémne vo vzťahu k ostatným stranám v danom politickom systéme (Widfeldt, s. 10).

2 Teoretické prístupy k skúmaniu pravicového extrémizmu

Ako ukázala predchádzajúca kapitola, význam termínov extrémizmus, radikalizmus či populizmus sa mení v priestore i čase a je predmetom nekončiacich odborných i politických diskusií. Aj preto s nimi treba nárábať opatrne. Ako varuje Jaschke, označenie pravicový extrémizmus môže byť v politickej aréne či mediálnom priestore zneužitý na diskreditáciu protivníka a jeho vylúčenie z politickej súťaže (2006, s. 125).

Ak sa teda chceme zorientovať v terminológii pravicového extrémizmu a pochopiť zložitosť tejto problematiky, musíme sa pozrieť na rozdiely v prístupe jednotlivých teoretických škôl, ktoré sa v tejto oblasti formovali. Cas Mudde definoval štyri teoretické školy – marxistickú, extrémisticko-teoretickú, modernizačnú a teóriu tzv. novej politiky

¹⁵ Mudde hovorí o „riedkej“ ideológii, aby zdôraznil, že populizmus nedisponuje tou istou intelektuálnou sofistikovanosťou a konzistentnosťou, ako „plnohodnotné“ ideológie socializmu či liberalizmu. Ako taký môže byť populizmus ľahko kombinovateľný s rôznymi inými ideológiami, napr. komunizmom, ekologizmom, nacionalizmom či socializmom (Mudde, 2004, s. 544)

(1996, s. 240). Každá z týchto škôl zdôrazňuje iný aspekt diskutovaného fenoménu, a preto následne dospieva k iným preferovaným termínom.

Marxistická škola – populárna medzi marxistickými (Kurt Gossweiler, Hans Jurgen Schulz), ale aj niektorými umiernenými ľavicovými autormi, používa na označenie krajnej pravice termín fašizmus resp. neofašizmus, ktorý chápe ako znovuzrodenie medzivojnového fašizmu. Pojem fašizmus preferujú aj niektorí nemarxistickí autori, ako napr. Roger Griffin, ktorý obhajuje používanie termínu fašizmus nasledovne: *„Kým potenciál fašizmu vytvoríť nový režim bezpečne zanikol s porážkou mocností osi v druhej svetovej vojne, ako politická ideológia má stále schopnosť splodiť nové hnutia, a preto by mal byť chápaný ako permanentná charakteristika modernej politickej kultúry.“* (Griffin, s. xii). Používanie termínu fašizmus na označenie pravicového extrémizmu však môže vyvolávať falošné asociácie s historickým fašizmom. Emočný náboj a flexibilné používanie slova fašizmus ho činia osobitne náchylným na zneužitie v politickej i mediálnej sfére.¹⁶ George Orwell si už v roku 1944 v eseji *Čo je fašizmus* kládol otázku, prečo neexistuje jednotná definícia fašizmu. Slovo fašizmus bolo používané v takom širokom zmysle, že jeho význam bol takmer úplne vyprázdnený. Na záver svojho zamyslenia Orwell konštatuje: *“...je nemožné uspokojivo definovať fašizmus bez priznaní, ktoré nie sú či už samotní fašisti, ale aj konzervatívci či socialisti všetkých farieb urobiť. Jediné, čo možno nateraz urobiť, je používať ho s istou dávkou obozretnosti, a nie tak ako obvykle, degradovať ho na úroveň nadávky.”*¹⁷

Teoreticko-extrémistická škola – sa formovala v nemeckom prostredí v 80. rokoch 20. storočia, chápe extrémizmus ako antitézu demokracie, ktorá môže mať ľavicový alebo pravicový variant. Extrémizmus v tomto ponímaní sa chápe ako tzv. *Abgrenzungsbegriff* - teda pojem, ktorý nemožno definovať sám o sebe ale len v závislosti od iného pojmu (Pfahle-Traugott, s. 186). Táto teória silno ovplyvnila aj skúmanie extrémizmu v strednej Európe, teda i v Českej republike a na Slovensku, preto sa jej podrobnejšie venujeme v kapitole 3.

Modernizačná škola – definuje extrémizmus ako reakciu na modernizáciu spoločnosti. Napríklad Minkenberg hovorí o „pokuse o zvrátenie modernizácie, resp. boj proti modernizácii spoločnosti cez radikalizáciu inkluzívnych a exkluzívnych kritérií príslušnosti – kritérií, na základe ktorých definujeme tzv. skupinu „MY“ a skupinu „ONI“. Ako primárna skupina „MY“ slúži národ, a preto môžeme povedať, že v centre radikálnej pravicovej

¹⁶ Príkladom zneužívania termínov fašizmus a nacizmus je aj demonizácia oponentov v internetových diskusiách, ktorá viedla k formulovaniu tzv. Godwinovho zákona, ktorý hovorí, že pravdepodobnosť, že sa v online diskusii objaví porovnanie s nacistami alebo Hitlerom sa s dĺžkou diskusie blíži k jednej. Akonáhle sa takéto porovnanie objaví, diskusia sa končí a autor tohto porovnania diskusiu prehral.

¹⁷ http://orwell.ru/library/articles/As_I_Please/english/efasc

ideológie sú ultranacionalistické myšlienky, namierené obvykle voči liberálnej demokracii (Minkenberg, 2013, s. 11). Kritéria exklúzie podľa Minkenberga sú *rasizmus* (vylúčenie na základe biologických rozdielov), *antisemitizmus* (špeciálny prípad rasizmu), *etnocentrizmus* (nadradenosť vyplývajúca z kultúrnej a ekonomickej vyspelosti), *fundamentalizmus* (nadradenosť vyplývajúca z vierovyznania), nepriateľské postoje k cudzincom (defenzívna reakcia na iné etniká a kultúry), *nativizmus* (odmietanie cudzích vplyvov nezávisle od etnicity v krajinách s veľkou mierou prisťahovalectva), *heterofóbia* (intolerancia voči tým, ktorí vyznávajú iné morálne hodnoty) (Minkenberg, 2013, s. 12).

Nová politika – je teoretický prístup, ktorý kladie dôraz na moderné aspekty krajnej pravice, hlavne populizmus. V tomto ponímaní sú krajnej pravici ideologicky najbližšie ľavicovo liberálne strany, a voči týmto dvom skupinám stoja tzv. tradičné, etablované strany. V tomto zmysle Margaret Canovan definuje populizmus ako výzvu ľudu namierenú proti etablovanej štruktúre moci, ako aj názorom a hodnotám, ktoré sú v danej spoločnosti dominantné (Betz, s. 78). Populizmus je v akademickej sfére hodnotený rozporuplne – v minulosti bol považovaný skôr za politický či komunikačný štýl ako ideológiu (Mudde, 2002, s. 13). Novšie práce však upozorňujú na to, že odbiť populizmus len ako nejakú pseudo-demokratickú, oportunistickú ba až manipulatívnu stratégiu by bolo jej podcenením. Mudde okrem toho zavrhuje tézu o populizme ako „normálnej patológii“ západných demokracií a prichádza s hypotézou, že populizmus sa stal v západných demokraciách normou, akýmsi duchom doby (*the populist Zeitgeist*) (2004, s. 542). Každopádne, rozdiely medzi politickým štýlom a ideologickou charakteristikou sú často rozostrené, čo umožňuje subjektívne narábanie s pojmom populizmus. Ten je následne používaný veľmi voľne a nekonzistentne, väčšinou v pejoratívnom slova zmysle, a preto je v politickej i vedeckej diskusii často nadužívaný i zneužívaný. Ako trefne poznamenáva Ralf Dahrendorf: „populizmus jedného je demokraciou druhého a naopak“ (Dahrendorf, s. 156).

3 Teória extrémizmu – diskusia o jej prínosoch a nedostatkoch

V 80. rokoch dochádza v nemeckom prostredí v nadväznosti na výskum totalitarizmu a autoritarizmu k formulovaniu tzv. teórie extrémizmu, ktorej hlavnými predstaviteľmi sú Eckhard Jesse a Uwe Backes.¹⁸ Jadrom tejto teórie je chápanie extrémizmu ako protipólu demokracie. Pre skúmanie extrémizmu je rozhodujúci rozdiel medzi demokratickým

¹⁸ Pozri napr. BACKES, Uwe, JESSE, Eckhard. 1985. Totalitarismus, Extremismus, Terrorismus; alebo BACKES, Uwe, JESSE, Eckhard. 1989. Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland.

a nedemokratickým, nie medzi ľavým a pravým. Tento tzv. symetrický prístup k nazeraniu na extrémizmus sa najčastejšie zobrazuje prostredníctvom modelu podkovy, podľa ktorého možno napriek rozdielom medzi jednotlivými extrémistickými prúdmi definovať aj mnohé spoločné štrukturálne znaky ľavicového a pravicového extrémizmu (Nociar, s. 59). Podľa tejto teórie môže mať teda extrémizmus pravý variant (založený na negovaní princípu rovnosti), ľavý variant (ak sa princíp rovnosti rozšíri na všetky oblasti ľudského bytia do tej miery, že začína potláčať individuálne ľudské slobody) a variant anarchistický, ktorý odmieta akúkoľvek formu štátneho zriadenia ako represívnu (Neugebauer, s. 14). Teória extrémizmu, ako dominantná paradigma v nemecky hovoriacom prostredí a odtiaľ následne prebratá aj do regiónu strednej Európy, bola konfrontovaná so značnou kritikou akademickej obce z viacerých dôvodov. Najčastejšie dôvody na takúto kritiku môžeme zhrnúť takto:

1. **Nedostatočná komplexnosť** vyplývajúca z jednodimenzionálneho chápania extrémizmu ako protipólu demokracie resp. demokratického ústavného zriadenia. Napr. Neugebauer namietá, že takýto koncept extrémizmu nezodpovedá spoločenskej a politickej realite. Zobrazovanie politickej reality na jednodimenzionálnej osi pravica-stred-ľavica, ktoré používa aj teória extrémizmu, narazí na problém aj v prípade náboženského fundamentalizmu, napr. islamizmu, ktorý sa vymyká z takto formulovaného rámca.¹⁹
2. **Symetrický pohľad** na ľavicový a pravicový extrémizmus, na ktoré treba podľa kritikov teórie nazerať ako na minimálne odlišné, ak nie protikladné fenomény, a nie ich spájať pod jeden zastrešujúci termín. Extrémizmus ako taký podľa týchto kritikov v podstate neexistuje, keďže takýto prístup príliš abstrahuje od politického a ideologického vymedzenia sa jednotlivých extrémistických prúdov. Taktiež môže byť toto spájanie nespojitelného vnímané aj ako bagatelizovanie vyhrotených foriem pravicového extrémizmu ako sú (neo)nacizmus či neo(fašizmus). Kontroverznou ostáva tiež otázka nazerania na fundamentálnu kritiku kapitalizmu ako na znak výlučne spájaný s ľavicovým extrémizmom. Takéto zjednodušenie je väčšinou autorov odmietané (Neugebauer, s. 22).
3. **Etatizmus** – t. j. preberanie úradného, normatívneho chápania extrémizmu (Neugebauer, s. 13-19). Veda, ktorá preberie termín a jeho definíciu od štátnej moci a na nich sa snaží postaviť svoju teóriu, sa vystavuje riziku zneužitia bezpečnostným a súdnym aparátom štátu na umlčanie tých politických síl, ktorých ideológia je v rozpore s väčšinovým svetonázorom.

¹⁹ <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/200099/kritische-anmerkungen-zur-verwendung-des-extremismuskonzepts-in-den-sozialwissenschaften>

4. **Zneužívanie pojmu na politický boj** – žiadny extrémista sa nestotožňuje s označením extrémista, o to viac tento pojem aktéri na politickej scéne vedome používajú či zneužívajú na umlčanie, diskreditáciu alebo dehonestáciu svojich politických súperov. V politickej aréne nie je na akademické debaty o dôležitosti opatrného narábania s termínmi ako extrémista, radikál či populista čas, a tak sa z konzervatívcu rýchlo stane extrémista a zo socialistu ľavicový radikál či dokonca anarchista. Označenie pravicový extrémizmus teda často slúži ako akýsi bojový pojem, či nadávka na označenie všetkého čo je alebo aspoň sa zdá byť napravo od stredu (Stöss, s. 25).
5. **Nedostatočná pozornosť sa venuje tzv. „extrémizmu stredu“²⁰** – prieskumy dokazujú, že aj medzi prívržencami strán tzv. politického stredu sa nachádza istá časť voličov zmýšľajúcich nacionalisticky, šovinisticky či xenofóbne (Zick, Klein; s. 40). Ohrozenie demokracie nemožno teda hľadať len v extrémne-pravicovom prostredí, do úvahy treba vziať aj náchylnosť strednej triedy podporovať hlavne v časoch veľkých sociálnych a socioekonomických premien extrémnejšie názory a riešenia. V každej spoločnosti existuje istý patologický potenciál extrémistických názorov. Podľa výsledkov európskej porovnávacej štúdie realizovanej nadáciou Friedricha Eberta v roku 2011 si napr. polovica opýtaných myslí, že v ich krajine je priveľa prisťahovalcov. Tretina opýtaných je dokonca presvedčená o existencii prirodzenej hierarchie medzi etnikami (Melzer, Sarafin; 2013, s. 5). Minulé storočie je príkladom toho, ako rýchlo môže v spoločnosti pod vplyvom krízovej situácie dôjsť k mobilizácii takýchto potenciálov. Ak si čoraz väčšia časť tzv. stredu spoločnosti začne extrémne postoje osvojovať alebo ich bagatelizovať, môže byť ohrozená súdržnosť spoločnosti i stabilita demokratického a ústavného zriadenia.
6. **Neaktuálnosť** – teória bola vypracovaná v časoch tzv. starej *Bonner Republik*²¹ v prostredí studenej vojny a ešte stále pomerne živej spomienky na totalitnú skúsenosť nacistického Nemecka, ktorého vznik bol umožnený aj nedostatočnými obrannými mechanizmami zakotvenými v ústave Weimarskej republiky. Dnes, v časoch postpolitiky, stierania ideologických rozdielov medzi ľavicou a pravitou, rastúcej heterogenity politických i občianskych aktérov, internacionalizácie politického i spoločenského života, sa teória stáva podľa kritikov nepoužiteľnou.

²⁰ Pojem extrémizmus stredu pochádza od amerického sociológa Lipseta, ktorý formuloval teóriu, podľa ktorej sociálne frustrovaná stredná trieda má sklon podporovať extrémne hnutia.

²¹ Pod označením *Bonner Republik* chápeme Nemeckú spolkovú republiku v rokoch 1949 – 1990 s hlavným mestom v Bonne.

Zástancovia teórie extrémizmu pripúšťajú isté metodologické nedostatky teórie, odmietajú však jej označenie za nepotrebnú, neprínosnú, opisnú ale nič nevysvetľujúcu. Chápanie extrémizmu ako antitézy demokracie obhajujú záujmom vedy o skúmanie jednotlivých politických subjektov z hľadiska ich vymedzenia sa za alebo proti demokratickému ústavnému zriadeniu. Takáto kategorizácia je nutná aj z hľadiska následného uplatnenia istých obranných mechanizmov, ktorými demokratické štáty chránia udržanie svojho ústavného poriadku. Tu sa teória extrémizmu dotýka myšlienky tzv. *militantnej demokracie* („streitbare“ oder „wehrhafte“ Demokratie), čo je koncept diskutovaný hlavne v Nemecku už od 30. rokov 20. storočia pod vplyvom zlyhania ochranných mechanizmov demokratického ústavného zriadenia Weimarskej republiky, ktoré uvoľnilo cestu k moci nacistom. Myšlienka militantnej demokracie je stále predmetom politických i vedeckých kontroverzií, keďže naráža na fundamentálny rozpor medzi slobodou a bezpečnosťou – priveľa slobody dáva priestor extrémistickým silám, priveľa bezpečnosti môže zasa viesť k obmedzovaniu individuálnych slobôd a rozkladu demokracie.²²

Ak ide o výčitku, že pravicový a ľavicový extrémizmus sú v teórii extrémizmu úplne nevhodne hodené do jedného vreca, odpoveďou zástancov teórie je, že sa snažia upozorniť hlavne na spoločné štrukturálne znaky (napr. dogmatizmus, aktivizmus až fanatizmus, utopizmus, resp. odmietanie utópie a i.), zároveň však nie je v ich záujme popierať existenciu značných rozdielov medzi jednotlivými formami extrémizmu. Ak ide o výčitku etatizmu, teda prílišnej orientácie teórie na štát a ústavu, priznávajú zástancovia teórie potrebu venovať zvýšenú pozornosť objektívite vedca i ním používaného metodologického aparátu. Zároveň však obhajujú teóriu argumentom, že veda a štátny aparát môžu síce používať spoločný pojmový aparát, ale každý z nich to robí za iným účelom a inými prostriedkami, a môže teda dospieť aj k iným výsledkom. Vedci nemajú problém kritizovať orgány na ochranu ústavnosti v prípadoch, keď podľa nich dochádza z ich strany k neadekvátnemu konaniu.²³ Zástancovia teórie taktiež pripúšťajú možné zneužívanie termínu extrémizmus na účely politického boja, upozorňujú však na zneužívanie aj mnohých iných, v spoločenských vedách bežne používaných pojmov. Zneužiteľnosť pojmu nepovažujú teda za dostatočný dôvod na jeho úplné zavrhnutie. Zástancovia teórie sa nestotožňujú úplne ani s kritikou ich nedostatočnej pozornosti venovanej politicky neorganizovanému extrémizmu a tzv. extrémizmu stredu a snažia sa nachádzať analytické nástroje a metodologické postupy, ktoré by boli schopné

²² <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/41891/streitbare-demokratie>

²³ <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/anschlagsgefahr-islamexperte-kritisiert-verfassungsschutz-a-976344.html>

lepšie zachytávať a analyzovať aj tieto trendy v spoločnosti. Pojem extrémizmus stredne je okrem toho podľa nich formulovaný príliš vágne (Bergsdorf, s. 180). Čo sa týka výhrady neaktuálnosti, teoretici extrémizmu vyzdvihujú preventívnu funkciu výskumu extrémizmu pre demokraciu, ktorej úlohou je o. i. neustále varovať a upozorňovať na možné riziká a trendy, analyzovať príčiny i dôsledky prejavov extrémizmu.²⁴

Záverom môžeme skonštatovať, že teória extrémizmu sa v spoločensko-vednom výskume celkom nepresadila. Niektorí autori ju z vyššie spomínaných dôvodov zavrhuju úplne – považujú ju za nepoužiteľnú, iní uznávajú jej prínos aspoň v podobe upriamienia pozornosti na identifikáciu nepriateľov demokratického štátneho zriadenia. Využitie je teda skôr praktické, bezpečnostnými zložkami štátu, na hlbší a komplexný spoločensko-vedný výskum je mnohými kritikmi považovaná za nevhodnú.

Záver

Európa v súčasnosti bojuje s ekonomickou stagnáciou, vysokou nezamestnanosťou, dlhovou aj utečeneckou krízou. Nespokojnosť s riešeniami, ktoré ponúkajú súčasné politické elity, vedie k frustrácii obyvateľstva. Sklamanie a hnev namierený voči establišmentu následne vyplávajú na povrch rôzne populistické, nacionalistické, radikálne či extrémistické hnutia. V časoch vnímaného kolektívneho ohrozenia a veľkých civilizačných výziev dopyt po silnom vodcovi a poriadku rastie. V demokratickej spoločnosti by však mali fungovať mechanizmy, ktoré túto dynamiku rozpoznajú a snažia sa ju otupiť. Skutočným ohrozením demokracie totiž je, ak sa extrémistické ideové vzory začnú čoraz viac etablovať v strede spoločnosti. Rastúcu mieru ľahostajnosti voči extrémizmu by sme teda mali sledovať so znepokojením. Ak nedochádza k jasnému odsúdeniu jeho prejavov, vytvára sa dojem, že ide o normálny jav.

Na pravicový extrémizmus nemôžeme v dnešných globalizovaných časoch nazerať len ako na národný fenomén. Aj v Európe sme svedkami toho, že xenofóbia, rasizmus či antisemitizmus sú prítomné azda v každej spoločnosti a hľadajú nové cesty mobilizácie obyvateľstva, pričom vytvárajú aj nadnárodné väzby²⁵. To vyvoláva aj permanentný záujem

²⁴ Vedecká polemika na tému teórie extrémizmu medzi poprednými nemeckými autoritami v tejto oblasti sa nachádza napr. na stránkach nemeckej spoločnosti pre politické vzdelávanie:

<http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/200097/debatte-extremismustheorie>

²⁵ Napríklad v podobe novej frakcie v EP, ktorá vznikla v januári 2015, pozri napr.:

<http://www.euractiv.com/sections/eu-priorities-2020/le-pens-new-eu-parliament-group-scoop-eu175-million-public-money-315410>

vedy o problematiku extrémizmu. Charakter tohto spoločenského fenoménu si vyžaduje interdisciplinárny prístup, avšak politológovia, sociológovia, psychológovia či ekonómovia pri svojom výskume stále narážajú na problém, ako pravicový extrémizmus definovať. Ako ukazuje aj tento článok, vnímanie pravicového extrémizmu sa mení v priestore i čase a je predmetom vášnivých diskusií na politickej scéne i medzi rôznymi teoretickými školami.

Široká škála konceptov a prístupov k problematike pravicového extrémizmu je jednou z hlavných prekážok jeho skúmania ako politického, a v širšom zmysle slova aj spoločenského fenoménu, so všetkými jeho socioekonomickými implikáciami. Hlavne snaha o komparatívne analýzy a celoeurópsky pohľad na súčasné trendy v extrémne pravicovom hnutí je poznačená neustálou potrebou vyjasňovať si rozdiely vo vnímaní medzi jednotlivými autormi. Samozrejme, v závislosti od zvoleného prístupu a preferovanej terminológie, dospievajú jednotliví autori k rozličným záverom. Ak k tomu pridáme značne nevedecké narábanie s pojmami ako extrémizmus, radikalizmus či populizmus v médiách, či zneužívanie týchto pojmov na politické účely, nevyhnutne narazíme na ťažko rozuzliteľný gordický uzol. V snahe preťať ho vidíme v posledných rokoch úsilie niektorých autorov zaviesť do terminológie „poriadok“ prostredníctvom presnejšieho vymedzenia hraníc medzi extrémizmom, radikalizmom a populizmom (najpozoruhodnejšiu koncepčnú prácu v tomto smere vykonal Cas Mudde vo svojom diele *Populist Radical Right Parties in Europe*).

Napriek faktu, že vedecká komunita nedospela ešte k jednotnému koncepčnému prístupu k tejto problematike, treba uznať, že pozornosť, ktorá sa jej venuje a množstvo literatúry, ktorá k téme vychádza, pomohli do veľkej miery zaujať diferencovanejší prístup k fenoménu pravicového extrémizmu. Dlhو preferovaná, pomerne široká definícia pravicového extrémizmu už nebola schopná zachytiť rastúcu heterogenitu tejto politickej rodiny v celej jej komplexite, a stala sa tak skôr prekážkou ďalšieho výskumu.

Použitá literatúra:

1. ANASTASAKIS, Othon. 2000. Extreme right in Europe: a comparative study of recent trends: Discussion Paper Series 3. London School of Economics & Political Science: 2000, 35 s. Dostupné na: http://eprints.lse.ac.uk/3326/1/Extreme_Right_in_Europe.pdf (cit.22.9.2015).
2. BACKES, Uwe. 2009. Political Extremes: A Conceptual History from Antiquity to the Present. Berlin: Prophylläen, 2009, 297 s. ISBN: 0203867254;978-020386725-9.
3. BACKES, Uwe, JESSE, Eckhard. 1985. Totalitarismus, Extremismus, Terrorismus. 2. vydanie. Opladen: Leske+Budrich, 1985. 390 s. ISBN 3-8100-0560-6.
4. BERGSDORF, Harald: Ideologie und Pragmatik der rechts- und linksextremer Parteien im Vergleich. In: BACKES, Uwe, JESSE, Eckhard (eds.): Gefährdungen der Freiheit: extremistische Ideologien im Vergleich. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, 592 s. ISBN 978-3-525-36905-0.

5. BETZ, Hans-Georg. 2003. In: MERKL, Peter H., WEINBERG, Leonard: Right wing extremism in the 21st century, Psychology Press 2003, s. 74-96. ISBN 0-7146-5182-6.
6. DAHRENDORF, Ralf. 2003. Acht Anmerkungen zum Populismus. In: *Transit. Europäische Revue*, 25 (2003), s. 156-161. Dostupné na: <http://www.eurozine.com/pdf/2007-09-18-dahrendorf-de.pdf> (cit. 23.9.2015).
7. GESSENHARTER, Wolfgang. 1989. Konservatismus und Rechtsextremismus Nähen und Distanzen. In: *Gewerkschaftliche Monatshefte* 9/1989, s. 561-570. Dostupné na: <http://195.243.222.33/gmh/main/pdf-files/gmh/1989/1989-09-a-561.pdf> (cit. 23.9.2015).
8. GRIFFIN, Roger. 2013. The nature of Fascism. Londýn: Pinter Publishers Limited, 2013, 252 s. ISBN 0-415-09661-8
9. IGNAZI, Piero. 1992. The silent counter-revolution. In: *European Journal of Political Research* 22.1 (1992), s. 3-34.
10. IGNAZI, Piero. 1997. What is the Extreme Right. In: Peter H. Merkl and Leonard Weinberg (eds.), *The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties*. London: Frank Cass, s. 47-64.
11. JASCHKE, Hans-Gerd. 2006. *Politischer Extremismus*. Wiesbaden: VS Verlag fuer soziale Wissenschaften, 2006, 147 s. ISBN-10: 3-531-14747-1
12. MINKENBERG, Michael. 2011. The radical right in Europe today: Trends and patterns in East and West. In: LANGENBACHER, Nora, SCHELLENBERG, Britta (eds.): *Is Europe on the right path?. Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*. [online]. Frankfurt nad Mohanom: Druck- und Verlagshaus Zarbock GmbH & Co. KG pre Fridrich Ebert Stiftung, 2011, s. 37-55. ISBN 978-3-86872-617-6. Dostupné na: <http://library.fes.de/pdf-files/do/08338.pdf> [cit. 8.9.2015].
13. MINKENBERG, Michael. 2013. Die europäische radikale Rechte und Fremdenfeindlichkeit in West und Ost: Trends, Muster und Herausforderungen. In MELZER, Ralf, SERAFIN, Sebastian (eds.): *Rechtsextremismus in Europa. Länderanalysen, Gegenstrategien und arbeitsmarktorientierte Ausstiegsarbeit*. Frankfurt nad Mohanom: Druck- und Verlagshaus Zarbock GmbH & Co. KG, 2013, s. 9-37. Dostupné na: <http://library.fes.de/pdf-files/dialog/10030.pdf> [cit. 8.9.2015].
14. MUDDE, Cas. 1996. The War of Words: Defining the Extreme Right Party Family. In: *West European Politics*. 1996, 19/2, s. 225-248. Dostupné na: http://www.bepress.com/cas_mudde_48/ [cit. 8.9.2015].
15. MUDDE, Cas. 2002. The ideology of the extreme right. Manchester: Manchester University Press, 2002, 212 s. ISBN 0-7190-6446-5.
16. MUDDE, Cas. 2004. The populist Zeitgeist. In: *Government & Opposition* 39 (3), s. 541–563.
17. MUDDE, Cas. 2007. Populist Radical Right Parties in Europe. Cambridge University Press, 2007, 385 s. ISBN-13 978-0-511-34143-4.
18. MUDDE, Cas. 2014. Fighting the System? Populist Radical Right Parties and Party System Change. In: *Party Politics* 20.2 (2014): s. 217-226.
19. NEUGEBAUER, Gero. 2000. Extremismus – Rechtsextremismus – Linksextremismus: Einige Anmerkungen zu Begriffen, Forschungskonzepten, Forschungsfragen und Forschungsergebnissen. In: SCHUBARTH, Wilfried, STÖSS, Richard (eds.). *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz*. Bonn: Medienhaus Froitzheim, 2000, s. 13-37. ISBN 978-3-322-97526-3
20. NOCIAR, Tomáš. 2015. Politológ ako lekár, psychiatr a ideologický štátny aparát: kritický pohľad na problematické aspekty terminológie politickej krajnosti. In: *Rexter – časopis pro výskum radikalismu, extremismu a terorismu* 1/2015, s. 49-92. Dostupné na: <http://www.rexter.cz/politolog-ako-lekar-psychiater-a-ideologicky-statny-aparat->

kriticky-pohlad-na-problematicke-aspekty-terminologie-politickej-krajnosti/2015/05/19/

21. PFAHL-TRAUGHBER, Armin. 2000. Politischer Extremismus – was ist das überhaupt? In: *Bundesamt für Verfassungsschutz. 50 Jahre im Dienst der inneren Sicherheit*. Kolín, Berlín, Bonn, Mníchov : Bundesamt für Verfassungsschutz 2000, s. 185-211.
22. RENSMAN, Lars. 2004. Demokratie und Judenbild: Antisemitismus in der politischen Kultur der Bundesrepublik Deutschland. Wiesbaden: VS Verlag für soziale Wissenschaften, 2004, 504 s. ISBN 3-531-14006-X.
23. STÖSS, Richard. 1994. Forschungs- und Erklärungssätze – ein Überblick. In: KOWALSKY, Wolfgang, SCHRÖDE Wolfgang (eds): *Rechtsextremismus: Einführung und Forschungsbilanz*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1994, 411 s. ISBN: 978-3-531-12561-9.
24. SIMPSON, Peter L. Phillips. 1998. A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle. Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1998, 476 s. ISBN: 978-0-8078-2380-4.
25. VON BEYME, Klaus. 1988. Right-wing extremism in post-war Europe. In: *West European Politics* 11(2), 1988, s.1-18.
26. WIDFELDT, Anders. 2010. A fourth phase of the extreme right? Nordic immigration-critical parties in a comparative context. In: *NORDEUROPAforum* 20. 2010, 1-2, s. 7-31. Dostupné na: <http://edoc.hu-berlin.de/nordeuropaforum/2010-1/widfeldt-anders-7/PDF/widfeldt.pdf> [cit. 8.9.2015]
27. WINKLER, Jürgen R. 1997. Jugend und Rechts extremismus in der Bundesrepublik Deutschland. In: SCHUMANN, Siegfried; WINKLER, Jürgen R. (eds.): *Jugend, Politik und Rechtsextremismus in Rheinland-Pfalz*. Frankfurt nad Mohanom: Peter Lang, 1997, s. 13-62. ISBN 978-3-631-31310-7.
28. ZICK, Andreas, KLEIN, Anna. 2014. Fragile Mitte – Feindselige Zustände: Rechtsextreme Einstellungen in Deutschland 2014. Verlag J. H. W. Dietz Nachf. GmbH pre Friedrich Ebert Stiftung, 2014, 176 s. Dostupné na: http://www.fes-gegen-rechtsextremismus.de/pdf_14/FragileMitte-FeindseligeZustaende.pdf [cit. 22.9.2015].

Internetové zdroje:

1. <http://www.bbc.com/news/world-europe-27559714> [cit. 7.9.2015]
2. <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/200099/kritische-anmerkungen-zur-verwendung-des-extremismuskonzepts-in-den-sozialwissenschaften> [cit. 9.9.2015]
3. <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/41891/streitbare-demokratie> [cit. 19.9.2015]
4. <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/200097/debatte-extremismustheorie> [cit. 10.9.2015]
5. <http://edition.cnn.com/2014/05/25/world/europe/eu-elections/index.html> [cit. 7.9.2015]
6. <http://www.dw.com/en/predicted-political-earthquake-hits-parts-of-eu/a-17662336> [cit. 7.9.2015]
7. http://orwell.ru/library/articles/As_I_Please/english/efasc [cit. 22.9.2015]
8. <http://www.sme.sk/c/7964121/extremisti-sa-za-slova-chytaju-tazko-chybaju-znalci.html> [cit. 23.9.2015]
9. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/anschlagsgefahr-islamexperte-kritisiert-verfassungsschutz-a-976344.html> [cit. 8.9.2015]
10. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/10828567/EU-Elections-2014-the-rise-of-the-new-European-Right.html> [cit. 9.9.2015]

11. <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/05/30/the-far-right-in-the-2014-european-elections-of-earthquakes-cartels-and-designer-fascists/> [cit. 7.9.2015]

Kontakt:

Ing. Marianna Dudášová

Katedra medzinárodných ekonomických
vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

Pôsobenie Islandu v medzinárodných organizáciách od vyhlásenia nezávislosti po vypuknutie globálnej hospodárskej krízy

Katarína Hovorková

Abstrakt

Island sa po vyhlásení nezávislosti na konci 2. svetovej vojny vďaka stabilnej politickej situácii a rozkvetu hospodárstva postupne začal uchádzať o členstvo v medzinárodných organizáciách. Namiesto členstva v novovzniknutých EZVO a EHS sa sústredil na vstup do OSN, NATO a dohodu s USA. Začiatkom 70. rokov 20. storočia, vzhľadom na potrebu rozšírenia svojich odbytových trhov, vstúpil do Európskeho združenia voľného obchodu, avšak po dosiahnutí ekonomických cieľov sa vláda Islandu ďalej nesnažila o presadzovanie národných záujmov za hranicami štátu. Zlom v politickom smerovaní nastal až v 90. rokoch 20. storočia, kedy sa stal členom Európskeho hospodárskeho priestoru a začal si uvedomovať nutnosť participácie na zásadných rozhodnutiach tejto organizácie za účelom väčšej politickej aktivity v medzinárodných vzťahoch.

Kľúčové slová: Island, Európska únia, Európske spoločenstvá, Európske združenie voľného obchodu, Európsky hospodársky priestor, Schengenský priestor

JEL Klasifikácia: F02, F53

Abstract

After the Iceland's declaration of independence at the end of the 2nd world war thanks to stable political situation and economic boom, Iceland gradually began to apply for membership in international organizations. Instead of membership in the newly formed EFTA and EEA, the country focused on accession into the UN, NATO and agreement with the US. Due to the necessity of export market extension, Iceland joined the European Free Trade Association at the beginning of 70's, but after reaching of economic objectives, the government of Iceland did not promote national interests further. The turning point in the political orientation came up in the 90's, when Iceland became a member of the European Economic Area, and began to realize the necessity of participation in the fundamental decisions of this organization in order of greater political activity in international relations.

Key words: Iceland, European Union, European Communities, European Free Trade Association, European Economic Area, Schengen Area

JEL Classification: F02, F53

Úvod

Island je v súčasnosti hospodársky vyspelý štát s fungujúcim politickým systémom a trhovou ekonomikou. Už dlhodobo patrí medzi najeuroskeptickejšie krajiny aj napriek tomu, že malé štáty majú tendenciu integrácie do väčších medzinárodných alebo regionálnych celkov. Jeho pôsobenie od vzniku až po vypuknutie svetovej hospodárskej krízy malo aj v iných medzinárodných organizáciách taktiež špecifický vývoj, preto je potrebné skúmať

postavenie a záujmy Islandu v medzinárodných organizáciách od vyhlásenia jeho nezávislosti až po globálnu ekonomickú krízu, pričom je potrebné zohľadniť veľkosť krajiny a populácie, ekonomickú stabilitu a politickú silu a pripravenosť.

Malý ostrovný štát s jednostranným zameraním priemyslu na rybolov a špecifickými klimatickými podmienkami bol niekoľko storočí pod nadvládou dánskej koruny a svoju nezávislosť vyhlásil až koncom 2. svetovej vojny. V porovnaní s inými európskymi štátmi, ktoré vznikali po 2. svetovej vojne, mal však úplne iné ambície čo sa týka presadzovania svojich záujmov v medzinárodných vzťahoch, ktoré záviseli najmä od administratívnej pripravenosti, postoja vlády a politiky neohrozovania národnej suverenity. Po takmer ekonomickom zázraku v 50. rokoch 20. storočia sa zaradil medzi hospodársky vyspelé krajiny a vzhľadom na jeho strategickú polohu mohol svojim pôsobením počas studenej vojny získať viaceré výhody v medzinárodných organizáciách oproti novovznikajúcim štátom Európy poznačených vojnou. Kvôli narastaniu integračných tendencií na európskom kontinente je potrebné zamerať sa predovšetkým na špecifický postoj vlády Islandu k ich členstvu v ňom a záujmy tým sledované. Taktiež budeme analyzovať zmenu politického smerovania od 90. rokov 20. storočia a nový postoj k členstvu regionálnych organizáciách v Európe.

1 Pôsobenie Islandu v medzinárodných organizáciách na konci 20. storočia

Island ako ostrový štát, ktorý získal nezávislosť až na konci 2. svetovej vojny, postupne vstupoval do medzinárodných organizácií. Výraznejšie sa však začal presadzovať až v 90. rokoch 20. storočia. Rozhodnutie vlády Islandu uchádzať sa v roku 1998¹ o miesto v Bezpečnostnej rade OSN bolo vnímané ako významný krok k väčšej aktivite v medzinárodných vzťahoch. Napriek tomu, že krajina už po svojom vyniku vstúpila do globálnych medzinárodných organizácií, ako OSN, NATO, alebo prijala pomoc na obnovu svojej ekonomiky vo forme Marshallovho plánu, nemala v záujme sa v nich aktívne presadzovať, tak ako tomu bolo v prípade ostatných severských štátov. Jeho vláda sa naopak spoliehala na rozvoj bilaterálnych vzťahov so susednými štátmi, ako USA alebo Veľká Británia.² Podľa Matúša Mišíka „Island tým pádom považoval svoju bezpečnosť za vyriešenú, a tak nevytvoril ani vlastnú armádu (ktorú doteraz nemá) a európska integrácia nebola pre

¹ THORHALLSSON, B.: *Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s*. [cit. 2015-09-21]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>, s. 202.

² THORHALLSSON, B.: *Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s*. [cit. 2015-09-21]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>, s. 202.

neho z bezpečnostného hľadiska zaujímavá.“³ Island sa naopak zamerl na získanie benefitov zo zámorských dohôd, ako napr. rozširovanie svojej rybolovnej zóny, alebo rôznych obchodných dohôd a spoluprácu s OSN a NATO, a kooperácia s Radou Európy nebola jeho prioritou. Do konca 20. storočia sa teda Island zameriaval na bilaterálne dohody s veľkým ekonomickým prínosom.

Postupne však, s rozširovaním integračných tendencií v Európe a vznikom dvoch veľkých regionálnych organizácií, Európskeho združenia voľného obchodu a Európskych spoločenstiev, ktoré pôsobili ako protipóly, sa vláda Islandu rozhodla roku 1970 vstúpiť EZVO, čo mu zabezpečilo voľný obchod s priemyselnými výrobkami, medzi ktoré sa neskôr zaradili aj ryby a rybie produkty, čo bola najdôležitejšia komodita v ekonomike Islandu a tie mohol voľne vyvážať do členských štátov EZVO. Taktiež uzavrel Dohodu o voľnom obchode s vtedajšími ES a v roku 1994 sa stal členom Európskeho hospodárskeho priestoru a predným aj Schengenského priestoru, čím si zabezpečil užšie ekonomické vzťahy so všetkými štátmi Európy. No po umožnení Islandu vyvážať produkty jeho rybolovného priemyslu na európske trhy vďaka podpisu bilaterálnych dohôd, sa nezačal zapájať do ostatných prioritných oblastí týchto organizácií. Tento prístup sa však zmenil v polovici 90. rokov 20. storočia, ktorý je podľa Baldura Thorhallssona možné pripísať predovšetkým zmene vnímania a preferencie veľkej časti politickej elity a externé tlaky odrážajúce väčšie požiadavky na malý štát v medzinárodnom systéme.⁴

1.1 Determinanty zapojenia Islandu v medzinárodných organizáciách

1.1.1 Veľkosť krajiny

Island, napriek tomu, že veľkosť jeho krajiny a obyvateľstva je malá v porovnaní s ostatnými susednými štátmi, sa v polovici 90. rokov 20. storočia snažil o väčšiu aktivitu v medzinárodných organizáciách. Od vstupu do OSN v roku 1946 obmedzil rozsah svojich činností, pokiaľ ide o potenciálne ekonomické a vojenské aktivity, a zamerl sa výlučne na rybolovnú oblasť, ktorú rozšíril z 3 míľ v roku 1952 až na 200 míľ v roku 1976.⁵ To bolo základom pre začiatok hospodárskeho rozvoja a presadzovania si svojich ekonomických záujmov v organizáciách, ktorých bol členom.

³ MIŠÍK, M.: *Dlhá a pomalá cesta Islandu do Európskej únie*. [cit. 2015-09-21]. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/dlha-a-pomala-cesta-islandu-do-europskej-unie/>>

⁴ THORHALLSSON, B.: *Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s*. [cit. 2015-09-21]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>, s. 202.

⁵ THORHALLSSON, B.: *Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s*. [cit. 2015-09-23]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>, s. 202.

Ďalším podnetom bol rast populácie, resp. ľudského kapitálu. Island má v súčasnosti len 329,100 obyvateľov⁶, no ich počet stále stúpa aj vďaka väčšiemu zapojeniu sa do medzinárodného obchodu. Investície prúdiace do krajiny zvyšujú potenciál ľudského kapitálu a rast dôchodkov. Island teda, ako hospodársky vyspelá krajina, dokáže zabezpečiť vyššiu životnú úroveň pre jej obyvateľov, vďaka čomu sa zvyšujú predpoklady pre nárast natality.

1.1.2 Politický rozmer

Determinant politický rozmer obsahuje tri oblasti – vojenské schopnosti, administratívne schopnosti a súdržnosť v rámci štátu. Island nemá armádu a jeho obrana úplne závisí od ochrany USA a ostatných členov NATO. Island podpísal dohody o obrane s USA v roku 1951, na základe ktorej boli v krajine prítomné zložky armády Spojených štátov, aj kvôli jeho strategickej polohe počas studenej vojny, no jej platnosť uplynula v roku 2006. Vláda Islandu nevyčleňovala žiaden rozpočet na armádu. Po uzavretí základne USA v Keflavíku, je Island jediným členským štátom NATO bez protivzdušnej obrany. Napriek tomu platí od septembra roku 2006 nová zmluva o obrane s USA, ktorá zabezpečuje Islandu pomoc armády Spojených štátov v prípade jeho ohrozenia, no Island je stále z vojenského hľadiska jednou z najzraniteľnejších krajín hospodársky vyspelých štátov.⁷

Na druhej strane, administratívne schopnosti a súdržnosť v posledných dekádach značne vzrástla. Civilná služba získala na sile, zvýšila dostupnosť informácií, transparentnosť, politická sloboda a zmenšila sa závislosť na vlády na záujmových skupinách. To demonštruje aj predsedníctvo Islandu v Rade Európy v roku 1999⁸ aj napriek tomu, že sa dovtedy predpokladalo, že na podobnú príležitosť nemá administratívne predpoklady. Tiež predsedal Arktickej rade od roku 2002 do roku 2004 a Rade štátov Baltského mora v období 2005 až 2006.⁹ Island je v súčasnosti aktívny aj v mnohých ďalších medzinárodných organizáciách, ako Svetová banka, v organizáciách v rámci OSN, Organizácii pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) alebo Svetovej obchodnej organizácii (WTO). Od polovice 90. rokov 20.

⁶ STATISTICS ICELAND: *Population*. [cit. 2015-09-23]. Dostupné na internete: <<http://www.statice.is/Statistics/Population/Overview>>

⁷ THORHALLSSON, B.: *Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s*. [cit. 2015-09-23]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>, s. 205.

⁸ MIŠÍK, M.: *Dlhá a pomalá cesta Islandu do Európskej únie*. [cit. 2015-0-23]. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/dlha-a-pomala-cesta-islandu-do-europskej-unie/>>

⁹ THORHALLSSON, B.: *Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s*. [cit. 2015-09-23]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>, s. 207.

storočia taktiež zvýšil počet svojich ambasád v zahraničí, no ich počet je stále veľmi nízky v porovnaní s inými európskymi štátmi.¹⁰

Politickú situáciu na Islande možno považovať za stabilnú. Po získaní nezávislosti na konci 2. svetovej vojny sa politické strany na Islande snažili vytvoriť transparentný systém s dostupnými informáciami, mali jednotné ekonomické záujmy v oblasti rybolovu, začleňovania sa do medzinárodných organizácií len do istej miery, pokiaľ z nich hospodársky profitovali a chránili národnú suverenitu. Ako už bolo spomenuté, vstupom do Schengenského priestoru a EHP sa jeho politická aktivita zväčšovala a stále viac sa zapájal do medzinárodného diania. Island však patril až do začiatku ekonomickej krízy k najeuroskeptickejším škandinávskym krajinám, keďže ako „jediný severský štát dovtedy nepodal ani len prihlášku do EÚ. Nórsko sa neúspešne pokúšalo integrovať už dvakrát, ostatné krajiny regiónu sa stali postupne súčasťou Únie. Členstvo v EÚ nebolo pre Island témou na domácej úrovni, vládne programy sa buď o integrácii nezmieňovali vôbec, alebo boli v tejto otázke veľmi vágne formulované.“¹¹ Ich prístup sa radikálne zmenil až po prevalení globálnej hospodárskej krízy, aj v tomto prípade, s podporou obyvateľstva.

1.1.3 Ekonomická veľkosť

Na počiatku 20. storočia bol Island jedným z najchudobnejších štátov v Európe, no následne jeho hospodársky vývoj v priebehu storočia naberal na intenzite. Od druhej polovice 20. storočia na Islande prichádzalo k hospodárskej a politickej stabilizácii až k ekonomickému zázraku. „Island v roku 1950 naštartoval svoj ekonomický rast, ktorý prinášal požadované benefity až do vypuknutia krízy, resp. do prvých signálov kolapsu systému z roku 2007. Na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia prešla ekonomika mohutnou liberalizačnou vlnou, ktorá okrem iného priniesla odštátnenie bánk a penzijných fondov.“¹² Od 70. rokov 20. storočia získaval značné výhody aj zo vstupu do EZVO a podpisom bilaterálnych dohôd o obchode s ES, ktoré mu umožňovali voľne exportovať produkty rybolovu na európske trhy. Vďaka geotermálnym a vodným elektrárnam bol energeticky nezávislý, ceny energií pre spotrebiteľov boli nízke a spotreba sa odrážala v iných ekonomických sektoroch. Neskôr, v 80. rokoch 20. storočia po ukončení studenej vojny, prišlo aj k rozkvetu turizmu.

¹⁰ THORHALLSSON, B.: Consequences of a Small Administration: The Case of Iceland. 2002. In: *Current Politics and Economics of Europe*, s. 63.

¹¹ MIŠÍK, M.: *Dlhá a pomalá cesta Islandu do Európskej únie*. [cit. 2015-09-23]. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/dlha-a-pomala-cesta-islandu-do-europskej-unie/>>

¹² LIPKOVÁ, Ľ. a kol.: *Európska únia*. 2011, s. 422.

Od polovice 90. rokov 20. storočia „prichádzalo k zmenám bankového systému na ostrove, ktoré nakoniec viedli k vytvoreniu troch veľkých bánk – Landsbanki, Kaupthing a Glitnir. Vďaka vhodným podmienkam na medzinárodných trhoch, ako aj členstvu krajiny v EHP, tieto banky čoskoro expandovali do ďalších krajín, predovšetkým však do Veľkej Británie a Holandska.“¹³ Situácia bola neudržateľná vzhľadom na fakt, že pre islandské firmy za hranicami štátu pracovalo viac zamestnancov, ako počet ľudí, ktorí obývali Island a celkové imanie islandských bánk predstavovalo viac ako 10-násobok islandského HDP. Spomínané banky nechceli podstupovať riziko, preto polovicu aktív pokrývali vlastnými zdrojmi a na pokrytie druhej polovice si požičiavali. Finančný a bankový systém na Islande dovtedy fungoval bez problémov, no kvôli malej kapacite ekonomiky a silnému naviazaniu islandskej koruny na americký dolár však rýchlo došlo k šíreniu krízy, ktorá vypukla na bankovom trhu USA a rozšírila sa aj na Island.

Vo všeobecnosti však ekonomika Islandu je takmer jednostranne orientovaná na rybolov a export rybolovných produktov a napriek tomu, že po finančných opatreniach po vypuknutí hospodárskej krízy vzrástla dôvera vo finančný sektor v krajine, vďaka čomu sa opäť zvýšil podiel investorov a Island oficiálne stiahol svoju prihlášku o členstvo v Európskej únii, hospodárstvo tejto ostrovnej krajiny je veľmi krehké a závislé od globálneho ekonomického vývoja, čo je sprevádzané aj výkyvmi na trhu.

Napriek tomu, čo sa týka ekonomických ukazovateľov ako Index ľudského rozvoja (HDI), bol Island začiatkom nového tisícročia v rokoch 2003-2005 na 2. mieste po Nórsku¹⁴ a v súčasnosti je na 13. mieste¹⁵, aj po zohľadnení masívnych dopadov hospodárskej krízy na jeho ekonomiku. Island sa zaraďuje medzi hospodársky vyspelé štáty, čo dokazuje aj výška HDP, ktorého hodnota je v súčasnosti 43,392.5 USD¹⁶, čo je takmer 2-násobok oproti HPD na Slovensku. Na grafe 1 je znázornený rast HDP, na ktorom môžeme vidieť, že od konca 20. storočia dosahuje vysoké hodnoty, aj napriek značným výkyvom spôsobenými previazanosťou na vývoj na svetových trhoch. V súčasnosti sa od roku 2011 drží na takmer stabilnej úrovni cca 2 % ročne, čo je výrazný nárast oproti obdobiu hospodárskej krízy, kedy v priebehu 2 rokov spadol takmer až na úroveň – 7 %.

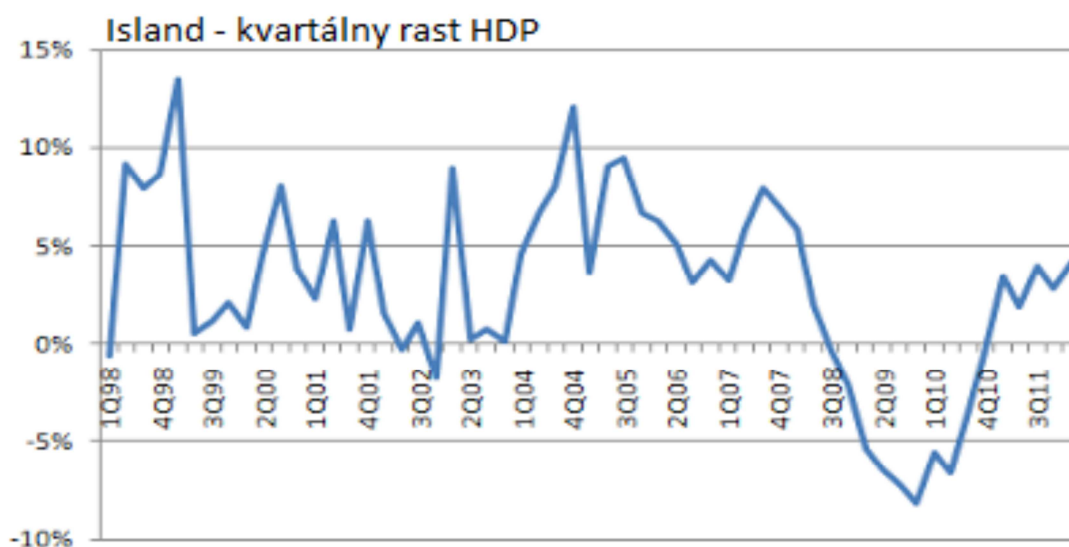
¹³ MIŠÍK, M.: *Dlhá a pomalá cesta Islandu do Európskej únie*. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/dlha-a-pomala-cesta-islandu-do-europskej-unie/>>

¹⁴ THORHALLSSON, B.: *Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s*. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>, s. 211.

¹⁵ UNDP: *Human Development Index and its components*. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components>>

¹⁶ WORLD BANK: *GDP per capita*. [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>>

Graf 1: Vývoj rastu HDP na Islande v rokoch 1998 – 2011

Zdroj: MARGEISSON, O.: *The New GDP Figures*. [cit. 2015-02-13]. Dostupné na internete: <http://icelandicecon.blogspot.sk/2012/06/new-gdp-figures.html>

2 Zmena politického smerovania Islandu v európskych integračných zoskupeniach

Island patrí už dlhé desaťročia k najeuroskeptickejším štátom Európy, ktorého jedným z prioritných záujmov bola ochrana národnej suverenity. Až do 90. rokov 20. storočia bola politická elita neochotná participovať na integrácii do ES. Vláda Islandu si dovtedy zabezpečovala pokrytie svojich okamžitých ekonomických záujmov len bilaterálnymi dohodami a v podstate neuvažovala o začlenení sa do tohto integračného celku aj v snahe neohroziť národnú suverenitu. Navyše, Island nemal dôvod uvažovať o začlenení sa do ES z dôvodu obrany štátu, keďže dohoda s USA mu zabezpečovala ochranu jeho územia v prípade ohrozenia. Politické strany preto preferovali dohody o voľnom obchode s Európou, ktoré im zabezpečovali vývoz produktov rybolovu na európske trhy, namiesto začleňovania sa do supranacionálnych inštitúcií vznikajúcej Európskej únie.

Popri odmietaní integračných tendencií s Európskymi spoločenstvami sa islandská vláda zamerala na vstup do novovzniknutého Európskeho združenia voľného obchodu, protipólu ES, keďže potreba integrácie sa zvyšovala narastajúcou globalizáciou vo svete a potrebou hlbšej kooperácie v určitých oblastiach. Island si vybral EZVO, do ktorého vstúpil v roku 1970 kvôli spolupráci v oblasti ich prioritného záujmu – priemyselné výrobky, do

ktorého od roku 1989¹⁷, po dlhých negociáciach s členskými štátmi, spadali aj produkty rybolovného priemyslu. Zvýhodnené importné clá v rámci EZVO a neskôr podpísané bilaterálne dohody so zvyšnými európskymi štátmi im teda zabezpečovali vtedajšie ekonomické záujmy. Politická spolupráca v tom čase neprípada do úvahy najmä kvôli uplatňovaniu politiky neohrozovania národnej suverenity a ako už bolo spomenuté, obranu územia pokrývala dohoda s USA.

2.1 Vstup do Európskeho hospodárskeho priestoru

Zmena v politike Islandu smerom k ES nastala až neskôr v 80. rokoch 20. storočia, kedy sa Island stal členom Schengenského priestoru a následne v roku 1994 Európskeho hospodárskeho priestoru. Už od integrácie Islandu do EZVO si táto krajina uvedomovala potrebu približovania sa k Európskym spoločenstvám. Aj napriek liberalizácií v sektore priemyslu a z časti aj v poľnohospodárstve a voľnom pohybe kapitálu, služieb a osôb, bolo nutné začať intenzívnejšie spolupracovať s Európskymi spoločenstvami kvôli narastaniu medzinárodného obchodu, a keďže vstup do ES neprípada do úvahy, a tak zvolil členstvo v EHP. „Jeho účelom je rozšírenie vnútorného trhu ES o viaceré krajiny Európskeho združenia voľného obchodu, ktoré si neželajú vstúpiť do Európskej únie alebo na to ešte nie sú pripravené.“¹⁸ Podľa Baldura Thorallssona bolo hlavným zámerom rokovaní o vstupe Islandu do EHP otvoriť voľný trh s rybami výrobkami na trhu EÚ bez nutnosti participácie na spoločnej rybolovnej politike. Dohoda o vytvorení Európskeho hospodárskeho priestoru garantovala pokračovanie exportu rýb a rybích produktov na európsky trh a Island si vybojoval výnimku v Dohode, ktorá zabraňuje vstupu zahraničných investícií do rybolovného priemyslu.¹⁹ Poľnohospodárstvo Islandu bolo taktiež vyňaté zo spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ, pretože vzhľadom na podnebie v krajine, by bolo nekonkurencieschopné.

Vláda Islandu v politickej oblasti dosiahla to, čo bolo jej prioritou po dlhé desaťročia, a to neohrozovať národnú suverenitu, čo zdôvodnila tým, že nebol uskutočnený žiadny transfer moci z inštitúcií EÚ a EHP do Althingi, keďže vláda môže ovplyvňovať návrhy Komisie v ich počiatočnom štádiu a môže zamietnuť akékoľvek právo EÚ, ktoré bude implementované v rámci EHP.

¹⁷ THORHALLSSON, B.: Consequences of a Small Administration: The Case of Iceland. 2002. In: *Current Politics and Economics of Europe*, s. 65.

¹⁸ SCHULZ, S.: *Európsky hospodársky priestor*. [cit. 2015-09-26]. Dostupné na internete: <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/framework/article_7238_sk.htm>

¹⁹ THORHALLSSON, B.: Consequences of a Small Administration: The Case of Iceland. 2002. In: *Current Politics and Economics of Europe*, s. 65.

Island svojím vstupom do Európskeho hospodárskeho priestoru prevzal takmer 80 % práva Európskej únie²⁰ a prináležalo mu aj formálne zastúpenie v Európskej komisii, napriek tomu však nemal právo zúčastňovať sa na zasadnutiach Rady a Parlamentu, čo znamenalo, že všetky záujmy krajiny boli chránené len prostredníctvom Komisie. Aj keď sa Island od 90. rokov 20. storočia snažil viac presadzovať v medzinárodných organizáciách, nemal záujem vstúpiť do Európskej únie aj kvôli jeho postaveniu v EHP. V Komisii mal totiž len status pozorovateľa, a teda len ťažko mohol presadzovať svoje záujmy na jej zasadnutiach. V konečnom dôsledku teda vstupom do EHP prišiel o časť svojej národnej suverenity, ktorú si stále dokázal ochrániť vyrokováním viacerých výnimiek, no nedokázal sa aktívnejšie presadiť, tak ako to vláda pri svojom vstupe do EHP mienila.

Európsky hospodársky priestor zabezpečoval pre členské štáty EZVO a EÚ spoločný trh s voľným pohybom tovarov, služieb, kapitálu a osôb. Island sa teda pri vstupe do EHP už nesnažil len o naplnenie ich okamžitých ekonomických cieľov, ako tomu bolo pri vstupe do EZVO alebo podpise bilaterálnych dohôd s EÚ, ale aj o dlhodobejšie ekonomické ciele a určitú politickú spoluprácu v oblasti výskumu, kultúry a vzdelávania, alebo turizmu. Išlo o 1400 právnych aktov²¹, ktoré prijali členské štáty EZVO z legislatívy Európskej únie vstupom do EHP.

Najkritickejšia oblasť islandského hospodárstva – rybolov zostala nedotknutá. Island nechcel participovať na spoločnej rybolovnej politike Európskej únie a tá zároveň nechcela ohroziť svoje trhy nadmerným dovozom rýb z tejto krajiny. Island je totiž najväčším producentom rýb a rybích produktov v Európe po Nórsku, a teda vstupom na spoločný trh EÚ by mohol značne ohroziť konkurencieschopnosť domácich výrobcov, čo je znázornené aj na nasledujúcej tabuľke. Export produktov rybolovu teda zostal len na úrovni pôvodných bilaterálnych dohôd podpísaných v 70. rokoch 20. storočia doplnených o dvojstranné špecifické dohody obchodovania v danej oblasti, ktoré Islandu síce umožňovali zvýšenie vývozu tejto komodity na trh EÚ, no nie neobmedzene.

²⁰ THORHALLSSON, B.: Consequences of a Small Administration: The Case of Iceland. 2002. In: *Current Politics and Economics of Europe*, s. 65.

²¹ SAMSON, I.: *Začleňovanie krajín EZVO a Višegrádskej skupiny do Európskej únie*. 1995, s. 46.

Tabuľka 1: Prehľad množstva vylovených rýb v Európe

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU-28	6 136	5 707	5 710	5 496	5 245	4 906	4 909	4 804	4 996	4 832	4 420
Belgicko	29	26	26	24	23	24	22	21	22	22	24
Bulharsko	14	10	6	3	6	8	8	7	10	9	8
Česká republika	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dánsko	1 442	1 031	1 090	911	868	653	691	778	828	716	503
Nemecko	199	238	238	264	276	227	207	195	215	218	205
Estónsko	97	75	86	97	84	97	98	95	92	78	63
Írsko	282	266	280	267	211	215	205	269	316	206	276
Grécko	93	90	91	91	93	94	87	82	70	63	62
Španielsko	793	798	715	717	676	683	849	686	742	799	758
Francúzsko	694	699	661	586	583	549	490	430	440	487	461
Chorvátsko	21	20	30	35	38	49	49	55	52	71	64
Taliansko	266	291	274	294	312	283	232	248	230	213	196
Cyprus	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Lotyšsko	113	114	125	150	140	155	158	163	164	156	90
Litva	149	155	160	138	153	150	157	150	138	137	70
Luxembursko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Maďarsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malta	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2
Holandsko	461	524	520	547	434	366	376	341	376	365	345
Rakúsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poľsko	188	152	163	131	120	125	116	175	130	176	180
Portugalsko	202	209	221	219	229	251	224	199	223	214	196
Rumunsko	2	2	2	2	1	1	0	0	0	1	1
Slovinsko	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Slovensko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fínsko	109	86	99	95	113	128	119	125	127	125	138
Švédsko	294	285	269	255	268	236	230	202	211	180	150
Veľká Británia	684	631	652	665	615	609	588	580	605	595	626
Island	2 144	2 002	1 749	1 661	1 344	1 420	1 306	1 164	1 063	1 154	1 452
Lichtenštajnsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nórsko	2 740	2 549	2 524	2 392	2 246	2 337	2 367	2 480	2 562	2 178	2 047
Švajčiarsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Čierna Hora	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0
Macedónsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Srbsko	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turecko	523	463	505	380	489	589	453	425	446	478	396

Zdroj: EUROSTAT: *Total catches in selected fishing regions 2002-12 (1 000 tonnes live weight)*. [cit. 2015-03-05]. Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_catches_in_selected_fishing_regions,_2002%E2%80%9312_\(1_000_tonnes_live_weight\)_YB14.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_catches_in_selected_fishing_regions,_2002%E2%80%9312_(1_000_tonnes_live_weight)_YB14.png)>

2.3 Vstup do Schengenského priestoru

Podpisom Schengenskej dohody bol v roku 1985 vytvorený Schengenský priestor, ktorého cieľom bolo postupné zrušenie kontrol na spoločných hraniciach. Táto dohoda bola doplnená o konkrétne spôsoby rušenia kontrol na hraniciach, postupy vydávania víz, posilnenie kontrol na vonkajších hraniciach a aj policajná spolupráca. Najdôležitejšou oblasťou Schengenu bol však voľný pohyb tovarov, služieb, kapitálu a osôb.²²

Island bol už dlhé desaťročia členom Nordickej pasovej únie, a tak pri vytváraní Schengenského priestoru sa ihneď zapojil do negociácií. Ďalším dôvodom vstupu bol aj fakt, že ostatné severské štáty tejto Únie plánovali svoj vstup do Schengenského priestoru, preto by Nordická pasová únia zostala druhoradá, čo by mohlo vytvoriť tlak na Island, keďže by ako ostrovný štát mohol zostať izolovaný.

Islandská vláda však mala jasný cieľ pri negociáciách o vstupe – požadovala väčšiu úlohu pri rozhodovaní v rámci Schengenského priestoru, ako tomu bolo v prípade Európskeho hospodárskeho priestoru. Premiér David Oddsson požadoval v Schengene rozhodovacie právo

²² PINTERIČ, U., PRIJON, L.: *European Union in 21st century*. 2013, s. 14.

a odmietal akékoľvek dohody s predstaviteľmi ES, ktoré by sa podobali inštitucionálnej štruktúre EHP a pohrozil ukončením negociačného procesu v prípade neprijatia ich požiadaviek.²³ Island a Nórsko, ktoré požadovalo rovnaké podmienky, tak získali značné rozhodovacie právomoci tým, že v Schengenskej Rade boli prítomné ich pracovné skupiny, a taktiež sa islandský minister spravodlivosti na mal zúčastňovať na stretnutiach ministrov spravodlivosti EÚ v prípade prejedávania otázok týkajúcich sa Schengenu.²⁴

Krajina vstupom do Schengenského priestoru prvýkrát ohrozila národnú suverenitu v prospech nadnárodnej inštitúcie, keďže jeho členské štáty môžu rozhodovať o záležitostiach o ovplyvňujúcich Island. Podľa Baldura Thorallssona bolo stratégiou Islandu stať sa polozačleneným štátom v európskej integrácii v zmysle zabezpečenia ich okamžitých záujmov bez oficiálneho záväzku v supranacionálnom charaktere Európskej únie.²⁵

3 Postoj Islandu k integrácii do Európskej únie do obdobia hospodárskej krízy

Negatívny postoj Islandu voči integrácii do Európskej únie do začiatku nového tisícročia nebol zapríčinený len odmietaním ohrozenia národnej suverenity, euroskepticizmus, alebo ochrana rybolovného priemyslu a iných oblastí jeho ekonomiky, ale aj orientácia štátu, historické preferencie a už spomínané administratívne schopnosti. Koncom 20. storočia mal Island len malý počet pracovníkov pracujúcich v zahraničných službách štátov a málo expertov špecializujúcich sa na integráciu do Európskej únie. Výskumní pracovníci a zamestnanci ministerstva zahraničných vecí sa sústredili najmä na nordickú spoluprácu, organizáciu EZVO, neskôr EHP, NATO a bezpečnostné vzťahy s USA.²⁶ Vzhľadom na malý počet zamestnancov pracujúcich v zahraničných službách štátu bolo pre Island nemožné detailne sledovať situáciu v EÚ, prípade pripravovať sa na integráciu do nej a ďalšie náklady spojené s rozšírením výskumu európskej integrácie vláda nepodporovala. Aj prvé roky od vstupu Islandu do EHP mal v administratíve obmedzené schopnosti. Mnohí odborníci sa zhodujú, že Island nebol administratívne spôsobilý na vstup do EHP. Avšak od vstupu Islandu do EHP sa počet ľudí pracujúcich v zahraničnej službe štátu zvýšil a prispôbil potrebám fungovania v ňom. Výskum a administratíva bola zameraná na právo Európskej únie, ktorého

²³ THORHALLSSON, B.: Consequences of a Small Administration: The Case of Iceland. 2002. In: *Current Politics and Economics of Europe*, s. 66.

²⁴ THORHALLSSON, B.: Consequences of a Small Administration: The Case of Iceland. 2002. In: *Current Politics and Economics of Europe*, s. 67.

²⁵ Tamtiež.

²⁶ Tamtiež.

veľkú časť vstupom do EHP prebral, a preto v súčasnosti v prípade záujmu o vstup Islandu do EÚ na to má dostatočné kapacity.

Podľa teórie malých štátov, medzi ktoré sa zaraďuje aj Island, majú malé štáty potrebu podpory a ochrany zo strany väčších susedných štátov a potrebu integrácie do medzinárodných organizácií, aby v prípade vypuknutia hospodárskej krízy boli chránené pred jej dopadmi na národné hospodárstvo. Taktiež je dokázané, že malé štáty majú významnejšiu negociačnú pozíciu v multilaterálnych organizáciách, ako v bilaterálnych rokovaníach s väčším štátom.²⁷ V prípade Islandu ako malého štátu, na rozdiel od iných, túto teóriu však vláda nepodporuje. Napriek zmene politického smerovania Islandu v polovici 90. rokov 20. storočia sa ich postoj voči integrácii do Európskej únie nezmenil. Po vstupe do Schengenského priestoru, EHP a možnosti vyššieho, aj keď limitovaného množstva exportu produktov rybolovného priemyslu na trhy Európskej únie, vláda naplnila svoje ekonomické ciele a vstup do EÚ nebol žiadaným.

Koncom 20. storočia vláda premiéra Davida Oddssona, lídra Strany nezávislosti, videla tri hlavné problémy spojené so vstupom Islandu do Európskej únie. Prvým bola strata suverenity. Na Islande, snáď ako v jedinej krajine Európy, bola politická elita euroskeptickejšia ako názory obyvateľstva. Politické strany sa obávali diktátu EÚ a možnosti, že by iné štáty mohli rozhodnúť o osude krajiny. Strata suverenity sa týkala aj menovej oblasti, kedy vtedy ešte relatívne silná islandská koruna (napriek fluktuáciám spôsobenými malou ekonomikou a výkyvmi vo svetovom hospodárstve) by musela byť nahradená eurom. Ďalším problémom by bola strata kontroly v oblasti migračnej politiky. Island, ako hospodársky vyspelá krajina s dobrým sociálnym zabezpečením, sa reálne obával vlny imigrácií z ostatných členských štátov EÚ, najmä zo strednej a východnej Európy, ktoré sa v tom čase aktívne pripravovali na vstup do EÚ. Tretím dôvodom bolo možné ochladenie obchodných vzťahov s vtedajšími obchodnými partnermi (okrem členských štátov Európskej únie), ako USA alebo členské štáty EZVO. Preorientovanie sa takmer výlučne na trhy EÚ mohlo teda znamenať pokles obchodu s geograficky blízkym partnerom USA, s ktorým mal podpísané strategické dohody o obrane územia v prípade útoku, a tiež výstup z EZVO mohol podnietiť zníženie exportu produktov rybolovu a poľnohospodárskych produktov do jeho členských štátov.

Avšak po vypuknutí hospodárskej krízy sa tradičný názor politikov na integráciu do Európskej únie začal meniť a pripustili možnosť potenciálneho vstupu Islandu do EÚ. Verejná

²⁷ THORHALLSSON, B.: Domestic buffer versus external shelter: Viability of small states in the new globalised economy. 2011. In: *Symposium*, s. 3.

mienka ukazovala potrebu otvorenia negociácií o vstupe do EÚ vzhľadom na znehodnotenú menu a chýbajúci inštitucionálny základ, čo by bolo vyriešené členstvom v Európskej únii. Prvý problém vstupu Islandu do EÚ pôvodného premiéra – strata suverenity v menovej oblasti tak nebola negatívom a novozostavená ľavicová vláda bola ochotná kvôli okamžitým ekonomickým záujmom preorientovať svoju zahraničnú politiku smerom k integrácií do Európskej únie.

Záver

Island sa po vyhlásení svojej nezávislosti v roku 1944 a po osamostatnení sa spod dánskej koruny ako novovzniknutý európsky štát so špecifickými klimatickými podmienkami a takmer jednostranným zameraním priemyslu začal zapájať do medzinárodného diania a postupne sa stával členom viacerých medzinárodných organizácií. Do 70. rokov 20. storočia, kedy sa začal približovať k štruktúram európskych regionálnych organizácií, sa zameral najmä na vstup do OSN a NATO. Vzhľadom na neexistujúcu armádu na ostrove a žiaden predpoklad na navýšenie národného rozpočtu do vojenskej sféry a zbrojenia, vyriešil Island svoju bezpečnostnú otázku podpisom dohody o obrane s USA, ktoré o ňu mali v tom čase eminentný záujem najmä kvôli strategickej polohe krajiny počas studenej vojny a možnosti umiestnenia svojho vojska na ich teritóriu.

Postupne však s trendom globalizácie, narastaniu integračných tendencií vo svete, rozvoju medzinárodného obchodu a potrebe rozšíriť svoje odbytové trhy, sa Island stal členom Európskeho združenia voľného obchodu v roku 1970, protipólu Európskych spoločenstiev, do ktorých vláda Islandu nemala záujem vstúpiť. EZVO fungovalo ako zóna voľného obchodu s priemyselnými výrobkami, kde si Island postupom času vybojoval aj bezcolný obchod s rybami a rybími produktmi a export produktov rybolovu na trhoch es zabezpečil podpisom bilaterálnych dohôd. Podobne ako pri vstupe do OSN, NATO a dohodou o obrane s USA si Island svojim zapájaním do medzinárodných vzťahov zabezpečoval okamžité záujmy štátu. Do 70. rokov 20. storočia to bolo najmä v bezpečnostnej otázke a do samotného diania týchto medzinárodných organizácií sa výraznejšie nezapájal. Následne však, vstupom do EZVO a podpisom bilaterálnych dohôd s ES, si zabezpečil aj okamžité ekonomické záujmy taktiež bez väčšieho zapájania sa.

Zlom v politickom smerovaní Islandu nastal v 90. rokoch 20. storočia, kedy Island vstúpil do EHP, predtým do Schengenského priestoru a uchádzal sa aj o kreslo v bezpečnostnej rade OSN. Vláda Islandu si uvedomila potrebu väčšieho politického zapojenia sa do medzinárodných organizácií vzhľadom na internacionalizáciu sveta, jeho veľkosť a

zvyšujúci ekonomický a politický potenciál. Vstupom do EHP a Schengenského priestoru prebral Island 80 % legislatívy Európskej únie, zabezpečil si kreslo v rade EHP a zároveň neohrozil svoj rybolovný priemysel a poľnohospodárstvo, keďže dohoda o EHP nezahŕňala spoločnú rybolovnú a poľnohospodársku politiku. V tom čase Island ako jeden z najeuroskeptickejších štátov Európy, ktorého politickým cieľom bolo neohrozenie národnej suverenity, sa zasa priblížil k štruktúram EÚ bez priameho vstupu do nej.

Použitá literatúra:

1. EUROSTAT. 2014. Total catches in selected fishing regions 2002-12 (1 000 tonnes live weight). In: ec.europa.eu. [online] 2014 [cit. 2015-03-05]. Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_catches_in_selected_fishing_regions,_2002%E2%80%9312_\(1\)_1_000_tonnes_live_weight\)_YB14.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_catches_in_selected_fishing_regions,_2002%E2%80%9312_(1)_1_000_tonnes_live_weight)_YB14.png)>
2. HART-LANDSBERG, M. 2013. Lessons from Iceland: Capitalism, Crisis and Resistance. In: monthlyreview.org. [online] 2013 [cit. 2015-02-21]. Dostupné na internete: <<http://monthlyreview.org/2013/10/01/lessons-iceland/>>
3. LIPKOVÁ, Ľ. 2011. Európska únia. Bratislava : Sprint, 2011. 446 s. ISBN 978-80-89393-33-6.
4. MAGEIRSSON, O. 2012. The New GDP Figures. In: icelandicecon.blogspot.sk. [online] 2012 [cit. 2015-02-13]. Dostupné na internete: <<http://icelandicecon.blogspot.sk/2012/06/new-gdp-figures.html>>
5. MIŠÍK, M. 2013. Dlhá a pomalá cesta Islandu do Európskej únie. In: zahranicnapolitika.sk. [online] 2013 [cit. 2015-02-13]. Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/dlha-a-pomala-cesta-islandu-do-europskej-unie/>>
6. PINTERIČ, U. – PRIJON, L. 2013. European Union in 21th Century. Trnava : Littera Picta, 2013. 154 s. ISBN 978-80-8105-510-2.
7. SAMSON, I. 1995. Začleňovanie krajín EZVO a Višegrádskej skupiny do Európskej únie. Bratislava : Slovak Academic Press, 1995. 129 s. ISBN 80-85665-48-4.
8. SCHULTZ, S. [s.a.]. Európsky hospodársky priestor. In: circa.europa.eu. [online] [s.a.] [cit. 2015-01-22]. Dostupné na internete: <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/framework/article_7238_sk.htm>
9. STATISTICS ICELAND. 2015. Population. In: statice.is. [online] 2015 [cit. 2015-09-23]. Dostupné na internete: <<http://www.statice.is/Statistics/Population/Overview>>
10. THORALLSSON, B. 2006. Iceland's involvement in global affairs since the mid-1990s. In: irpa.is. [online] 2006 [cit. 2015-09-21]. Dostupné na internete: <http://www.irpa.is/article/view/893/pdf_36>
11. THORALLSSON, B. 2002. Consequences of a Small Administration: The Case of Iceland. In: Current Politics and Economics of Europe. ISSN 1057-2309. 2002, vol. 11, s. 65-67.
12. THORALLSSON, B. 2011. Domestic Buffer Versus External Shelter: Viability of Small States in the New Globalised Economy. In: Symposium, 2011, vol. 10, s. 3-5.

13. UNDP. 2014. Human Development Index and its components. In: hdr.undp.org. [online] 2014 [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components>>
14. WORLD BANK. 2015. GDP per capita. In: data.worldbank.org. [online] 2015 [cit. 2015-09-25]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>>

Kontakt:

Ing. Katarána Hovorková

Katedra medzinárodných ekonomických
vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
e-mail: katuska.hovorkova@gmail.com

Energetická bezpečnosť ČĽR v kontexte rastúcej závislosti od importu ropy

Katarína Kadvanová

Abstrakt

Čínska ekonomika zažívala v ostatných troch dekádach rapídny hospodársky rast sprevádzaný enormnou spotrebou energie. Napriek tomu, že Čínska ľudová republika (ČĽR) nepatrí medzi krajiny s chudobnými zásobami nerastných surovín, v súčasnosti už nie je schopná pokryť rastúci dopyt domácou produkciou a jej závislosť od dovozu zo zahraničia neustále rastie. Hoci ropa nepredstavuje najdominantnejší zdroj čínskeho energetického mixu, potenciálne výpadky dodávok tejto suroviny by mali výrazne negatívny vplyv na energetickú bezpečnosť ČĽR. V článku sa venujeme problematike pozície ropy v čínskom energetickom mixe a diverzifikácii ako jednému z využívaných nástrojov na zlepšenie energetickej bezpečnosti. Zároveň hodnotíme úspešnosť jej implementácie vo vzťahu k energetickej bezpečnosti ČĽR.

Kľúčové slová: Čína, diverzifikácia, energetická bezpečnosť, ropa

JEL klasifikácia: Q30, Q49

Abstract

During the last three decades Chinese economy experienced a rapid economic growth accompanied by enormous energy consumption. People's Republic of China (PRC) is not a resource-poor country, however it is not able to cover its growing demand by domestic production anymore and its energy self-sufficiency is decreasing. Although oil does not cover the largest share of Chinese energy mix, its potential supply disruptions could have a significantly negative impact on PRC's energy security. The article deals with the position of oil in the Chinese energy mix and with the diversification as one of the strategies used for improving energy security. At the same time we evaluate the success of its implementation according to the PRC's energy security.

Key words: China, diversification, energy security, oil

JEL Classification: Q30, Q49

Úvod

Čínska ekonomika zažívala v ostatných troch dekádach rapídny hospodársky rast spojený s enormnou spotrebou energetických zdrojov. Napriek tomu, že ČĽR disponuje bohatými zásobami nerastných surovín, v súčasnosti už nie je schopná pokrývať kontinuálne rastúci dopyt z vlastných zdrojov. Energia predstavuje hnací motor ekonomického rozvoja a jej potenciálny deficit môže vážne narušiť hospodársku činnosť a spôsobiť výrazné škody. V tejto súvislosti sa do popredia dostáva problematika energetickej bezpečnosti, ktorej jadrom sú stabilné a spoľahlivé dodávky zdrojov.

Napriek tomu, že ropa svojím podielom nepredstavuje najdominantnejší zdroj energetického mixu ČĽR, dôvodov, pre ktoré púta zabezpečenie jej stabilných dodávok

najviac pozornosti vlády, je viacero. Rýchly hospodársky rast, urbanizácia a rastúci domáci dopyt po automobiloch vyvolávajú neustály nárast spotreby ropy. Vzhľadom na stagnujúcu produkciu, dochádza následne k neustálemu zvyšovaniu dovozu tejto suroviny, a tým aj k nárastu rizika ohrozenia kontinuity dodávok. V tejto súvislosti vynakladá čínska vláda úsilie rozširovať počet štátov, z ktorých ropu dováža. Potenciálny problém okrem zdrojov importu predstavujú aj prepravné trasy. Vzhľadom na skutočnosť, že vyše tri štvrtiny celkového dovozu pochádzajú z krajín Blízkeho východu a Afriky, majoritný podiel využíva morské trasy prechádzajúce cez Malakkský prieliv. Táto oblasť je charakteristická častými útokmi pirátov, pričom Čína má na bezpečnosť týchto trás len minimálny vplyv.

Ropa je vo všeobecnosti považovaná za stimul ekonomického rastu. Z tohto dôvodu by malo byť jednou z hlavných priorít vlády prijať opatrenia eliminujúce riziká súvisiace s ohrozením jej dodávok, ktoré by mohli rezultovať do zníženej ekonomickej aktivity. Prvá časť predkladaného článku demonštruje úlohu a význam ropy v celkovom energetickom mixe ČĽR. Následne sa venujeme vývoju ropného priemyslu. Vzhľadom na narastajúcu závislosť od dovozu zo zahraničia, v tretej časti identifikujeme potenciálne riziká ovplyvňujúce kontinuitu dodávok. V závere hodnotíme úspešnosť čínskej stratégie (diverzifikácie) zameranej na elimináciu týchto rizík.

1 Energetická bezpečnosť a štruktúra energetického mixu ČĽR

ČĽR je najľudnatejším štátom sveta a druhou najväčšou ekonomikou. „Priemerný hospodársky rast za posledných tridsať rokov predstavuje hodnotu 10 %, čím sa zaraďuje medzi najrýchlejšie rastúce ekonomiky sveta.“¹ Táto skutočnosť sa podpísala pod enormnú spotrebu energetických zdrojov, ktorá za posledné tri dekády vzrástla takmer päťnásobne². V minulom roku dosiahla v absolútnych číslach hodnotu takmer 3 tisíc mtoe³, čo predstavovalo približne štvrtinu celosvetovej spotreby energie⁴. Od roku 2009 sa v hodnotení tohto ukazovateľa nachádza na prvom mieste, kedy predbehla USA. Napriek tomu, že Čína bola ešte donedávna schopná pokryť dopyt po nerastných surovinách vlastnou produkciou, od konca 90. rokov minulého storočia jej energetická sebestačnosť neustále klesá a aktuálne sa

¹ LIPKOVÁ, L. et al.: *Svetová ekonomika. Juhovýchodná Ázia I*, 2013, s. 65-66.

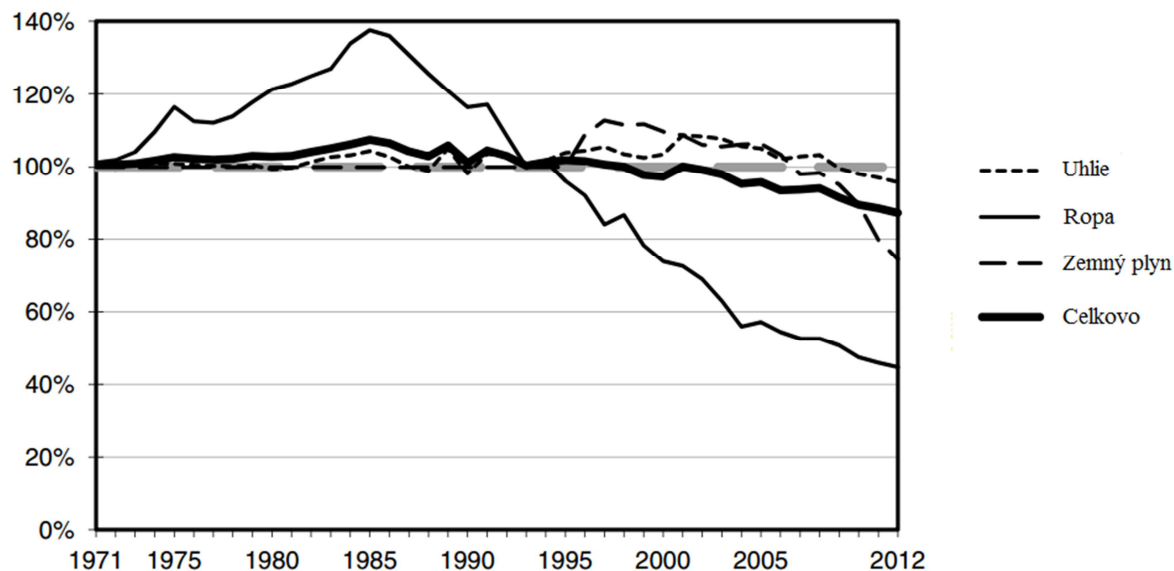
² BP: *Statistical Review of World Energy*, 2015, s. 40.

³ milión ton ropného ekvivalentu

⁴ BP: *Statistical Review of World Energy*, 2015, s. 40.

pohybuje na úrovni približne 85 %⁵ (Graf 1). Podľa Medzinárodnej energetickej agentúry (IEA)⁶ bude v roku 2040 predstavovať dovoz energie 22 %⁷ spotreby.

Graf 1 Vývoj energetickej sebestačnosti medzi rokmi 1971 až 2012 (%)

Prameň: upravené podľa IEA: *Energy Balances of non-OECD Countries*, 2014, s. II.104

V súvislosti s uvedeným odhadom sa naskytá otázka, do akej miery sú čínsky hospodársky rast a energetická stratégia z dlhodobého hľadiska udržateľné. Vzhľadom na uvedený vývoj možno problematiku energetickej bezpečnosti Číny a hľadanie riešení na zvrátenie tohto negatívneho trendu zaradiť medzi hlavné priority čínskej vlády.

Veľkú výzvu predstavuje zabezpečenie dostatočnej diverzifikácie energetických zdrojov. Najväčší podiel v energetickom mixe so 66 % zastáva uhlie (Graf 2). Čína je od roku 1980 najväčším spotrebiteľom a zároveň producentom tejto suroviny. Napriek tomu objem výroby nepokrýva dopyt a je nevyhnutné dopĺňať ho dovozom zo zahraničia. V tejto súvislosti sa ČĽR stala i najväčším dovozcom tejto suroviny a v roku 2013 predstavoval import uhlia 327 milión ton⁸.

Produkcia i spotreba zemného plynu v poslednom období výrazne rastie a jeho podiel v energetickom mixe predstavoval v roku 2014 približne 6 % (Graf 2). Ešte do roku 2007 bola ČĽR schopná pokryť spotrebu vlastnými zdrojmi. Odvtedy možno sledovať trend neustáleho rastu objemu dovozu, pričom sa v súčasnosti pohybuje na úrovni vyše 30 %. Vzhľadom na

⁵ IEA: *Energy Balances of non-OECD Countries*, s. II.104.

⁶ International Energy Agency

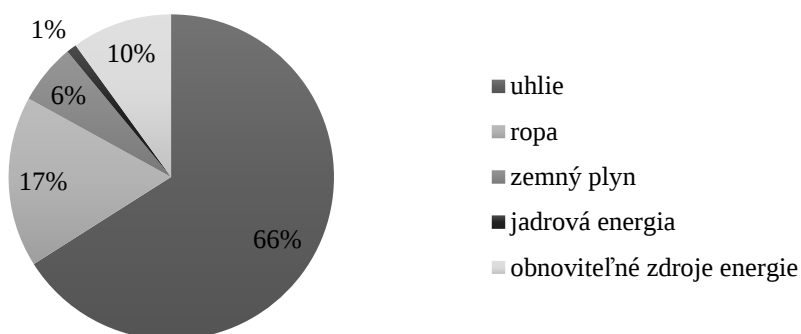
⁷ IEA: *World Energy Outlook 2014*, s. 64

⁸ WCA: *Coal Statistics*, 2014. <http://www.worldcoal.org/resources/coal-statistics/>

úsilie vlády znižovať produkciu emisií skleníkových plynov nahrádzaním spotreby uhlia zemným plynom, nemožno v budúcnosti očakávať opačný vývoj.

Napriek úsiliu Číny zlepšiť diverzifikáciu energetických zdrojov, obnoviteľné zdroje⁹ a jadrová energia nepredstavujú významnejšiu časť spotreby (Graf 2). V súčasnosti ale možno pozorovať výrazný nárast investícií do nízkouhlíkových zdrojov energie s cieľom rozšírenia ich produkčnej kapacity a zníženia emisií oxidu uhličitého. V roku 2014 investovali čínske spoločnosti rekordných 89 mld. USD¹⁰ do obnoviteľných zdrojov, čím dosiahla ČĽR pozíciu najväčšieho investora v tejto oblasti. Uvedená činnosť je v súvislosti so stanoveným cieľom dosiahnuť do roku 2020 15 % podiel nefosílnych zdrojov energie¹¹ vhodným výsledkom.

Graf 2 Energetický mix ČĽR v roku 2014 (%)

Prameň: vlastné spracovanie podľa BP: *Statistical Review of World Energy*, 2015 s. 40.

Hoci ropa vzhľadom na svoj 17 % podiel v energetickom mixe (Graf 2) nereprezentuje najdominantnejší zdroj, dôvodov, pre ktoré púta pozornosť, je viacero. Vo všeobecnosti je považovaná za strategickú komoditu, ktorá predstavuje hnací motor hospodárskeho rozvoja. Z krátkodobého a strednodobého hľadiska nemá rovnocennú alternatívu, predovšetkým v odvetví dopravy, čím sa stáva nevyhnutnou surovinou pre základné fungovanie ekonomiky štátu. Tento fakt možno kvantitatívne demonštrovať práve na príklade Číny, kde sa v roku 2013 podieľala ropa na spotrebe v doprave až 91 %¹².

Definícia energetickej bezpečnosti zahŕňa „stabilné a spoľahlivé dodávky energie, v dostatočnom množstve, za prijateľnú cenu a bez negatívneho vplyvu na životné

⁹ S výnimkou vodnej energie, ktorej podiel v energetickom mixe dosahuje 8 %.

¹⁰ EIA: *China Overview*, 2015, s. 31

¹¹ ZHOU, S. et al. 2012. Role of non-fossil energy in meeting China's energy and climate target for 2020. In: *Energy Policy*, s. 14.

¹² IEA: *Energy Balances of non-OECD countries*, 2015, s. II.25.

prostredie.“¹³ Z tohto dôvodu je úlohou štátu racionálne identifikovať potenciálne riziká súvisiace s prerušením dodávok ropy a na ich základe anticipovať možný vznik udalostí, ktoré by mohli zapríčiniť dočasnú resp. trvalú stratu prístupu k zdrojom a následné ekonomické škody. Posudzovanie týchto rizík vychádza z rôznych aspektov, akými sú napr. úroveň závislosti od importu, účasť ropy na celkovej spotrebe energetických zdrojov, bezpečnosť a diverzita prepravných ciest, diverzita zdrojov dodávok a stabilita exportujúcich. V prípade aplikácie uvedených aspektov na konkrétny energetický zdroj – ropu, možno konštatovať, že sa Čína ocitla vo vážnej situácii.

Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku sa v rámci problematiky energetickej bezpečnosti bližšie venujeme rizikám, ktorým Čína, ako štát importujúci nadpolovičný objem spotreby ropy, čelí. Preto sa zameriame na riziká geopolitického charakteru a tiež hrozby súvisiace s transportom ropy.

2 Vývoj ropného priemyslu, produkcie a spotreby ropy

Vzhľadom na bohaté zásoby nerastných surovín patrila ešte donedávna energetická bezpečnosť Číny pod vnútroštátnu agendu týkajúcu sa ekonomického rozvoja krajiny. V tomto kontexte hlavnými cieľmi, ktoré čínska energetická politika v období pred aj po vzniku Čínskej ľudovej republiky (1949) sledovala, boli sebestačnosť a samostatnosť. Sebestačnosť sa viaže na schopnosť pokryť dopyt po rope domácou produkciou. Samostatnosť potom predstavuje zabezpečenie všetkých činností súvisiacich s ropným priemyslom z vlastných zdrojov, zahŕňajúc nerastné suroviny, ľudský i fyzický kapitál. Čínsky ropný priemysel sa mal teda v minulosti vyvíjať nezávisle od akýchkoľvek zdrojov zo zahraničia. Paradoxne však rozvoj ropného priemyslu naštartovalo objavenie a ťažba na ropnom poli *Fushun*, o čo sa zaslúžilo Japonsko.¹⁴

Zníženie hospodárskej aktivity v období Veľkej proletárskej kultúrnej revolúcie (1966 – 1976) si vyžiadalo prijatie ekonomických reforiem. „V roku 1979 sa stal predsedom Komunistickej strany Číny Deng Xiaoping a začal viesť Čínu k socialistickej modernizácii, čo v praxi znamenalo otvorenie krajiny „Západu“ a cestu ku kapitalizmu.“¹⁵ Do krajiny začali prúdiť investície a výsledkom bol rapídny rast HDP spojený s vysokým dopytom po rope.

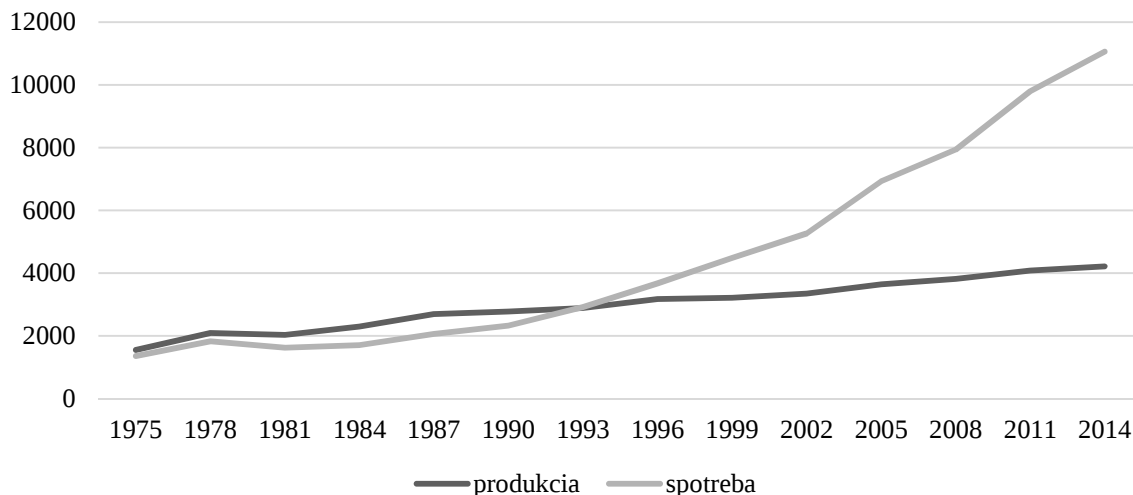
¹³ UNDP: *World Energy Assessment 2004 Update*, 2004, s. 42.

¹⁴ JIAN, Z. 2011. *China's Energy Security. Prospects, Challenges, and Opportunities*, 2011. s. 4

¹⁵ LIPKOVÁ, Ľ. et al.: *Svetová ekonomika. Juhovýchodná Ázia I.*, 2013, s. 71.

Výsledným efektom stagnujúcej produkcie a intenzívne rastúcej spotreby bol zvyšujúci sa dovoz, dôsledkom čoho sa Čína v roku 1993 stala čistým importérom ropy (Graf 3).

Graf 3 Produkcia a spotreba ropy v ČĽR medzi rokmi 1975 a 2014 (kb/d)

Prameň: vlastné spracovanie podľa BP: *Statistical Review of World Energy*, 2015.

Uvedomujúc si nevyhnutnosť a zároveň dôležitosť importov ropy v súvislosti s udržaním hospodárskeho rastu, začína vláda vytvárať vhodné podmienky a poskytovať finančnú podporu pre investičné aktivity čínskych ropných spoločností v zahraničí. Koncom roka 2000 sa objem čínskeho importu ropy vyšplhal na hodnotu takmer sedem miliónov ton, čo predstavovalo približne 30 % celkovej spotreby ČĽR.¹⁶ Z uvedeného vývoja možno pozorovať negatívny trend neustále rastúceho deficitu. Hranicu 50 % závislosti od dovozu ropy prekročila Čína v roku 2007.¹⁷ Finančná kríza sprevádzaná výrazným poklesom cien fosílnych palív podnietila ČĽR k ďalšiemu rastu dovozu ropy, čím sa ešte výraznejšie prehĺbil rozdiel medzi domácou produkciou a spotrebou.

Tab. 1 Vývojové fázy ropného priemyslu

1. etapa 1978 – 1992 <i>Self-reliance and self-sufficiency</i> ¹⁸	„Samostatnosť a sebestačnosť“ tvoria hlavnú prioritu energetickej politiky. Štátne podniky majú prístup len na obmedzený počet zahraničných trhov.
2. etapa 1993 – 1999	Domáca produkcia ropy už nie je schopná pokryť dopyt. Štátne podniky sa začínajú zaujímať o ropu na zahraničných trhoch.
3. etapa 2000 – 2008	Hlavným heslom sa stáva „pôsobenie na globálnej úrovni“ a vláda podnecuje firmy k aktivitám v zahraničí. Štátne podniky a súkromné firmy

¹⁶ ZHAO, C., CHEN, B. 2014. China's oil security from the supply chain perspective: A review. In: *Applied Energy*. 2014. s. 271.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Samostatnosť a sebestačnosť.

*Go global*¹⁹

4. etapa

2008 – súčasnosť

*Go abroad and buy*²⁰

Prameň: JIAN, Z.: *China's Energy Security. Prospects, Challenges, and Opportunities*, 2011, s. 6.

expandujú do celého sveta.

„Ísť do zahraničia a nakúpiť“ predstavuje reakciu na zmätok na finančných trhoch v roku 2008 a vyvoláva expanziu čínskych investícií i v oblasti energetiky a nerastných surovín.

Čína sa ešte donedávna spoliehala výlučne na vlastnú produkciu ropy, v súčasnosti sa už podiel importu na celkovej spotrebe pohybuje na úrovni približne 63 %²¹. Medzi rokmi 1993 a 2013 možno pozorovať nárast spotreby o takmer 400 %²². Podľa odhadov Medzinárodnej energetickej agentúry bude vývoj aj naďalej pokračovať v rastúcom trende a spotreba ropy v ČĽR vzrastie do roku 2035 na takmer 16 mb/d²³. Domáca produkcia má v tomto období predstavovať len približne 4 mb/d.²⁴ Vo vzťahu k uvedeným ukazovateľom sa má podiel dovozu ropy do roku 2035 vyšplhať až na 75 %.

3 Diverzifikácia – nástroj energetickej bezpečnosti

Záujem o energetickú bezpečnosť vychádza z faktu, že stabilný prísun energie je nevyhnutným faktorom pre fungovanie ekonomiky. Napriek tomu, že neexistuje jej jednotná definícia, tradične sa spája so zabezpečením nepretržitých dodávok ropy.²⁵

Čína v súčasnosti nie je priamo ohrozená prerušením dodávok ropy, avšak jej rastúca závislosť od importu so sebou prináša nevyhnutnosť hlbšej integrácie do globálnych finančných a energetických trhov. V tejto súvislosti vyvstávajú otázky týkajúce sa vplyvu Číny v tomto regióne, ako aj jej vzťahov k iným veľmociam.

3.1 Geopolitické riziko

Stagnujúca domáca produkcia ropy a rapídne rastúca spotreba sa podpísali pod aktuálne 60 %-nú²⁶ závislosť ČĽR od dodávok ropy zo zahraničia, pričom sa v blízkej budúcnosti neočakáva zmena tohto trendu. Odkedy sa Čína stala čistým importérom, predstavuje hrozba prerušenia prísunu suroviny najväčší problém.

¹⁹ Pôsobenie na globálnej úrovni.

²⁰ Ísť do zahraničia a nakúpiť.

²¹ BP: *Statistical Review of World Energy*, 2015.

²² BP: *Statistical Review of World Energy*, 2006 a 2015, s. 11.

²³ IEA: *World Energy Outlook*, 2014, s. 98.

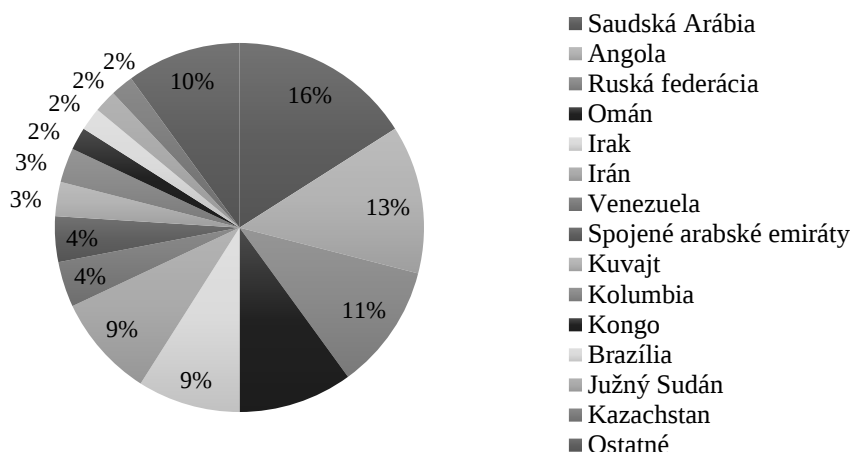
²⁴ IEA: *World Energy Outlook*, 2014, s. 124.

²⁵ KRUYT, B. et al. 2009. Indicators for energy security. In: *Energy Policy*. 2009. s. 2166.

²⁶ BP: *Statistical Review of World Energy*, 2015.

Jednou z hlavných priorít vlády sa z racionálnych dôvodov stalo zlepšenie diverzifikácie dodávateľov ropy. Najväčší objem dovezenej ropy pochádza tradične zo štátov Blízke východu, pričom ich podiel predstavuje aktuálne približne 50 % (Graf 4).

Graf 4 Štruktúra dovozu ropy podľa exportujúcich štátov v roku 2014 (%)

Prameň: vlastné spracovanie podľa EIA: *China. Overview*, 2015, s. 11.

V snahe posilniť diverzifikáciu štátov, z ktorých ČĽR dováža ropu, využíva pragmatickú zahraničnú politiku ovplyvnenú narastajúcim rozdielom medzi produkciou a spotrebou. Výsledný efekt tejto stratégie predstavoval v minulosti napr. vznik úzkych diplomatických vzťahov s Iránom, Sudánom a Venezuelou, následkom čoho import ropy z týchto krajín podstatne vzrástol.²⁷

Ako stály člen Bezpečnostnej rady OSN²⁸ využívala Čína právo veta v prospech krajín dodávajúcich ropu do Číny, zahŕňajúc napr. Irán, Sudán a Mjanmarsko, a to i napriek tomu, že tieto štáty čelia kritike za nedodržiavanie ľudských práv. Okrem podpory pri hlasovaní, ČĽR v minulosti exportovala do afrických krajín bohatých na nerastné suroviny (Alžírsko, Angola, Nigéria, Sudán), do Iránu, Saudskej Arábie a Venezuely zbrane a vojenskú výzbroj.²⁹ Ďalšia stratégia predstavovala poskytovanie pôžičiek, exportné úvery a investície do infraštruktúry, smerujúce napr. do Angoly, Sudánu i ďalších afrických krajín.³⁰

²⁷ VIVODA, V. 2009. Diversification of oil import sources and energy security: A key strategy or an elusive objective? In: *Energy Policy*. 2009. s. 4620.

²⁸ Organizácia spojených národov.

²⁹ VIVODA, V. 2009. Diversification of oil import sources and energy security: A key strategy or an elusive objective? In: *Energy Policy*. 2009. s. 4621.

³⁰ ZHAO, C., CHEN, B. 2014. China's oil security from the supply chain perspective: A review. In: *Applied Energy*. 2014. s. 273.

Diverzifikácia dodávateľov ropy predstavuje jeden z nástrojov využívaných s cieľom zaistiť stabilný prísun surovín a zlepšiť tým energetickú bezpečnosť štátu. Vzhľadom na skutočnosť, že čínska závislosť od importu neustále rastie a takmer tri štvrtiny dokázaných svetových zásob ropy sa nachádzajú v politicky nestabilných regiónoch (Blízky východ 47,7 %, stredná a Južná Amerika 19,4 %, Afrika 7,6 %) ³¹, kde k obmedzeniu produkcie môže dôjsť v dôsledku akéhokoľvek bezpečnostného, sociálneho, ekonomického, či politického podnetu, nemožno jeho účinky preceňovať. ³² A hoci sa ČĽR prostredníctvom finančnej i vojenskej asistencie a politickej podpory krajín vyvážajúcich ropu podarilo pomerne úspešne zvýšiť počet štátov účastných na dodávkach, k eliminácii rizika vyplývajúceho z prerušenia dodávok ropy prispeli tieto stratégie len čiastočne a možno sa domnievať, že sa Čína aj v budúcnosti bude musieť naďalej spoliehať na dovoz z nestabilných oblastí.

3.2 Prepravné riziko

Z pohľadu prepravných trás, prostredníctvom ktorých do ČĽR ropa prúdi, predstavuje najväčšie riziko Malakkský prieliv, nachádzajúci sa medzi Malajským polostrovom a indonézskeým ostrovom Sumatra. Cez túto oblasť prechádza najkratšia prepravná trasa surovín z Perzského zálivu a Afriky na trhy východnej Ázie, ktorou je transportovaných približne 80 % ³³ čínskeho dovozu ropy. Vzhľadom na vysokú závislosť, má tento úsek pre krajinu strategický význam z ekonomického hľadiska i v kontexte energetickej bezpečnosti.

Malakkský prieliv je spoločne kontrolovaný Malajziou, Indonéziou a Singapurom, ktorých vzťahy sú vzhľadom na úsilie získať v regióne dominantnú pozíciu, veľmi krehké. Ďalším problémom tejto oblasti je aj pirátstvo. S cieľom boja proti tomuto fenoménu došlo v oblasti k expanzii vojenskej sily zo strany USA, Indie a Japonska. Napriek veľkému významu Malakkského prielivu pre Čínu, jej vplyv v oblasti je len minimálny. Aj preto by napr. v prípade čínskej vojenskej akcie proti Taiwanu, mohlo dôjsť k zablokovaniu prielivu zo strany USA. ³⁴

Hoci sa ČĽR podarilo zvýšiť počet štátov podieľajúcich sa na exporte ropy do Číny, k zníženiu rizika súvisiaceho s transportom nedošlo. Napriek existencii potenciálnej hrozby prerušenia kontinuity dodávok sa domnievame, že aj v budúcnosti bude morská trasa

³¹ BP: *Statistical Review of World Energy*, 2015, s. 7.

³² NEFF, T. L.: *Improving energy security in Pacific Asia: Diversification and risk reduction for fossil and nuclear fuels*, 1997, p. 7.

³³ CHOWDHURY, D. R.: Can China, Sri Lanka mend ties with Maithripala Sirisena's visit to Beijing? In: *South China Morning Post*. 2015.

³⁴ ZHAO, C., CHEN, B. 2014. China's oil security from the supply chain perspective: A review. In: *Applied Energy*. 2014. s. 274.

cez Malakkský prieliv predstavovať kľúčové spojenie medzi exportujúcimi krajinami a čínskym trhom.

Čína si túto skutočnosť uvedomuje, a preto sa snaží aspoň čiastočne eliminovať uvedené riziká. Jedným z aktuálnych príkladov je otvorenie nového, 2400 km dlhého, ropovodu prechádzajúceho cez Mjanmarsko. Hoci sa bude podľa plánu na celkovej preprave ropy podieľať len minimálnym percentom a jeho výstavba predstavovala z politického i technologického hľadiska veľkú výzvu³⁵, Čína ním sledovala jasný cieľ. Okrem snahy vyhnúť sa konfliktnej oblasti v Juhočínskom mori, sa ČĽR podarilo skrátiť čas prepravy ropy o 30 %.³⁶

Záver

Na základe kvantitatívnej analýzy významu jednotlivých energetických zdrojov v čínskom energetickom mixe možno konštatovať, že ropa nepredstavuje najdominantnejší zdroj. Napriek tomu je vo všeobecnosti považovaná za hnací motor hospodárskej činnosti a v oblasti dopravy v súčasnosti nemá adekvátnu alternatívu. Z tohto dôvodu by mala potenciálna absencia hoci len časti dodávok za následok obrovské ekonomické škody a výrazne negatívny vplyv na celkovú energetickú bezpečnosť Číny.

Historický vývoj ropného priemyslu a aktuálny pomer spotreby a domácej produkcie ropy v Číne demonštruje zhoršujúcu sa situáciu a nárast závislosti od zahraničných trhov. Kým v minulosti bola ČĽR schopná pokryť energetické potreby z vlastných zdrojov, od roku 1993 sa radí medzi čistých importérov ropy a jej dovážané množstvo neustále rastie. Podľa predpovedí sa v blízkej budúcnosti neočakáva zmena tohto trendu.

Čína v histórii ešte nikdy nečelila situácii výpadkov dodávok ropy. Preto je možné pozitívne hodnotiť jej úsilie preventívne eliminovať potenciálne hrozby súvisiace s geopolitickými a transportnými rizikami. Jedným z využívaných nástrojov za týmto účelom je rozšírenie počtu štátov exportujúcich ropu do ČĽR a diverzifikácia prepravných trás. Vďaka cielenej zahraničnej politike sa Číne podarilo zvýšiť počet krajín podieľajúcich sa na jej dovoze, predovšetkým z Afriky. Väčšina z nich sa však nachádza v politicky nestabilných oblastiach, resp. samotné štáty sú politicky a(lebo) ekonomicky krehké. Z tohto dôvodu sa cieľ dosiahnuť zníženie rizika prerušenia dodávok dosiahnuť nepodarilo. V tomto kontexte

³⁵ Ropovod prechádza cez dve politicky nestabilné územia, štáty Rakhine a Shan.

³⁶ MEYER, E. 2015. With oil and gas pipelines, China takes a shortcut through Myanmar. In: *Forbes*. 2015.

hodnotíme stratégiu diverzifikácie zdrojov importu ako neefektívnu, keďže jej potenciál prispieť k zlepšeniu energetickej bezpečnosti Číny je pri aktuálnom trende len minimálny.

Diverzifikácia neprispela ani k zvýšeniu bezpečnosti v kontexte stability prepravných trás. Najväčšie riziko v tejto súvislosti predstavuje totiž konfliktná oblasť Malakkského prielivu, ktorý vzhľadom na svoju strategickú polohu reprezentuje ekonomicky najvýhodnejšie prepojenie medzi exportujúcimi štátmi a čínskym trhom. Jeho potenciálna blokáda by však spôsobila na jednej strane deficit dodávok ropy a súčasne i zvýšenie prepravných nákladov. Vzhľadom k tomu, že Malakkským prielivom prechádza až 80 % celkového importu ropy Číny, či už z Blízkeho východu resp. Afriky, ani z tohto hľadiska nástroj diverzifikácie neprispel k zlepšeniu energetickej bezpečnosti ČĽR.

Potenciálne východisko z tejto situácie by mohlo predstavovať vyriešenie sporov v Juhočínskom mori, ktoré je však v blízkej budúcnosti nepravdepodobné. Preto by sa mala Čína zamerať skôr na zvyšovanie povinných minimálnych rezerv, ktoré z krátkodobého hľadiska môžu kompenzovať deficit dodávok ropy. V dlhodobom horizonte by však mala upriamiť pozornosť a úsilie skôr na zvyšovanie energetickej efektívnosti a znižovanie energetickej intenzity ekonomiky.

Použitá literatúra:

1. BRITISH PETROLEUM: Statistical Review of World Energy, 2015. [online]. London. 2015. 48 s. Dostupné na internete: <<https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>>.
2. CHEN, B., ZHAO, CH. 2014. China's oil security from the supply chain perspective: Review. In: *Applied Energy*. 2014. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.apenergy.2014.09.016>>.
3. CHOWDHURY, D. R.: Can China, Sri Lanka mend ties with Maithripala Sirisena's visit to Beijing? In: *South China Morning Post*. 2015. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.scmp.com/news/asia/article/1747362/can-china-sri-lanka-mend-ties-maithripala-sirisenas-visit-beijing>>.
4. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: Energy Supply Security 2014. [online]. 606 s. Dostupné na internete: <<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/ENERGYSUPPLYSECURITY2014.pdf>>.
5. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: World Energy Outlook 2014. [online]. 748 s. ISBN: 978-92-64-20804-9. 748 s. Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1787/energy_bal_non-oecd-2015-en>.
6. INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: Energy Balances of non-OECD Countries 2014. [online]. Paris. 2014. 580 s. Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1787/energy_bal_non-oecd-2014-en>.

7. JIAN, Z. 2011. China's Energy Security. Prospects, Challenges, and Opportunities. 2011. [online] 32 s. Dostupné na internete: <http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2011/7/china%20energy%20zhang/07_china_energy_zhang_paper.pdf>.
8. KRUYT, B., VAN VUUREN, D.P. – DEVRIES, H.J.M. – GROENENBERG, H. 2009. Indicators for energy security. In: *Energy Policy*. 2009. 2166-2181 s. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2009.02.006>>.
9. LIPKOVÁ, Ľ. et al. Svetová ekonomika. Juhovýchodná Ázia I. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 2013. 136 s. ISBN978-80-225-3630-1.
10. MEYER, E. 2015. With oil and gas pipelines, China takes a shortcut through Myanmar. In: *Forbes*. 2015 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.forbes.com/sites/ericmeyer/2015/02/09/oil-and-gas-china-takes-a-shortcut/>>.
11. NEFF, T. L. 1997. Improving energy security in Pacific Asia: Diversification and risk reduction for fossil and nuclear fuels. [online]. 1997. 22 s. Dostupné na internete: <<http://oldsite.nautilus.org/archives/papers/energy/NeffPARES.pdf>>.
12. U.S. ENERGY INFORMATION AGENCY: China Overview. 2015. p. 31. Dostupné na internete: <<http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=CHN>>.
13. UNDP: *World Energy Assessment* 2004. [online]. New York. 2004. 85 s. ISBN: 92-1-126167-8. Dostupné na internete: <<http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/environment-energy/www-ee-library/sustainable-energy/world-energy-assessment-overview-2004-update/World%20Energy%20Assessment%20Overview-2004%20Update.pdf>>.
14. VIVODA, V. 2009. Diversification of oil import sources and energy security: A key strategy or an elusive objective? In: *Energy Policy*. 2009. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2009.06.007>>.
15. ZHANG, Z. X. 2011. China's energy security, the Malacca dilemma and responses. In: *Energy Policy*. 2011. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2011.09.033>>.
16. ZHOU, S. et al. 2012. Role of non-fossil energy in meeting China's energy and climate target for 2020. In: *Energy Policy*. 2012. 6 s. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2012.05.083>>.

Kontakt:

Ing. Katarína Kadvanová

Katedra medzinárodných ekonomických
vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
katarina.kadvanova@euba.sk

Zjednotená arabská republika 1959: úskalia pri budovaní spoločného štátu Egypta a Sýrie.*

Karol Sorby

Abstrakt:

Príležitosť „arabskej jednoty“ pod vedením Džamāla ʿAbdannāšira bola väčšia mimo Egypta ako v ňom. Podobne v Sýrii sa realita únie ukázala menej príťažlivou ako predstava. ZAR nebola partnerstvom medzi rovnými, ale znamenala úplné prevzatie Sýrie Egyptom. Sýrske politické strany boli zakázané a dôstojníci sýrskej armády dostávali menej významné funkcie. Pevná egyptská nadvláda postupne vyvolávala nespokojnosť najmä medzi sýrskou elitou, veľkostatkármi a veľkoburžoáziou. Koncom roku 1959 sa v Sýrii šírilo vytriezvenie z únie. Popri rozčarovaní, ktoré pociťovali politici a dôstojníci armády, nespokojnosť vyvolalo aj tvrdé uplatňovanie pozemkovej reformy. Navyše tri po sebe idúce suché roky viedli k ľudovým nepokojom. Prezident odpovedal utužením zovretia krajiny a vymenoval maršala ʿAbdalḥakīma ʿĀmira za svojho zástupcu v Sýrii.

Kľúčové slová:

zmeny v administratíve, armáde a bezpečnosti; tvrdý protikomunistický kurz; nezhody s Irakom; formovanie Národného zväzu; problémy pri zavádzaní pozemkovej reformy; rast nespokojnosti v Sýrii

JEL klasifikácia: F51, Y80

Abstract:

The appeal of “Arab unity” under Jamāl ʿAbdannāšir was generally greater outside Egypt than at home. Similarly in Syria the reality of unity proved less attractive than the dream. The UAR was not a partnership between equals, it had involved the wholesale takeover of Syria by Egypt. Syrian political parties were banned and Syrian army officers were given less important positions. The heavy-handed Egyptian domination had gradually aroused resentment mainly among Syrian elite, landlords and upper bourgeoisie. By late 1959 disenchantment with the Union was widespread in Syria. In addition to the resentment felt by politicians and army officers, the government’s rigid application of the Agrarian reform law had caused discontent, while three successive years of drought had led to popular unrest. The President responded to the unrest by tightening his grip on the country and appointed Marshal ʿAbdalḥakīm ʿĀmir to act as his deputy in Syria.

Key words:

changes in administration, army and intelligence services; crackdown against communist activities; hostility to Iraq; establishing of the National Union; difficulties with the Agrarian reform; growing disenchantment in Syria

JEL classification: F51, Y80

Politický a hospodársky význam Zjednotenej arabskej republiky bol daný strategickou polohou nového štátu. Mnohí odporcovia tohto kroku opisovali nový štát ako budúcu sopku vo vývoji na Blízkom východe. Nielen preto, lebo ZAR sa stala najväčším štátom regiónu, ale

aj preto, lebo cez jej územie prechádzali všetky ropovody a Suezský prieplav. Tým ZAR kontrolovala vyše 90 % ropy z Blízkeho a Stredného východu. ZAR mala aj vlastné veľké prístavy v Alexandrii a Latákii (al-Lāḏīkīja) a niekoľko ropných rafinérií. Nepriateľské stanovisko západných mocností a od nich závislých štátov regiónu k ZAR pramenilo aj z obáv možnej straty koncesí na ťažbu arabskej ropy, lebo práve v Sýrii, Egypte a Iraku sa ozývali najsilnejšie hlasy požadujúce znárodnenie arabskej ropy, alebo aspoň spravodlivejšie rozdelenie príjmov z ropy a vytvorenie jednotného arabského ropného hospodárstva. Otázky prírodného bohatstva arabských krajín boli zahrňované do programových hesiel arabských národovcov (panarabistov). Niektorí teoretici arabského „nacionalizmu“ presadzovali názor, že „bohatstvo arabskej vlasti patrí celému národu a má byť použité na zlepšenie údely vlastného ľudu. Tie arabské štáty, ktoré si to môžu dovoliť, sú povinné pomáhať chudobnejším dovtedy, kým dôjde k vytvoreniu jednotného arabského hospodárstva.“¹ V praxi sa tieto hlasy nesmeli ozvať na prvej konferencii o arabskej rope, konanej v apríli 1959.

V októbri 1958 pozval Anwar as-Sādāt egyptských komunistov, aby vstúpili do Národného zväzu, ale boli ochotní pristúpiť na tento krok iba ako organizácia s vlastným programom, takže k dohode nedošlo.² Stojí za zmienku, že Džamāl ʿAbdannāšir spočiatku nepostupoval proti ľavicovo orientovaným dôstojníkom tvrdo ako niektoré konzervatívne režimy (napr. Irán). Keď sa generálmajor ʿAfīf al-Bizrī, náčelník generálneho štábu sýrskej armády, známy ľavicovými názormi a stykmi s komunistami, pokúsil uskutočniť kádrové zmeny, bol spolu s ďalšími podobne zmýšľajúcimi dôstojníkmi prepustený z armády. V Egypte k podobným zmenám v armáde nedošlo: jednak dôstojníci s ľavicovými názormi už v prvých porevolučných rokoch opustili armádu, alebo sa rozplynuli v mase radových dôstojníkov. Vývoj situácie v Iraku však postoj voči komunistom v ZAR dramaticky zmenil a Džamāl ʿAbdannāšir sa dostal do úlohy obrancu panarabizmu proti komunizmu.³

V Moskve sa 27. januára 1959 začal 21. zjazd Komunistickej strany ZSSR, kde sa ozvali kritické hlasy na adresu politiky ZAR voči komunistom, lebo Kremel' považoval v danej situácii za potrebné postaviť sa na stranu arabských komunistov. Pre vedenie ZAR to nebolo

*Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA 2/0107/15.

¹ REJWAN, Nissim. *Arab Nationalism. In Search of an Ideology*. In: LAQUEUR, Walter Z. (ed.). *The Middle East in Transition. Studies in Contemporary History*. London : Routledge & Kegan Paul, 1958, s. 164.

² ḤAMRŮŠ, Aḥmad. *Qiṣṣat tawrat 23 jūlijū*. [Príbeh revolúcie 23. Júla]. Diel II. *Mudžtamaʿ Džamāl*

ʿAbdannāšir. [Spoločnosť Džamāla ʿAbdannāšira]. Bejrút : Al-muʿassasa al-ʿarabīja li-d-dirāsāt wa-n-našr, 1978, s. 179.

³ Vystúpenie prezidenta v Port Saíde, 23. decembra 1958. In: *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chuṭab wa aḥādīṭ wa taṣrīḥāt Džamāl ʿAbdannāšir*. Diel III., časť 1., s. 352.

mimoriadne prekvapenie, pretože už krátko po zvrhnutí monarchie v Iraku boli svedkami zvýšenej aktivity arabských komunistov. Prezident si uvedomoval, že jeho postoj voči miestnym komunistom znepokojoval Moskvu, ale bol presvedčený, že ak ich nebude držať nakrátko, mohli by znamenať ohrozenie jeho moci. Vedel, že komunisti v Sýrii sa aktívne angažujú za spojenectvo s Irakom, a preto dal minister vnútra ʿAbdalḥamīd as-Sarrāḏž uväzniť niekoľko sto mužov podozrivých z komunistických aktivít.⁴ Nikita Chruščov vedel, že môže povzbudiť arabských komunistov, lebo ZAR, ktorá nutne potrebuje sovietske zbrane a pomoc pri financovaní Vysokej asuánskej priehrady, nebude mať veľký manévrovací priestor. Na druhej strane prezident ZAR si uvedomoval, že Kremľ sa musí zastávať arabských komunistov, pretože viaceré komunistické strany (Čína, Albánsko) ho obviňovali, že podporuje arabskú buržoáziu proti arabským pracujúcim.⁵ Napriek tomu považoval za potrebné na adresu ZSSR vyhlásiť, že „vítali sme priateľstvo, ale budeme bojovať proti nadvláde ... nestrpíme zasahovanie a to znamená, že sme rozhodnutí zostať slobodní“.⁶

Nádeje, že Irak by mohol byť ďalšou významnou súčasťou ZAR sa na jeseň 1958 začali rozplývať a panarabský trend bol potlačený odsúdením a uväznením ʿAbdassalāma Ārifa. Myšlienka arabskej jednoty však bola ešte stále silná a v marci 1959 sa proti režimu ʿAbdalkarīma Qāsima vzbúrila posádka v Mošule. Iracký vodca, ktorý nemal dostatočnú politickú podporu v spoločnosti a v snahe o udržanie vlastného postavenia odmietol panarabské smerovanie, sa musel stále viac opierať Kurdov a komunistov. Pre nedostatky v príprave bola vzbura v Mošule krvavo potlačená aj vďaka tomu, že komunisti a Kurdi sa postavili na obranu režimu.⁷ Tento vývoj mal nežiaduci dopad na postavenie ZAR, ktorá sa považovala za predvoj arabského národného hnutia. Prezident Džamāl ʿAbdannāšir bol znepokojený aj činnosťou *Komunistickej strany Iraku*: činnosť komunistov v Sýrii sa mu podarilo neutralizovať, ale irackí komunisti otvorene kritizovali ZAR i jeho osobne. Egyptské médiá spustili protiirackú kampaň, že režim sa opiera o komunistov a iracký vodca bol označovaný ako *Qāsim al-ʿIrāq* (ten čo rozdeľuje Irak). Prezident v prejave po prvý raz označil komunistov za agentov, ktorí „konajú v záujme cudziny“ a ďalej vyhlásil, že

⁴ ST. JOHN, Robert. *The Boss. The Story of Gamal Abdel Nasser*. New York : McGraw-Hill Book Company, Inc., 1960, s. 300.

⁵ HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. *Ḥarb at-ṭalātīna sana. Sanawāt al-ḡalajān*. [Tridsaťročná vojna. Roky vrenia]. Káhira : Markaz al-Ahrām, 1988, s. 425.

⁶ Vystúpenie prezidenta pred príslušníkmi obrnenej divízie 30. marca 1959 pri ukončení výcvikového roku. In: *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chuṭab wa aḥādīṯ wa taṣrīḥāt Džamāl ʿAbdannāšir*. Diel III., časť 1., s. 525.

⁷ SORBY, Karol R. „Iraq: The Mosul Uprising 1959“. In: *Asian and African Studies*, No. 2/2006, s. 149-150; BATATU, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq. A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Baʿthists and Free Officers*. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1982, s. 887.

„komunistický teror, ktorý sa dnes vystupuje v Bagdade proti arabskému nacionalizmu, arabským národovcom a vodcom ZAR len zvyšuje naše odhodlanie ... brániť naše arabstvo“.⁸ Na druhej strane iracká propaganda označovala prezidenta ZAR za diktátora, prirovnávala ho k Hitlerovi a Mussolinimu a posmievala sa Sýrčanom, že boli anektovaní Egyptom. Čo sa týka supervelmocí, USA okamžite vyjadrili uznanie prezidentovi za priamy a nekompromisný postoj proti komunistickému prenikaniu do arabských štátov a sľubovali Egyptu hospodársku pomoc a vojenský výcvik. V Kremli boli roztrpčení výrokmi prezidenta proti irackým komunistom a Nikita S. Chruščov ho označil za mladého muža, ktorý vzal na seba viacej ako unesie.⁹

Emancipačný zápas Arabov, na čele ktorého stál Džamāl ʿAbdannāšir, sa koncom 50. rokov mohol prezentovať ukončením západného vplyvu, pričom Západ pokles svojho vplyvu pociťoval ako uvoľňovanie priestor pre šírenie sovietskeho vplyvu. Egyptský vodca prijímal podporu a pomoc od ZSSR, ale úzkostlivo dbal o to, aby to nebolo na úkor ťažko nadobudnutej nezávislosti. Ako predstaviteľ národného hnutia bol vodcom zápasu za arabskú jednotu, a preto sa nemohol zmieriť s činnosťou arabských komunistov, ktorí boli ideovo spätí s ideológiou internacionalizmu, nezlučiteľnou s ideou arabského nacionalizmu. V podmienkach prebiehajúcej studenej vojny mu bolo jasné, že ZSSR pomáha Arabom v zápase proti hegemonii Západu najmä pre posilnenie vlastného vplyvu. V Kremli si zasa museli uvedomiť, že Arabi sa hlásia k politike neutrality a neangažovanosti v znepriatelených blokoch, pričom využívajú priestor, ktorý im poskytuje veľmocenská rivalita. V súvislosti s prijímaním zahraničnej pomoci Džamāl ʿAbdannāšir na otázku novinára odpovedal: „Je nepochybné, že privítame pomoc z akéhokoľvek zdroja. Máme však jednu podmienku, že to nesmie byť spojené so žiadnymi podmienkami alebo politickými záväzkami.“¹⁰

Od polovice 50. rokov žiaden iný arabský vodca nedosiahol postavenie Džamāla ʿAbdannāšira. Medzinárodné uznanie si vydobyl aj na úrovni tretieho sveta, kde sa stal jedným z výrazných predstaviteľov hnutia nezúčastnenosti a nadviazal priateľské vzťahy so ZSSR. Necelý rok po vzniku ZAR sa na základe vývoja v Iraku ukazovalo, že iracký revolučný režim nebude posilnením arabskej jednoty, skôr jeho alternatívou.¹¹ ʿAbdalkarīm Qāsim, ktorý sa v spolupráci s britskou spoločnosťou *Iraq Petroleum Company* opieral

⁸ Prejav prednesený 11. marca 1959 v Damasku. In: *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chuṭab wa aḥādīṭ wa taṣrīḥāt Džamāl ʿAbdannāšir*. Diel III., časť 1., s. 466-469.

⁹ HEIKAL, Mohamed. *Sphinx and Commissar. The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World*. London : Collins, 1978, s. 101.

¹⁰ Interview prezidenta so šéfredaktorom amerických novín, 18. mája 1959. In: *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chuṭab wa aḥādīṭ wa taṣrīḥāt Džamāl ʿAbdannāšir*. Diel III., časť 1., s. 567.

¹¹ LACOUTURE, Jean. *Nasser. A Biography*. New York : Alfred A. Knopf, 1973, s. 200.

o ropné bohatstvo krajiny a spoluprácou s irackými komunistami získal sympatie ZSSR, akoby ohrozoval jeho postavenie v Sýrii šírením protiegyptskej propagandy. Keďže spor s Irakom poškodil sýrsko-iracký obchod a v Sýrii sa šírila nespokojnosť z centralizácie moci v egyptských rukách, zvýšila sa aj úloha represívneho aparátu.¹²

Briti a Američania boli sále viac znepokojení správami o možnosti prevzatia moci v Iraku komunistami, a preto vo Washingtone prevládol názor, že pre spoluprácu bude vhodnejší Džamāl ʿAbdannāšir ako ʿAbdalkarīm Qāsim. Na porade J. F. Dulles uviedol, že „situácia v Iraku diktuje isté kontakty USA s Nāširom, lebo zdá sa, stojíme pred otázkou či si vybrať komunizmus alebo *nāširizmus* a to druhé je menšie zlo“.¹³ Vo Washingtone sa spočiatku mylne domnievali, že aj Londýn je znepokojený predstavou, že v Iraku by sa mohli dostať k moci komunisti, ale vyšlo najavo, že Briti sa viacej obávajú prerušenia dodávok ropy prepravovaných cez územie ZAR. Kvôli koordinácii vzájomného postupu sa 22. marca 1959 stretli americký prezident Dwight D. Eisenhower a britský premiér Harold Macmillan v Camp Davide. Jednako, kým prezident Eisenhower považoval rozhodnutie Džamāla ʿAbdannāšira bojovať proti komunizmu v arabskom svete za mimoriadne významné, premiér Macmillan oponoval. Uviedol, že prezident ZAR iba bojuje o svoju hegemoniu v arabskom svete, ale zatiaľ napriek obrovskému úsiliu sa mu nepodarilo zbaviť sa ʿAbdalkarīma Qāsima, iba zvýšil jeho závislosť od komunistov. Podľa Eisenhowera však kampaň proti arabským komunistom má zásadný význam a je nutné ju podporiť, pretože oslabuje sovietsky vplyv na Blízkom východe. Aj keď obe strany odmietali pripustiť možnosť „komunistického“ Iraku, Briti dávali prednosť udržiavaniu irackého premiéra v mocenskom postavení arbitra medzi komunistami a národovcami.¹⁴

Na zhoršené vzťahy medzi Irakom a ZAR zareagovala aj Liga arabských štátov, keď v dňoch 2. – 7. apríla 1959 rokoval v Bejrúte o situácii jej politický výbor, ale nedokázal urovnať spor. Rokovania však pomohli znížiť napätie a obaja vodcovia si uvedomili, že spor prispieva iba k oslabeniu ich domácej pozície. Navyše, Džamāl ʿAbdannāšir pochopil, že nemôže prinútiť iracký režim, aby uznal egyptské vodcovstvo, preto zvolil prímerie, aby sa mohol sústrediť na pálčivé hospodárske problémy.¹⁵ Mošulská vzburá a následné zasadnutie v Bejrúte boli istým indikátorom kam až siaha moc Egypta a znamenali viacej ako iba

¹² HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. *Mādā džarā fī Sūrijā*. [Čo sa udialo v Sýrii]. Káhira : Dār al-qawmīja li-ṭ-ṭibāʿa wa an-našr, 1962, s. 103.

¹³ Diskusia na 398. schôdzi NSC, 5. marca 1959. Cit. in: BARRETT, Roby C. *The Greater Middle East and the Cold War. US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy*. London, New York : I. B. Tauris, 2010, s. 114.

¹⁴ WANNER, Jan. *Ve stínu studené války. Střední východ v letech Eisenhowerovy doktriny, 1956 – 1960*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 225.

¹⁵ PODEH, Elie. *The Decline of Arab Unity. The Rise and Fall of the United Arab Republic*. Brighton : Sussex Academic Press, 1999, s. 88.

taktické zvolnenie kroku. Prezident si musel uvedomiť, že dosiahnuť arabskú jednotu s takými odlišnými režimami na Blízkom východe (Irak, Jordánsko, Libanon, Saudská Arábia) nehovoriac už o severnej Afrike, je v súčasnom období nemožné a treba sa sústrediť na budovanie vlastnej krajiny.¹⁶

V období vzniku ZAR Džamāl ʿAbdannāšir ešte nemal jasnú predstavu ako zorganizuje štát. V zásade vychádzal z egyptskej ústavy roku 1956 a usiloval sa o vybudovanie demokratickej, socialistickej a kooperatívnej spoločnosti. Čo sa týka jednotlivých pojmov, „demokraciu“ v prezidentovom chápaní stelesňoval *Národný zväz* s jeho kontrolovanou masovou organizáciou a Národným zhromaždením, s obmedzeným priestorom pre diskusiu. „Socializmus“ znamenal štátne riadenie plánovania a investícií a obmedzené prerozdelenie bohatstva. Pod pojmom „kooperatívny“ išlo nielen o družstevný spôsob produkcie v poľnohospodárstve, ale aj o kooperáciu, alebo spoluprácu medzi vládou a súkromným podnikaním tak v poľnohospodárstve, ako aj v priemysle. Prezident hľadel na *Národný zväz* ako na politický rámec, v ktorom je možné vyriešiť rozporné triedne záujmy skôr diskusiou a spoluprácou v záujme národnej jednoty, ako marxistickým triednym bojom.¹⁷

Prezidentova línia však nebola jednoznačná: politicky smerovala doprava, o čom svedčil útok proti komunistom, zdôrazňovanie ústrednej moci s možnosťou konzultácií a diskusií, ale nie skutočný podiel verejnosti na rozhodovaní. Hospodársky smerovala doľava, smerom k verejnému vlastníctvu a centrálnemu plánovaniu. V Egypte tento rozpor bolo možné prekonať vzhľadom na silu prezidentovej osobnosti a mocnej vojenskej mašinérii a byrokratickému aparátu, ktorý ovládal. Egyptská ľavica bola slabá a väčšina priemyselného a obchodného kapitálu bol znárodnený cudzincom. Situácia v Sýrii bola odlišná. Napriek tomu, že ľavicové strany vrátane *Socialistickej strany arabskej obrody (Strany Baʿt)* veľa hovorili o socializme, spoločenské zmeny, ktoré v Egypte už prebiehali, sa tu ešte ani nezačali. Na uskutočňovanie socialistického programu v Sýrii, kde na to neboli pripravené podmienky ani politické ani hospodárske a kde chýbal spoľahlivý štátny aparát aký fungoval v Egypte, prezident potreboval aktívnu spoluprácu ľavice, ktorú pri vyradení komunistov predstavovala *Strana Baʿt*. Prezident však *baʿtistom* nedôveroval, keď videl aké rozpory vládnu vo vedení strany. Preto hľadal spojencov medzi apolitickými dôstojníkmi sýrskej armády a nezávislými konzervatívnymi politikmi.¹⁸

¹⁶ GOMBÁR, Eduard. IV. *Soudobý Egypt*. In: BAREŠ, Ladislav – VESELÝ, Rudolf – GOMBÁR, Eduard. *Dějiny Egypta*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 591.

¹⁷ Interview prezidenta pre denník *al-Ahrām*, 2. júla 1959. In: *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chuṭab wa aḥādīṭ wa taṣrīḥāt Džamāl ʿAbdannāšir*. Diel III., časť 1., s. 596.

¹⁸ PETRAN, Tabitha. *Syria*. New York and Washington : Praeger Publishers, 1972, s. 134.

Zjednotenie hospodárstva predpokladalo riešenie mnohých problémov, predovšetkým otázku spojenia medzi oboma časťami štátu, ktorý nemal spoločné suchozemské hranice a prakticky medzi nimi neexistovalo železničné spojenie. Hrádzu, ktorú medzi nimi tvorili púšť, Izrael a Jordánsko, čiastočne odstraňovalo výhodné spojenie po mori. Odlišný politický a hospodársky vývoj oboch krajín bol jasný aj pokiaľ išlo o životnú úroveň obyvateľstva. V Sýrii bola pred zjednotením nesporne vyššia životná úroveň ako v Egypte. Na druhej strane sa egyptský vplyv prejavil objektívne kladne napríklad pri likvidácii polofeudálnych pomerov na sýrskom vidieku, keď sa začala uskutočňovať niekoľkokrát odložená pozemková reforma. Napriek tomu, že pri zavádzaní pozemkovej reformy v Sýrii sa prihliadalo na miestne podmienky, najmä pri nezavlažovanej pôde, a hnev veľkostatkárov sa sústreďoval na úniu a prezidenta vinili, že prišli o pôdu.¹⁹ Zavádzanie pozemkovej reformy podľa egyptského vzoru aj keď podstatne neovplyvnilo ťažké postavenie väčšiny chudobných roľníkov, výrazne oslabilo dovtedy vplyvné feudálno-statkárske vykorisťovateľské vrstvy, viedlo k likvidácii polofeudálnych vzťahov a k rozvoju kapitalizmu na sýrskom vidieku. V roku 1959 došlo ku kríze pri uplatňovaní pozemkovej reformy, ktorá viedla k nečakaným politickým udalostiam. *Baʿtisti* požadovali, aby sa pozemková reforma v Sýrii zavádzala takým spôsobom ako v Egypte. Táto požiadavka však vychádzala z iných príčin a iných pohnútok.²⁰

Ďalšiu odlišnosť bolo možné pozorovať v otázke riadenia hospodárstva. V čase zjednotenia prevládalo v Egypte aj Sýrii kapitalistické hospodárstvo, ale s rozdielnymi črtami. Egypt v období po suezskej vojne ešte hľadal novú cestu, a tak všetky opatrenia, ktoré režim prijal, sa obmedzovali iba na egyptianizáciu britských, francúzskych a tureckých spoločností. Keďže režim vytýčil heslo budovania „demokratického, kooperatívneho (družstevného) socializmu“, spoločenského zmierenia a sústredenia všetkých vrstiev (tried) do *Národného zväzu*.²¹ Egyptská buržoázia neinvestovala svoj kapitál do priemyselného krajiny, keď cítila, že vytvorením ministerstva priemyslu (júl 1956), o rok neskôr *Hospodárskej agentúry* a ďalších inštitúcií, si režim ovládaný vojakmi monopolizuje moc.²² Kým v Egypte štát už niekoľko rokov rozhodujúcou mierou ovplyvňoval a priamo riadil rozvoj hospodárstva, v Sýrii, napriek tomu, že nastúpila na cestu štátom riadeného hospodárstva, pretrvávali

¹⁹ RIJĀD, Maḥmūd. *Mudakkirāt Maḥmūd Rijād*. Diel II. Káhira : Dār al-mustaḡbal al-ʿarabī, 1986, s. 229.

²⁰ MARʿĪ, Sajjīd. *Awraq sijāsija*. [Politické listy]. Diel II. Káhira : al-Maktab al-miṣrī al-ḥadīṭ, 1978, s. 406.

²¹ HAMRŪŠ, Aḥmad. *Qisṣat tawrat 23 jūlijū*. [Príbeh revolúcie 23. júla]. Diel III. ʿAbdannāṣir wa al-ʿArab. [Džamāl/ ʿAbdannāṣir a Arabi]. Bejrút: Al-muʿassasa al-ʿarabīja li-d-dirāsāt wa-n-naṣr, 1976, s. 56.

²² ABDEL-MALEK, Anouar. *Egypt: Military society. The Army Regime, the Left, and Social Change under Nasser*. New York : Vintage Books, 1968, s. 111.

pomerne silné liberálne tendencie.²³ S tým úzko súvisela aj otázka jednotnej meny. V Egypte sa libra používala ako nástroj riadeného hospodárstva, zatiaľ čo sýrsku líru bolo možné voľne vymieňať. Štát nemohol uspokojivo uskutočňovať hospodársku politiku pri rozdielnej mene, ale okamžité zavedenie jednotnej meny bez dostatočne hlbokkej a pevnej politickej a hospodárskej jednoty, by bolo viedlo k porušeniu hospodárskej rovnováhy. Toto narušenie by sa bolo mohlo ďalej prehĺbovať únikom nutného domáceho kapitálu do zahraničia alebo prelievaním kapitálu z jednej časti republiky do druhej z čisto špekulatívnych dôvodov.²⁴ Preto ústredná vláda napriek ťažkostiam bola rozhodnutá zaviesť na celom území štátu jednotnú menu, ktorou mal byť arabský dinár.

Ako následok politickej neistoty, obavy z rýchleho zavedenia jednotnej meny a iných opatrení došlo v Sýrii k silnému hospodárskemu poklesu, k úniku sýrskeho kapitálu do zahraničia, k stagnácii obchodu, k zastaveniu investičnej činnosti a k rastu nezamestnanosti. Egyptské banky, najmä v tom čase ešte súkromná Banka Mišr a polosúkromná Káhirska banka mali povolenie podnikáť v Sýrii, ale sýrske banky v Egypte nemohli. Banka Mišr si v Sýrii otvorila jedenásť pobočiek a požičiavala peniaze bohatým kapitalistom, ktorí ich následne požičiavali malým roľníkom na vysoké úroky.²⁵ Dôsledky hospodárskej stagnácie sa prejavili nepriaznivo aj v zahraničnom obchode, čím Sýrska oblasť stratila možnosť hospodárskeho rozvoja z vlastných zdrojov. Kvôli útokom na komunistov ZSSR zastavil aj hlavnú časť hospodárskej pomoci. Rast nezamestnanosti a drahoty zhoršil materiálne podmienky života takmer všetkých vrstiev sýrskeho ľudu a spolu so zrušením demokratických práv a slobôd vyvolal nespokojnosť, ktorej rast nezastavili ani niektoré pokrokové opatrenia na likvidáciu feudalizmu v krajine (pozemková reforma, zákon o kmeňoch a pod.). Sýrska ľavica (komunisti) poukazovala na to, že vláda v severnej provincii sa musí opierať o široké vrstvy obyvateľstva, lebo táto oblasť je obklopená nepriateľskými štátmi ako Turecko, Izrael, Jordánsko a donedávna ešte monarchistický Irak a proamericky orientovaný Libanon a na vytvorenie pevného frontu národných síl nestačí vydávanie dekrétov. Orgány ZAR však odpovedali zastavením ľavicovej tlače a zatýkaním aktivistov.²⁶

Sýrska buržoázia, ktorá dúfala, že po zjednotení sa pre ňu otvorí egyptský trh, čoskoro pocítila konkurenciu silnejšej egyptskej buržoázie. Otvorením sýrskeho trhu získali predovšetkým hospodársky a finančne najsilnejšie skupiny egyptského kapitálu. Prenikaniu

²³ MAR'Ī, Sajjid. *Awrāq sijāsija*. Diel II. s. 409.

²⁴ HAMRŪŠ, Aḥmad. *Qiṣṣat tawrat 23 jūlijū*. Diel III., s. 57.

²⁵ PETRAN, Tabitha. *Syria*, 1972, s. 144.

²⁶ PETRAN, Tabitha. *Syria*, s. 132.

egyptského kapitálu do sýrskej oblasti pomáhali aj zákony o „arabizácii bánk a poisťovní“, vydané v septembri 1959. Ich zavádzanie oslabovalo vplyv zahraničného kapitálu v sýrskych bankách a poisťovniach, kde mal do tej doby rozhodujúce pozície. Zahraničný (francúzsky, britský, belgický a taliansky) kapitál bol z väčšej časti nahradený kapitálom arabským. Všetky banky a poisťovne sa stali akciovými spoločnosťami riadenými občanmi ZAR, ktorí museli byť držiteľmi najmenej 51 % akcií.²⁷ Príslušníci ďalších arabských krajín mohli vlastniť do 49 % akcií. Toto ustanovenie malo slúžiť ako lákadlo pre rozvoj medziarabskej spolupráce. Nearabský kapitál smel vlastniť maximálne 30 % akcií. Prevod ziskov zahraničných poisťovní bol zakázaný. Ochrannárske opatrenia vlády ZAR oslabili zahraničný kapitál a posilnili v Sýrii vplyv egyptského kapitálu, ktorý zahraničný kapitál do veľkej miery nahradil.²⁸ Integračné snahy vlády ZAR vo vzťahu k sýrskej oblasti sa neprejavovali iba kapitálovým prenikaním. Aj keď dochádzalo k istému rozvoju priemyslu, stále jasnejšie sa prejavovala snaha vytvoriť zo Sýrie agrárny príviesok štátu. Egyptské hospodárske kruhy sa usilovali hlavne o to, aby sa v Sýrii zvýšilo pestovanie obilnín na úkor bavlny. Zdôvodňovali to tým, že vývoz egyptskej bavlny, ktorá je tradične lepšej kvality, prinesie ZAR väčšie valutové zisky a vytvorenie obilnice zo sýrskej oblasti by viedlo k úspore valút za nákup obilia potrebného pre obživu obyvateľstva v egyptskej oblasti. Sýrska buržoázia, statkári i roľníci sa bránili realizácii tohto plánu, lebo sa obávali zníženia ziskov a posilnenia závislosti od egyptskej provincie.

Na rozdiel od Egypta, v Sýrii – vzhľadom na odlišný historický, hospodársky a politický vývoj – od polovice 50. rokov existoval pomerne vyspelý buržoáznodemokratický parlamentný systém. V ňom mohli legálne pôsobiť politické strany, vrátane komunistickej, usilujúce sa o vytvorenie širokého národného frontu proti imperializmu a domácej reakcii. V Egypte bola činnosť strán obmedzená na jednu oficiálnu celonárodnú politickú organizáciu, ktorá sa volala *Organizácia oslobodenia* a od novembra 1957 *Národný zväz*.²⁹ Ľavicové sily, ktoré sa nechceli zaradiť do tohto celonárodného prúdu, hlavne komunisti, boli perzekvovaní. Vákuum v politickom živote ZAR, ktoré nastalo v Sýrii v roku 1958 rozpustením politických strán, malo byť v zmysle článku 72 dočasnej ústavy – tak ako v Egypte – zaplnené celonárodnou organizáciou *Národný zväz*, ktorá mala reprezentovať všetko obyvateľstvo Egypta aj Sýrie. Voľby do *Národného zväzu* mali dve nové črty: boli povinné a po prvý raz sa

²⁷ ISSAWI, Charles. *Egypt in Revolution. An Economic Analysis*. London : Oxford University Press, 1965, s. 59.

²⁸ WATERBURY, John. *The Egypt of Nasser and Sadat. The Political Economy of Two Regimes*. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1983, s. 70-71.

²⁹ ABDEL-MALEK, Anouar. *Egypt: Military society*, s. 117-118.

ich mohli zúčastniť ženy.³⁰

Národný zväz sa začal v Sýrii zakladať na základe dočasnej ústavy bezprostredne po vzniku ZAR, pretože režim potreboval masovú základňu, o ktorú by sa mohol oprieť.³¹ Tým, že štát vyvlastnil veľké súkromné tlačové koncerny a mal právo vydávať prakticky všetku periodickú tlač okrem vedeckých časopisov, sa možnosti *Národného zväzu* značne rozšírili. V prejave pri príležitosti osláv 1. výročia vzniku ZAR prezident predniesol rozsiahly prejav, v ktorom zaujal stanovisko aj k *Národnému zväzu*: vyhlásil, že jeho vytvorenie je mimoriadne dôležité „... jeho prostredníctvom môžeme odstrániť spoločenské rozpory, ktoré existujú v našej krajine a vytvoriť spoločnosť, v ktorej sa stratia rozdiely medzi triedami, zorganizujeme naše hospodárstvo a každý z nás musí pracovať pre svoju krajinu..“.³²

Prostredníctvom *Národného zväzu* chcel režim dosiahnuť niekoľko cieľov. Organizácia mala mobilizovať podporu širokých ľudových mas pre vedenie štátu, poskytovať priestor na šírenie ideológie a vysvetľovanie politiky; zvýšiť dohľad nad krajinou pri zachovaní zdania demokratických slobôd a vytvoriť demokratickú, socialistickú, družstevnú spoločnosť.³³ Proces budovania *Národného zväzu* v Egypte bol prerušený vznikom ZAR, ale po opadnutí vzrušenia nad zjednotením, od 15. mája 1958 jeho budovanie pokračovalo. Udalosti v Libanone a Iraku však znamenali ďalšie zdržanie, takže v Egypte sa pokračovalo až na jeseň 1958. Zakladanie *Národného zväzu* v Sýrii išlo ešte pomalšie. Jeho generálny tajomník Anwar as-Sādāt po návšteve Sýrie v jarných mesiacoch 1958 tvrdil, že rýchlejšiemu tempu bráni spriaznenosť obyvateľov s bývalými politickými stranami. Najväčšou prekážkou však bola *Strana Baʿt*, ktorá si chcela v novej organizácii presadiť dominantné postavenie, lebo viacerí členovia *Národného zhromaždenia*, mali byť prezidentom vyberaní z členov Všeobecného kongresu *Národného zväzu*. Navyše, prezident svojím výnosom z 3. apríla 1958 stanovil, že iba členovia *Národného zväzu* sa môžu zúčastniť volieb do odborových orgánov. V obave z oslabenia vlastnej pozície, sa rozpustenej *Strane Baʿt* podarilo brzdiť proces až do polovice roku 1959.

Rozhodnutie pokročiť vpred vo formovaní *Národného zväzu* v polovici roku 1959 mohlo byť čiastočne ovplyvnené zvyšujúcim sa napätím medzi Irakom a ZAR a zároveň nutnosťou reagovať na túžbu Sýrčanov zúčastňovať sa na politickom živote krajiny a obmedziť priestor

³⁰ VATIKIOTIS, P. J. *The Egyptian Army in Politics. Pattern for New Nations?* Bloomington : Indiana University Press, 1961, s. 106.

³¹ MUḤAMMAD, Nadžāḥ. *Al-ḥaraka al-qawmīya al-ʿarabīya fī Sūrīya, 1948 – 1967*. [Arabské vlastenecké hnutie v Sýrii]. Diel I. Damask : Dār al-Baʿt, 1987, s. 384.

³² *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chuṭab wa aḥādīṭ wa taṣrīḥāt Džamāl ʿAbdannāṣir*. Diel III., časť 1., s. 400.

³³ ḤAMRŪŠ, Aḥmad. *Qīṣṣat ṭawrat 23 jūlijū*. [Príbeh revolúcie 23. júla]. Diel III. *ʿAbdannāṣir wa al-ʿArab*. [/Džamāl/ ʿAbdannāṣir a Arabi]. Bejrút : Al-muʿassasa al-ʿarabīya li-d-dirāsāt wa-n-našr, 1976, s. 56.

irackej propagande.³⁴ Prezident Džamāl ʿAbdannāšir 15. mája 1959 vydal zákon o voľbách zástupcov do *Národného zväzu* v oboch provinciách ZAR, ktoré sa mali konať 8. júla a malo byť zvolených 9 445 zástupcov. Mnohí politici predošlého obdobia, keďže nemohli vyvíjať aktivity v rámci vlastných strán dúfali, že sa do politického života vrátia prostredníctvom týchto volieb. Zo *Strany Baʿt* sa do zoznamov kandidátov zapísalo asi 1 600 členov, čo tvorilo necelých 17 % zvoliteľných miest, ale väčšina (1 470), keď zistila, že vo svojom obvode nemá nádej na zvolenie, stiahla svoju kandidatúru.³⁵ Vo voľbách v Sýrii, pozorovateľmi hodnotených ako objektívne, najlepšie dopadli jednotlivci, ktorí predtým podporovali konzervatívne strany Sýrie a nezávislí kandidáti, ktorí sa opierali o podporu miestnych voličov.

Počas prípravy na prvé kolo volieb do *Národného zväzu* v júli 1959, sa *baʿtistická* tlač trpko sťažovala na tajné spojenectvo „reakčných síl“ proti strane a nedostatok podpory kandidátom strany zo strany ministerstva vnútra.³⁶ Mnohí *baʿtistickí* kandidáti stiahli svoje nominácie na protest voči zvýhodňovaniu ich oponentov režimom, čo bol manéver, ktorý mal opačný účinok. V samotných voľbách do miestnych organizácií *Národného zväzu* získali prívrženci *Strany Baʿt*, menej ako 5 % miest. Do orgánov *Národného zväzu* v Sýrii sa dostal rad ľudí predtým spájaných s *Vlasteneckou stranou* a *Ľudovou stranou* a mnoho nezávislých poslancov. Kým v Ĥalabe (Aleppo) prevládali poslanci z radov konzervatívnych elít, v Damasku zvíťazili členovia Muslimského bratstva. Voľby do *Národného zväzu* v roku 1959 naznačili faktické zblíženie medzi režimom a konzervatívnejšími elementmi sýrskeho politického života, čím akoby napodobňovali zblížovanie egyptského režimu s konzervatívnymi arabskými režimami ako odpoveď na irackú výzvu egyptskému vodcovstvu arabského nacionalizmu v roku 1959.³⁷

Volebná kampaň vyvolala v Sýrii veľký záujem a bývalé strany a skupiny sformovali svoje rady do opozičnej koalície, ktorá sa postavila proti *Strane Baʿt*. Fakt, že iba 250 členov *Strany Baʿt* bolo zvolených do *Národného zväzu*,³⁸ pociťovala *Strana Baʿt* ako ponižujúcu porážku. Voľby boli ďalším dôkazom politickej obratnosti Džamála ʿAbdannāšira, ktorý sám

³⁴ VATIKIOTIS, P. J. *The Egyptian Army in Politics. Pattern for New Nations?* Bloomington: Indiana University Press, 1961, s. 116-117.

³⁵ DEVLIN, John F. *The Baʿth Party. A History from its Origins to 1966*. Stanford, California : Hoover Institution Press, 1976, s. 143.

³⁶ DEVLIN, John F. *The Baʿth Party. A History from its Origins to 1966*, s. 139-141.

³⁷ PETRAN, Tabitha. *Syria*. New York and Washington : Praeger Publishers, 1972, s. 134.

³⁸ MUḤAMMAD, Nadžāḥ. *Al-ḥaraka al-qawmīya al-ʿarabīya fī Sūrīya, 1948 – 1967*, s. 384.

neodmietol stranu, ktorá ho prizvala k moci, ale nechal, aby to urobili Sýrčania.³⁹ Zničujúci volebný výsledok mal za následok, že predstavitelia strany začali opúšťať vládne funkcie. Viceprezident Akram al-Ḥawrānī vyjadril prezidentovi svoje poľutovanie nad zaradením bývalých pravicových a konzervatívnych politikov do novej „štátnej“ strany a naznačil, že *Národný zväz* nezaplnil politické, ideové a ústavné vákuum a že voľby do zväzu vyvolali opačný účinok.⁴⁰ Po voľbách, v prejave pri príležitosti osláv 7. výročia egyptskej revolúcie, prezident jasne vyjadril svoje odmietavé stanovisko k existencii politických strán: „Hovorím, že *Národný zväz* v žiadnom prípade nebude pokračovaním stranického systému a najmä nie v Sýrii. My sme sa ho zbavili pred siedmimi rokmi. V Sýrii sme umožnili každému, aby vstúpil do *Národného zväzu*. ... Ten, kto sa vracia k starému systému a prijíma rozkazy od bývalého predsedu strany zrádza ciele *Národného zväzu* ... pracuje na rozbití jednoty národa a umožňuje, aby z to využili nepriatelia národa. Hovorím jasne a otvorene, stranický systém sa skončil, už žiadne strany.“⁴¹

Výsledky *Strany Baʿṭ* vo voľbách do *Národného zväzu* ovplyvnili tri faktory. Po prvé, sýrska verejnosť vinila stranu a nie prezidenta za ťažkosti, ktoré znášali počas prvého roku únie. Za rozhodujúcu úlohu pri vzniku ZAR vedúci predstavitelia strany získali vysoké funkcie v ústrednej i v provinčnej vláde na úkor funkcionárov ostatných politických strán a voľby poskytli príležitosť na odvetu. Po druhé, *Strana Baʿṭ* nemala v Sýrii nikdy masovú podporu a hlavnou príčinou na presadzovanie únie s Egyptom bolo poznanie, že v blízkej budúcnosti nemá nádej dostať sa k moci prostredníctvom volieb. Po tretie, prezident začal pociťovať, že strana, ktorá bola hnacou silou zjednotenia, nemá za sebou väčšinu sýrskeho obyvateľstva a „vnucovaním“ svojej ideológie, stala sa v polovici roku 1959 pre neho skôr príťažou ako podporou. Vedúci predstavitelia *Strany Baʿṭ* po voľbách nepripúšťali, že sa názorovo rozchádzajú s prezidentom a biedne volebné výsledky pripisovali machináciám neprajníkov.⁴²

Od jari 1959 sa napätie vo vzťahoch medzi Káhirou a Bagdadom zvýšilo natoľko, že hrozilo destabilizáciou severnej provincie ZAR. Prezident na odporúčania viceprezidentov ʿAbdallaṭīfa al-Baġdādhīho a Zakariju Muḥjiddīna prijal jedinou možnú politiku umožňujúcu zaistiť bezpečnosť severnej provincie: oslabenie postavenia rozpustenej *Strany Baʿṭ* a zrýchlenie programu úplnej politickej integrácie obidvoch provincií. Koncom leta zrušenie

³⁹ KIRK, George E. *Contemporary Arab Politics*. New York : Frederick A. Praeger Publishers, 1961, s. 103.

⁴⁰ AL-HAWRĀNĪ, Akram. *Mudakkirāt Akram al-Ḥawrānī*. [Memoáre Akrama al-Ḥawrānīho]. Diel IV. Káhira : Maktabat Madbūlī, 2000, s. 2835.

⁴¹ *Al-madžmūʿa al-kāmila li-ḥuṭab wa aḥādīṭ wa taṣrīḥāt Džamāl ʿAbdannāṣir*. Diel III., časť 1., s. 656-657.

⁴² DEVLIN, John F. *The Baʿṭh Party. A History from its Origins to 1966*, s. 144.

štátnej subvencie spôsobilu, že *baʿtistický* časopis *al-Džamāhīr* (Masy) prestal vychádzať a sýrsky *baʿtistický* minister kultúry a informácií, Rijād al-Mālikī bol zbavený dohľadu nad sýrskym rozhlasom.⁴³ Káhira sa snažila usmerňovať rozhlasové vysielanie z Damasku, aby mohla lepšie využívať propagandu proti irackému režimu. Rijād al-Mālikī, mal voči tomu výhrady a v septembri 1959 chcel podať demisiu, ale stranícki kolegovia ho odhovorili. Keď o mesiac neskôr prezident odvolal Rijāda al-Mālikīho z funkcie, tento krok spustil rad nezhôd medzi vedúcimi predstaviteľmi *Strany Baʿt* a prezidentom.

Spory sa týkali budúceho postavenia strany v sýrskej politike. Aj keď strana pri vzniku ZAR pristúpila na rozpustenie politických strán, dúfala, že sa stane vedúcou silou v sýrskej organizácii *Národného zväzu*. Avšak prezident mal iné predstavy a výnimočné postavenie členov strany v Sýrii malo byť len dočasné. Šalāḥaddīn al-Bīṭār a Akram al-Ḥawrānī začiatkom leta žiadali prezidenta o súhlas viesť v Sýrii predvolebnú kampaň svojej regionálnej organizácie pred mimoriadnym zjazdom Národného vedenia *Strany Baʿt*. Zjazd, ktorý zvolil aj nové národné vedenie bez predstaviteľov sýrskej organizácie, sa uskutočnil v Bejrúte od 27. augusta do 1. septembra 1959.⁴⁴

V druhej polovici roku 1959 už vládlo v Sýrii všeobecné rozčarovanie z únie. Odpor, ktorý spočiatku pociťovali politici a dôstojníci armády, sa preniesol aj na ďalšie vrstvy obyvateľstva, najmä z bohatších vrstiev. Tvrdým uplatňovaním socialistickej hospodárskej politiky režimu výkonnou radou (vládou) v Damasku, si režim odcudzil aj obchodníkov (kupcov) v sýrskych mestách a tri po sebe nasledujúce suché roky vyvolali nespokojnosť medzi roľníkmi. Hospodárska neistota, posilňovanie vplyvu egyptského kapitálu a tuhá centralizácia moci v severnej oblasti, sprevádzaná dosadzovaním Egypťanov na vedúce miesta v štátnej správe, v podnikoch aj v armáde, viedla k rastu nespokojnosti aj v radoch sýrskej buržoázie. Jej dôsledkom bola aj uvažovaná demisia viceprezidenta ZAR Akrama al-Ḥawrānīho a niekoľkých ministrov, príslušníkov rozpustenej *Strany Baʿt*, ktorí hoci iniciovali zjednotenie, odmietli „egyptianizáciu“ Sýrie a politiku vytlačania a hospodárskeho obmedzovania sýrskej buržoázie.⁴⁵ Na jeseň 1959 sa začali šíriť správy, že najvyšší *baʿtistický* funkcionár režimu, Akram al-Ḥawrānī bojkotuje oficiálne vládne funkcie a uvažuje o rezignácii na funkciu viceprezidenta ZAR.⁴⁶ Na vzrastajúce nepokoje vo vojenských jednotkách v sýrskom regióne Džamāl ʿAbdannāšir odpovedal utužením zovretia krajiny.

⁴³ ABU JABER, Kamel S. *The Arab Baath Socialist Party*. New York : Syracuse University Press, 1966, s. 62; DEVLIN, John F. *The Baʿth Party. A History from its Origins to 1966*, s. 144.

⁴⁴ *Niḍāl al-Baʿt. Al-muʿtamarāt al-qawmīya as-sabʿata al-ūlā, 1947 – 1964*. Zborník dokumentov. [Boj /strany/ Baʿt. Sýrsky región]. Diel IV. Bejrút : Dār at-ṭalīʿa li-ṭibāʿa wa-n-našr (3. vydanie), 1976, s. 45-46.

⁴⁵ MUḤAMMAD, Nadžāḥ. *Al-ḥaraka al-qawmīya al-ʿarabīya fī Sūrīya, 1948 – 1967*, s. 386.

⁴⁶ FO 371/141900, Report from Canadian Ambassador Arnold Smith, 12 September 1959.

O niečo trvalejší pokus preseknúť administratívne prekážky sa objavil v októbri 1959. Prezident si uvedomil, že situácia sa komplikuje, preto prijal niekoľko politických opatrení. Rozpustil spoločný výbor sýrskych a egyptských predstaviteľov na koordináciu politiky a novým viceprezidentom zodpovedným za výrobu sa stal predseda výkonnej rady (vlády) severnej provincie Nūraddīn Kaḥḥāla.⁴⁷ Džamāl ʿAbdannāšir 21. októbra 1959 vyslal do Damasku viceprezidenta a ministra obrany ZAR maršala ʿAbdalḥakīma ʿĀmira ako guvernéra s úlohou upokojiť sýrsku verejnosť. Právomoci ʿAbdalḥakīma ʿĀmira zahŕňali plné uskutočňovanie politiky ústrednej vlády v sýrskom regióne, zodpovednosť za upevňovanie *Národného zväzu* v Sýrii a dohľad nad činnosťou sýrskej regionálnej vlády, ktorej členovia následne podávali hlásenia skôr jemu ako príslušnému ministrovi ústrednej vlády v Káhire.⁴⁸ Ako napísal Peter Mansfield, ʿAbdalḥakīm ʿĀmir bol ustanovený, aby v Sýrii pôsobil ako prezidentov prokonzul.⁴⁹ V úsilí osladiť horkú pilulku vymenovania Egyptāna na vykonávanie výkonnej moci v Sýrii, podobný dekrét rozšíril právomoci ʿAbdalḥamīda as-Sarrādža tým, že mu popri ministerstve vnútra bolo zverené aj ministerstvo informácií a ministerstvo pre waqfy.⁵⁰

Prezident sa dostal v Sýrii do zložitej situácie a jeho rozhodnutie utužiť politickú a hospodársku jednotu medzi provinciami bolo do značnej miery ovplyvnené vývojom v Iraku. *Národný zväz* sa ukazoval ako najlepší prostriedok na dosiahnutie vytýčených cieľov. Podobný trend ako pri voľbách do miestnych orgánov, bol zreteľný aj vo voľbách do vyšších orgánov (provinčných rád) *Národného zväzu*, ktoré sa konali v novembri 1959, podľa štruktúry vychádzajúcej z egyptskej ústavy z roku 1956.⁵¹ Vrcholný orgán *Národného zväzu*, *Najvyšší výkonný výbor* však nebol volený, ale jeho členov, v zmysle článku 13 dočasnej ústavy, menoval prezident republiky Džamāl ʿAbdannāšir.⁵² Napriek širokej sieti orgánov a organizácií *Národného zväzu*, prezident v Egypte naďalej prakticky vládol sám, niekedy po konzultácii s ministrami a v úzkom kruhu svojich bývalých revolučných druhov – Slobodných dôstojníkov, prostredníctvom mocného byrokratického aparátu. Bývalí dôstojníci a technokrati sa stali rozhodujúcim elementom tak na ministerstvách, ako aj v štátom

⁴⁷ Al-ḤAWRĀNĪ, Akram. *Mudakkirāt Akram al-Ḥawrānī*. [Memoáre Akrama al-Ḥawrānīho]. Diel IV. Káhira: Maktabat Madbūlī, 2000, s. 2830.

⁴⁸ Al-BAGDĀDĪ, ʿAbdallaṭīf. *Mudakkirāt ʿAbdallaṭīf al-Baġdādī*. [Memoáre ʿAbdallaṭīfa al-Baġdādīho]. Vol. II. Káhira: al-Maktab al-miṣrī al-ḥadīṭ, 1977, s. 64.

⁴⁹ MANSFIELD, Peter. *Nasser*. London : Methuen, 1969, s. 110-112.

⁵⁰ Al-ḤAWRĀNĪ, Akram. *Mudakkirāt Akram al-Ḥawrānī*. Diel IV., s. 2840; ZAKARIJĀ, Ġassān. *As-sultān al-aḥmar*. [Červený sultán]. London : Arados Publishing, Ltd., 1991, s.186.

⁵¹ ŠAMĪS, ʿAbdalmunʿim. *Aṭ-ṭawra al-ʿarabīja al-kubrā 23 jūlijū*. [Veľká arabská revolúcia 23. Júla]. Káhira : ad-Dār al-qawmīja li-ṭ-ṭibāʿa wa-n-našr, 1963, s. 94-102.

⁵² Al-ʿAZM, Chālīd. *Mudakkirāt Chālīd al-ʿAzma*. [Memoáre Chālīda al-ʿAzma]. Diel II. Bejrút : Dār an-naḥḍa li-n-našr, 1973, s. 177-178.

vlastných alebo riadených inštitúciách. Oni boli – popri masovej popularite – jeho mocenskou základňou, keďže okrem ozbrojených síl zastávali kľúčové funkcie v administratíve, bezpečnosti a tajných službách.

V Sýrii až do zjednotenia s Egyptom existoval čulý stranický život a parlament, ktorý bol schopný nielen diskutovať, ale aj prijímať rozhodnutia. Po zjednotení a po zrušení politických strán, si istý čas udržali vplyv *baʿtisti*, vzhľadom na to, že sa považovali za hlavných tvorcov únie. Prijali vytvorenie *Národného zväzu* v Sýrii v očakávaní, že v ňom a v provinčnej exekutive budú hrať vedúcu úlohu. V prezidentovi videli osobnosť, ktorej postavenie v arabskom svete dodá potrebnú váhu panarabskej doktríny *Strany Baʿt*. Džamāl ʿAbdannāšir však chápal *Stranu Baʿt* iba ako jeden faktor na sýrskej politickej scéne. V prvom rade sa spoliehal na zväzky s dôstojníkmi sýrskej armády a bezpečnosti, ktoré riadil plukovník ʿAbdalḥamīd as-Sarrādh.⁵³ Zo začiatku si nechcel znepriatelieť iné dôležité konzervatívne skupiny v Sýrii tým, že si urobí zo *Strany Baʿt* výlučného spojenca.

Na základe tak politických, ako aj administratívnych úvah, najvyššiu moc na dohľad nad sýrskym regiónom ZAR prezident delegoval maršalovi ʿAbdalḥakīmovi ʿĀmirovi. Na politickej úrovni podozrenia z nepokojov v prvej armáde podnietené personálnymi presunmi, ako aj očakávania možnej podvratnej činnosti zo strany irackého režimu, si žiadali vymenovanie funkcionára na vysokej úrovni, ktorý môže rýchlo konať a má dostatočnú autoritu, aby reagoval na sýrske sťažnosti.⁵⁴ Z hľadiska administratívneho, vymenovanie reagovalo na potrebu poskytnúť účinné usmernenie pri zavádzaní projektu *Národného zväzu* a navrhnutých rozvojových projektov v sýrskom regióne, ktorým bránilo nedostatočné riadenie na mieste a nutnosť predkladať veľké rozhodnutia Káhire.⁵⁵ Vysvetlenie prezidenta k vymenovaniu bolo prezentované ako úsilie „posúvať veci dopredu v súlade s plánmi hospodárskeho rozvoja, ktoré zväčša zostávali na papieri.“⁵⁶ Podľa názoru jedného vtedajšieho diplomatického pozorovateľa vymenovanie maršala ʿAbdalḥakīma ʿĀmira naznačovalo koniec väčšiny zvyšných nezávislých sýrskych právomocí.⁵⁷

Použitá literatúra:

1. ABDEL-MALEK, Anouar. Egypt: Military society. The Army Regime, the Left, and Social Change under Nasser. New York : Vintage Books, 1968.

⁵³ HAMRŮŠ, Aḥmad. *Qiṣṣat tawrat 23 jūlijū*. [Príbeh revolúcie 23. júla]. Diel III. ʿAbdannāšir wa al-ʿArab. [/Džamāl/ ʿAbdannāšir a Arabi]. Bejrút: Al-muʾassasa al-ʿarabiya li-d-dirāsāt wa-n-našr, 1976, s. 73.

⁵⁴ FO 371/141900, Cairo to FO, 26 October 1959.

⁵⁵ PODEH, Elie. *The Decline of Arab Unity*, s. 99.

⁵⁶ FO 371/141903, Conversation with Canadian Ambassador Arnold Smith.

⁵⁷ FO 371/141900, Canada House to FO, 3 December 1959.

2. AL-ḤAWRĀNĪ, Akram. Muḍakkirāt Akram al-Ḥawrānī. [Memoáre Akrama al-Ḥawrānīho]]. Diel IV. Káhira : Maktabat Madbūlī, 2000.
3. SEALE, Patrick. The Struggle for Syria: A Study of post-War Arab Politics, 1945 – 1958. London : Oxford University Press 1965.
4. AL-ḤAWRĀNĪ, Akram. Muḍakkirāt Akram al-Ḥawrānī. [Memoáre Akrama al-Ḥawrānīho]]. Diel III. Káhira : Maktabat Madbūlī, 2000.
5. AL-ʿAẒM, Chālid. Muḍakkirāt Chālid al-ʿAẒm. [Memoáre Chālida al-ʿAẒma]. Diel II. Bejrút : Dār an-naḥḍa li-n-našr, 1973.
6. Niḍāl al-Baʿṯ. Al-quṭr as-sūrī, 1949 – 1954. Zborník dokumentov. [Boj /strany/ Baʿṯ. Sýrsky región]. Diel II. Bejrút : Dār aṭ-ṭalīʿa (3. vydanie), 1973.
7. ʿABDALMAWLĀ, Muḥammad. Al-inhiḡār al-kabīr. [Veľký krach]. Bejrút : Dār al-masīra (2. vydanie), 1979.
8. HOPWOOD, Derek. Syria 1945 – 1986: Politics and Society. London : Unwin Hyman, 1988.
9. DEVLIN, John F. The Baʿth Party. A History from its Origins to 1966. Stanford, California : Hoover Institution Press, 1976.
10. PENNAR, Jean. The USSR and the Arabs: The Ideological Dimension. London : C. Hurst & Company, 1973.
11. MARʿĪ, Sajjid. Awrāq sijāsija. [Politické listy]. Diel II. Káhira : al-Maktab al-miṣrī al-ḥadīṯ, 1978.
12. ʿABDALKARĪM, Aḡmad. Aḍwāʿ ʿalā tadžribat al-waḥḍa. [Svetlo na pokus jednoty]. Bejrút, 1962.
13. RATHMELL, Andrew. Secret War in the Middle East: The Covert Struggle for Syria, 1949 – 1961. London, New York : Tauris Academic Studies, I. B. Tauris, 2014.
14. HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. Ḥarb aṭ-ṭalāṭina sana. Sanawāt al-ḡalajān. [Tridsaťročná vojna. Roky vrenia]. Káhira : Markaz al-Ahrām, 1988.
15. HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. Mādā džarā fī Sūrija. [Čo sa udialo v Sýrii]. Káhira : Dār al-qawmīja li-ṭ-ṭibāʿa wa an-našr, 1962.
16. HAJKAL, Muḥammad Ḥasanajn. ʿAbdannāšir wa-l-ʿĀlam. [ʿAbdannāšir a svet]. Bejrút : Dār an-naḥār li-n-našr, 1972.
17. HEIKAL, Mohamed. The Cairo Documents. London : New English Library, 1972.
18. HEIKAL, Mohamed. Sphinx and Commissar. The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World. London : Collins, 1978.
19. SSSR i arabskije strany, 1917 – 1960. Dokumenty i materialy. Moskva : Gosudarstvennoje izdatel'stvo političeskoj literatury, 1961.
20. AYUBI, Nazih N. Over-stating the Arab State. Politics and Society in the Middle East. London : I. B. Tauris, 2006.
21. RIJĀḌ, Maḡmūd. Muḍakkirāt Maḡmūd Rijāḍ. Diel II. Al-amn al-qawmī al-ʿarabī .. bajna-l-indžāz wa-l-fašal. [Arabská národná bezpečnosť ... úspechy a neúspechy]. Káhira : Dār al-mustaqbal al-ʿarabī, 1986.
22. JANKOWSKI, James. Nasser's Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic. Boulder, Colorado : Lynne Rienner Publishers, 2002.
23. MUḤAMMAD, Nadžāḡ. Al-ḡaraka al-qawmīja al-ʿarabīja fī Sūrīja, 1948 – 1967. [Arabské vlastenecké hnutie v Sýrii]. Diel I. Damask : Dār al-Baʿṯ, 1987.
24. KALLĀS, Chalīl. Aradnāḡa waḥḍa ... arādūḡa mazraʿa. [Chceli sme ju ako jednotu ... chceli ju ako farmu]. Damask : Dār al-džumḡūrīja, 1962.
25. Al-madžmūʿa al-kāmila li-chuṭab wa aḡādīṯ wa tašrīḡāt Džamāl ʿAbdannāšir. [Úplná zbierka prejavov, rozhovorov a vyhlásení]. Diel III., časť prvá, 1958 – 1959; Roky jednoty. Bejrút : Markaz dirāsāt al-waḥḍa al-ʿarabīja, 1999, s. 237.
26. HAIM, Sylvia (ed.). Arab Nationalism: An Anthology. Berkeley : University of

- California Press, 1962.
27. MAR'Ī, Sajjid. Awraq sijāsija. [Politické listy]. Diel II. Káhira : al-Maktab al-miṣrī al-ḥadīṭ, 1978.
 28. AL-BAĠDĀDĪ, 'Abdallaṭīf. Muḍakkirāt 'Abdallaṭīf al-Baġdādī. [Memoáre 'Abdallaṭīfa al-Baġdādīho]. Vol. II. Káhira : al-Maktab al-miṣrī al-ḥadīṭ, 1977.
 29. NUTTING, Anthony. Nasser. New York : E. P. Dutton and Co, Inc. and London : Constable, 1972.
 30. REJWAN, Nissim. Arab Nationalism. In Search of an Ideology. In: LAQUEUR, Walter Z. (ed.). The Middle East in Transition. Studies in Contemporary History. London : Routledge & Kegan Paul, 1958.
 31. ST. JOHN, Robert. The Boss. The Story of Gamal Abdel Nasser. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1960.
 32. SORBY, Karol R. „Iraq: The Mosul Uprising 1959“. In: Asian and African Studies, No. 2/2006.
 33. BATATU, Hanna. The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq. A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'ṯists and Free Officers. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1982.
 34. LACOUTURE, Jean. Nasser. A Biography. New York : Alfred A. Knopf, 1973.
 35. BARRETT, Roby C. The Greater Middle East and the Cold War. US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy. London, New York : I.B. Tauris, 2010.
 36. WANNER, Jan. Ve stínu studené války. Střední východ v letech Eisenhowerovy doktriny, 1956 – 1960. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011
 37. PODEH, Elie. The Decline of Arab Unity. The Rise and Fall of the United Arab Republic. Brighton : Sussex Academic Press, 1999.
 38. RIJĀD, Maḥmūd. Muḍakkirāt Maḥmūd Rijād. Diel II. Káhira : Dār al-mustaqbal al-'arabī, 1986.
 39. MAR'Ī, Sajjid. Awraq sijāsija. [Politické listy]. Diel II. Káhira : al-Maktab al-miṣrī al-ḥadīṭ, 1978
 40. ḤAMRŮŠ, Aḥmad. Qiṣṣat ṭawrat 23 jūlijū. [Príbeh revolúcie 23. júla]. Diel III. 'Abdannāšir wa al-'Arab. [/Džamāl/ 'Abdannāšir a Arabi]. Bejrút : Al-mu'assasa al-'arabīja li-d-dirāsāt wa-n-našr, 1976
 41. ABDEL-MALEK, Anouar. Egypt: Military society. The Army Regime, the Left, and Social Change under Nasser. New York : Vintage Books, 1968
 42. PETRAN, Tabitha. Syria. New York and Washington : Praeger Publishers, 1972.
 43. ISSAWI, Charles. Egypt in Revolution. An Economic Analysis. London : Oxford University Press, 1965, s. 59.
 44. WATERBURY, John. The Egypt of Nasser and Sadat. The Political Economy of Two Regimes. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1983.
 45. MUḤAMMAD, Nadžāḥ. Al-ḥaraka al-qawmīja al-'arabīja fī Sūrīja, 1948 – 1967. [Arabské vlastenecké hnutie v Sýrii]. Diel I. Damask : Dār al-Ba'ṯ, 1987.
 46. ḤAMRŮŠ, Aḥmad. Qiṣṣat ṭawrat 23 jūlijū. [Príbeh revolúcie 23. júla]. Diel III. 'Abdannāšir wa al-'Arab. [/Džamāl/ 'Abdannāšir a Arabi]. Bejrút : Al-mu'assasa al-'arabīja li-d-dirāsāt wa-n-našr, 1976.
 47. VATIKIOTIS, P. J. The Egyptian Army in Politics. Pattern for New Nations? Bloomington : Indiana University Press, 1961
 48. DEVLIN, John F. The Ba'ṯ Party. A History from its Origins to 1966. Stanford, California : Hoover Institution Press, 1976.
 49. KIRK, George E. Contemporary Arab Politics. New York : Frederick A. Praeger Publishers, 1961.
 50. ABU JABER, Kamel S. The Arab Baath Socialist Party. New York : Syracuse University

- Press, 1966.
51. Niḍāl al-Baʿṭ. Al-muʿtamarāt al-qawmīja as-sabʿata al-ūlā, 1947 – 1964. Zborník dokumentov. [Boj /strany/ Baʿṭ. Sýrsky región]. Diel IV. Bejrút : Dār aṭ-ṭalīʿa li-ṭ-ṭibāʿa wa-n-našr (3. vydanie), 1976.
 52. MANSFIELD, Peter. Nasser. London : Methuen, 1969.
 53. ŠAMĪS, ʿAbdalmunʿim. Aṭ-ṭawra al-ʿarabīja al-kubrā 23 jūlijū. [Veľká arabská revolúcia 23. Júla]. Káhira : ad-Dār al-qawmīja li-ṭ-ṭibāʿa wa-n-našr, 1963.
 54. MUFTI, Malik. Sovereign Creations: Pan-Arabism and Political Order in Syria and Iraq. New York : Ithaca, 1996
 55. RIJĀD, Maḥmūd. Muḍakkirāt Maḥmūd Rijād. Diel II. Al-amn al-qawmī al-ʿarabī .. bajna-l-indžāz wa-l-fašal. [Arabská národná bezpečnosť ... úspechy a neúspechy]. Káhira : Dār al-mustaqbal al-ʿarabī, 1986
 56. Waṭāʿiq Muʿtamar Šawra (Dokumenty z konferencie v Šawre, 22. – 30. augusta 1962). Damask: Vydavateľstvo sýrskej vlády 1962. [Texty a dokumenty sýrskej s'ážnosti k Lige arabských štátov proti egyptskému zasahovaniu do sýrskych záležitostí]. Tieto s'ážnosti publikovala sýrska vláda, ale vlády ZAR a Libanonu zakázali ich distribúciu. In: Ḥaḍīṭ al-baṭal az-zaʿīm Džamāl ʿAbdannāšir ilā al-umma. [Prejav hrdinu, vodcu Džamāla ʿAbdannāšira k národu]. Káhira : Kitāb at-taḥrīr, IV. diel (1961 – 1963). PODEH, Elie. The Decline of Arab Unity. The Rise and Fall of the UAR. Brighton, Portland : Sussex Academic Press, 1999
 57. Al-ʿAŠĀ, Fuʿād. Ḥāfiẓ al-Asad. Qāʿid wa risāla. [Ḥāfiẓ al-Asad. Vodca a poslanie]. Damask : Dār al-ʿilm li-ṭ-ṭibāʿa wa an-našr wa at-tawziʿ, 1993.
 58. BEʿERI, Eliezer. Army Officers in Arab Politics and Society. London : Pall Mall, 1970.
 59. HOPKINS, Harry. Egypt the Crucible: The Unfinished Revolution in the Arab World. London : Secker & Warburg, 1969.
 60. Al-ʿAZM, Chālīd. Muḍakkirāt Chālīd al-ʿAzīm. [Memoáre Chālīda al-ʿAzma]. Vol. III. Bejrút : Dār an-naḥḍa li-n-našr, 1973.
 61. HASOU, Tawfig Y. The Struggle for the Arab World. Egypt's Nasser and the Arab League. London, Boston, Sydney and Henley : KPI, 1985.
 62. Ar-RAZZĀZ, Munīf: At-tadžriba al-murra. [Trpká skúsenosť]. Bejrút: Dār ġandūr 1967.
 63. LENCZOWSKI, George. The Middle East in world Affairs. New York, Ithaca : Cornell University Press, 1962 (3. vyd.)
 64. ZAKARIJĀ, Ġassān. As-sulṭān al-aḥmar. [Červený sultán]. London : Arados Publishing, Ltd., 1991.
 65. KHADDURI, Majīd. Republican Iraq. A Study in Iraqi Politics Since the Revolution of 1958. London : Oxford University Press, 1969.

Kontakt:

prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

e-mail: karol.sorby@euba.sk

Financialisation of Economy

Aleksandr V. Vakurin

Abstract:

The article describes the process of financial sector expanding in the both international and national scales and the risks connected with it. The special focus is made on the financial system analyses and its component parts. The financial market, financial intermediaries and products are regarded as the main elements through which the economy financialisation is proceeding.

Key words: The financialisation process, financial system, financial markets, intermediaries and products.

JEL classification: F65, F69, E60

Abstrakt:

Článok sa zaoberá procesom expanzie finančného sektora na národnej a medzinárodnej úrovni a rizikami, ktoré sú s tým spojené. Osobitne sa pozornosť sústreďuje na analýze finančného systému a jeho komponentov. Finančný trh a jeho produkty sú hlavnými prvkami procesu financializácie ekonomiky.

Kľúčové slová: proces financializácie, finančný systém, finančné trhy, sprostredkovateľ, produkty

JEL klasifikácia: F65, F69, E60

The financialisation of economy is a phenomenon that appeared in the last quarter of the twentieth century, and afterwards it begins developing rapidly from the first years of the twenty first century. (Wallerstein, 2013, p. 52, Stiglitz, 2003, p. 327, Calhoun, 2015, p 224-225). It can be regarded in the formation of the finance as a leading branch of the national economy and its growing share of GDP. In the 1950 year the share of the US financial sector value added made 2.3 % of the GDP in comparison with 8,1 % in the 2007 (Movchan, 2015, p. 70). We can see the growing dependence of the economic units from financial services such as needed funding, getting loans, insurance, settlements, risk-management, in the IPO, in the m&a deals and others. What's more, one can say, that the high level of the financialisation becomes the competitive advantage of any national economy with which it enters the world market. The supposed advantages include the light access to capital markets, the steadiness to capital flows and the currency fluctuations, expanding capabilities of exports and so on.

The financialisation did not appear as a chance occurrence. There were some necessary prerequisites. The problem in the capital accumulation made it necessary to shift getting profit process from the production activity to financial activity through financial deals

and speculations. The problem has a cyclical nature and is repeated in accordance with Kondratiev long-term technological cycle at the finishing stage.

The crash of a fixed currency courses system, liberalization of the American banking sector and the flows of the petrodollars after Arab oil embargo were in 70th and all these events served firstly as a push to begin with development of the economy financialisation. The currency system based by Bretton Wood Currency Agreement in 1944 year, was liquidated in the end of 60-th under conditions of a decrease of the US gold stores in Norte Fox. In the 1977 year the floating currency courses system was established by the Kingstown Currency International Agreement. With the free-floating exchange rate, dollar, being not fixed to gold standard, loosed financial discipline and it permitted to increase the money supply. With the transition to floating courses international capital market was formed. And with it an extremely unprecedented growth of credits was observed during the decades followed. The possibilities to create money without the gold money standard are hiked extremely. Liquidity measured by money aggregate M2 to GDP ratio has grown steadily in the developed countries from 0.7 in the 1970 to the 1.05 in the 2005. The 2008 crisis has already exposed the high-level degree the financialisation had achieved. As a result the banks loans of developed countries were grown up to the amount of 1.5 of their GDPs. (Ferguson, 2008, p.20).

In the international arena the global imbalances are formed, the stable disequilibrium of international economic system became permanent condition and the feelings of suspense are widespread. The main factors of global financial misbalances are getting eventually changes of surpluses and deficits of current account of the countries participating in the international trade. The current and capital accounts change gradually influence financialisation in the internal economies of the different countries. The dynamics of all countries current account difference goes up more than twice, from 2.8 % of world GDP to 5.8 %. (Улюкаев, 2015, p. 87). Secondly, the financial markets deregulation triggered the financialisation process. As a result, huge Wall Street investment banks have gotten out of the control of FRS and have become market major in financial sector.

The financialisation of economy initially appeared in international arena owing to US dollars emission expansion and then gradually becomes the base of world economy globalization. And this process is not only involved the other countries in it but put them before the difficult choice: to remain on the periphery of the world economy with the risk to fall behind or to be capable to enter successively in competitive world market (bearing all the burden of material, financial, human costs connected with it) by performing its own financial

system. The first case presents some countries of the south Europe. At the contrary Germany, Finland, Slovakia and some others prove the second case.

Briefly the financialisation can be determined as a process through which finance acquire a strategic role in the structure of a national economy. It can be shown not only through an increase in volume and diversification of the financial services but also through taking responsibility by financial CEO in the key decision making relating to the direction and the structure of investments, consumption, savings. This process finally results in expanding penetration of the financial modes and patterns of the mind in the ways of thinking of CEO at all levels of national economy. Moreover, the problem, being often discussed now, is a very low level of financial literacy of the average person so that some economists blame mass citizen for the coming of the subprime loans crises of 2008 year (Shiller 2012, p. 29).

When speaking about the financialisation process, main components and characteristics should be mentioned. They contain currency emission mechanism, currency convertibility degree, financial markets, financial intermediaries and instruments.

The key characteristic of the financial system, aimed during the whole process, is its capacity. It can be determined as a ratio coefficient of all the financial actives to GDP. These actives comprise of state and corporate obligations, free float shares, banks loans, insurance policies, and so on. The normal meaning of this coefficient is equal to 100 % in average as developed countries OECD statistic shows, and to 2009 grows up to more than 170 %. In east Europe countries this indicator varies from 55 % to 85 %. The more the financial system capacity of some country is the more it permits to bring about independent money policy by its central bank. In this case, government bodies can realize well-founded fiscal policy, and at whole, it provides putting in practice the long term plans concerning infrastructure developments, market failures corrections, matching international challenges. (Андрюшин С.А., Кузнецова В.В. 2012, p. 143)

On the contrary countries with insufficient financial system capacity are vulnerable to different external and internal shocks and may carry out short term policy only. At the same time there is a problem of financial capacity excess in the financial markets, and this excess generates an additional risk. If we take such countries as Japan or USA, we can see the enormous state debt in relation to GDP. Though each country had its own reason of an appearance of such debt amount, the question remains is there limit of furthering increase of the state debt obligations volume. The question arises. Can this increase create excessive risk for the holders of these obligations? The Japanese banks give us the one side of the problem and the foreign governments, investments funds and banks which are holders of treasuries

give us the other one considering US rating fall from AAA+ to AA by rating agency Standard and Poor's.

The other factor and at the same time attribute of financialisation was a development of the financial markets. The financial markets main function is to ensure the connection of the real and financial sectors of economy. Financial market needs some level of the development enough to achieve a sufficient condition and such indicators of the financial market as the depth, width, liquidity, trustworthy and rapidity of the settlements reflects comparative advantages and shortcoming of the developed and developing economies. Naturally the financial markets are divided to developed and developing ones. Typically more volatility is usual feature of the developing markets. This is a factor which intensifies as a rule the speculative capital flows during cyclical fluctuations. Nevertheless in contrary to earlier expectations, the risks of the financial bubbles are realized in the both types of economy as the 2008 crisis had showed and the world financialisation process developed.

In the conditions of the interconnection and competition of financial markets the role of calculated and well- founded central bank policy is of great importance. A steady long-term growth of the main financial markets indicators reflect simultaneously expanding, growth, restructuring and innovation of the economic units in the real sector. It added the investment attractiveness, increase of the sovereign obligation rating, expanding the economic growth possibilities. The dynamic of the national stock exchange indexes indicates the financial market state in the every moment of the time.

A great role in the financialisation process belongs to financial intermediaries whose weighted importance differs from one country to another. (Shiller, 2005, p. 514, Blinder, 2010, p. 279). In any case the standard function of the financial institute comprises of offering loans, risk management, creation of the effective payment settlements. In the global financial markets financial intermediaries are fulfilling full scale global reallocation of the capital, are helping the companies to get funding, they are managing company's timely free money with the purpose to earn an additional income. They also take part in getting help and executing at the merge and acquisition of the companies. But modern financial institutes are very complex organizations with tens of thousands of personnel and including a number of the branches, and the daughters companies in different countries. These subdivisions execute operational activity practically independent from central office. It is impossible very often to predict the reaction to full scale external shock. And because of their already international activity in the tens of countries, it creates the great difficulty in controlling the emerging risks. The maximum risk concentration was achieved by 2007 year, when first class

Wall Street investment banks were thrown down from financial Olympus. The problem, that had not settled by regulators (too big to fail problem), was solved by market itself. The acquisition of Bear Stearns by JP Morgan, the collapse of Lehman Brothers, heavy losses of the City Group and Merrill Lynch, the end of investment bank model and transformation of Goldman Sachs and Morgan Stanley into holding companies demonstrate us not only the turning point in the world economy development but from the point of view of discussed matter it means that the rupture between financial and real sectors was solved so painfully in a depreciation of huge volumes of the actives giving rise to crises waves all over the world.

One of the consequences of the last world financial crises was an observable crash of the financial globalization model and the intensification of the national economies financialisation with the expanding central bank's policy measures including interest rate lowering, bailing out the bad debts and others.

The other problem was connected with liquidity. The consequences of the 2007 financial crisis exacerbated the liquidity deficit problem. The QE programs, taken by FRS in USA in the 2008, 2010 and 2012, helped to solve it partly and prevent equity erosion. But the developing markets are the different case. The world economic crisis influenced more or less the two main channels through which the foreign exchange coming into developing countries. Firstly, it was the channels of the international trade which had decreased essentially as a result of the world demand weakening and worsening of the raw materials markets. Secondly, the difference of interest rate had earlier created the possibility to banks business known as carry trade business which was profitable under condition of the currency course stability.

With the financial markets crisis and lowering percent rate of the capital flows had changed their directions and amid insufficient business climate, the threats of the currency crisis has become real. The problem of financial resources supply is aggravated with the activity of the so called shadow banks, which include nonbanking institutes offering loan resources. The variety of the investments funds, pension funds, mutual funds, hedge funds and others has promoted the flexibility of the financial system in the period of steady growth of the economy using financial innovation and technologies. But in the absence of reliable adequate control this activity can generate instability of the whole financial system, deposit runoff, capital flight. The risks of instability are growing during the cycle recession of economy because of the rising activity scale. In the 1990 year there were 600 hedge funds with actives near 36 billions dollars. At the beginning of the 2008 year there were 7600 with actives at 1.9 trillion dollars. The popularity of the hedge funds is explained partly by its

attractiveness for rich investors, partly by high level management of actives, partly by high earnings of theirs managers. (Reinhardt Carmen, Rogoff Kennet, 2009, p. 151)

The enduring financialisation process meets the problem of increased risk for the whole economy. For example the negative external effects connected with the high cost transmitted on the different economic agents. One of the most important external effects is a simultaneous crash of the several financial institutes. It may occur because there is a high probability of the active structure similarity. Therefore the general level of the financial system risk cannot be reduced to the risks of the separate financial institutes. The absence of the experience to control the financial interdependence risks presents a great danger and leads to the lower standard of the capital sufficiency. The whole range of falling risk measures were undertaken in the post crises period. Among them the most important are the capital sufficiency norms rising, the normative ratio of the own capital to debt one, the liquidity norms rising, the problem financial institute decision making, out stock market derivative reform and some others aiming lowering influence of the financial intermediaries activity on the financial system as a whole.

The other aspect of the financial system nowadays is the mass using complex financial instruments with the weak transparency such as structured products including the secured subprime mortgage loans, collateralized mortgage obligations, different certificates pass through, asset back securities and so on. (Davidson, 2007 p. 20). Main problem of using these instruments is the weak accuracy of the level risk degree by both their owners and the regulative bodies. The other risk, connected with them, is a threat of the economic process cycling reinforcing. In the period of the economic upraise the economic units and individuals, inclined to risk, created innovative financial products and by so doing the hidden threats, not considered under financial instruments price calculation, appeared. Hereby the recession leaded the realization of these risks which in its turn intensified the crisis. The financial markets often were not auto regulated and as a result, they became the source of the risk for the whole economic system. The market crash threat as a result of sudden liquidity disappearance is a main financial markets functioning system risk. The crises of the credit default swaps showered us how it would happen. To June of the 2009 the financial derivative total sum was approximately \$ 600 trillion.

So each of the main elements making up the financial system, that is financial instruments, financial markets and financial institutes, has its own evaluation and risk and plays the autonomous role in the economy financialisation process.

In the global economy with the growing role of the financial institutes it is becoming of great importance to work out and employ the new system approaches of the financial monitoring and regulating considering interdependence and cycling of the behavior of the financial market participants. The main purpose is to decrease the risk level and to enhance the sustainability of the financial system in both the national and international aspects.

Bibliography:

1. CALHUN, Kraig. What threatens to Capitalism Today? P. 216-266. In «Does Capitalism Have a Future». Immanuel WALLERSTINE, Randall COLLINS, Michael MANN, Georgi DERLUGIAN, Craig CALHOUN. *Есть ли будущее у капитализма*. Сб. статей. М. : Из-во Института Гайдара, 2015. 320 с.
2. DAVIDSON, Andrew, SANDERS Anthony, Lan-Ling WOLF, Anne CHING. *Structuring and Investment Analyses*. Wiley. John Wiley and Sons, Inc. P. 582.
3. BLINDER, A. S. It is Broke. Let us Fix It: Rethinking Financial Regulation // *International Journal of Central Banking*, Basel, 2010. December. P. 278-329
4. FERGUSON, Nial. *The Ascent of Money. A financial History of the World*. М. 2013. ACT: CORPUS, p. 424.
5. REINHARDT, Carmen, ROGOFF, Kennnet. *This Time Is Different. Eight Centuries of Financial Folly*. 2009. P. 265.
6. SHILLER, Robert J. *Finance and the Good Society*. Princeton University Press. 2012. P. 514.
7. STIGLITZ Josef E. *The Roaring Nineties. Seeds of Destructions*. Penguin Books Ltd. P. 327. 2005
8. WALLERSTEIN, Immanuel. The Structural Crises or Why capitalists could consider the capitalism unprofitable? P. 23-61. In «Does Capitalism Have a Future». Immanuel WALLERSTINE, Randall COLLINS, Michael MANN, Georgi DERLUGIAN, Craig CALHOUN 2013. P. 316.
9. АНДРЮШИН, С. А., КУЗНЕЦОВА, В. В., АЛЬФА, М.: *Центральные банки в мировой экономике*. Уч. пособие. С. 133. М : ИНФРА-М, 2012. 312 с.
10. БУКВИЧ, Р., ОСИЧ, Ч. *Финанциализация и современные экономические кризисы*. Сербская академия наук и искусств. Журнал. 2012. № 3
11. MOVCHAN, Andrei. Unsuitable Banks. *Forbes*. № 04 (133) 2015. P. 070/071
12. УЛЮКАЕВ, Алексей. *Болезненная трансформация мировой экономики*. М. : Из-во Института Гайдара, 2015. 256 с.

Contact:

doc. Aleksandr Vakurin, CSc.

International University in Moscow

The Department of Economy and Finance

Leningradsky Prospekt 17

125040 Moscow

e-mail: avakurin@yandex.ru

RECENZIA

PÍTROVÁ, L.: *Evropská dimenze legislativního procesu.*

Praha : Leges, 2014, 336 s.

ISBN 978-80-7502-035-2¹

Milan Hodás

Právo Európskej únie priamo ovplyvňuje život viac ako 500 miliónov obyvateľov Európskej únie, žijúcich v 28 členských štátoch. Tento vplyv úijného práva je zaznamenateľný aj mimo jeho „domovského teritória“, napríklad kvôli obchodným aktivitám mimoeurópskych subjektov plánujúcich svoje pôsobenie v Európskej únii.

Ak by som si na chvíľu vypožičal pojmy používané v zoológii, možno povedať, že v prípade práva Európskej únie ide o mimoriadne životaschopný a stále invazívnejší živočíšny druh, ktorý sa dobre rozmnožuje a nájdeme ho na stále väčšej ploche nových a nových teritórií. Na základe pozorného sledovania v teréne tiež možno povedať, že právo Európskej únie neustále prehlbuje tieto svoje kvalitatívne vlastnosti invazívneho predátora a stále intenzívnejšie si trúfa zasahovať aj do tak intímnych vitálnych oblastí členských štátov Európskej únie, akými je ich ústavné právo a s ním spojená suverenita. Preto je mimoriadne dôležité, ak je tomuto „živočíšnemu druhu“ venovaná náležitá pozornosť.

Práve kniha „Evropská dimenze legislativního procesu“, zdá sa, plní zodpovedne túto monitorovaco-analytickú úlohu a poskytuje rozsiahle „pozorovania“ z oblasti vzniku tohto druhu práva (popis zmien primárneho práva, popis legislatívneho procesu prijímania sekundárneho práva), ako aj z oblasti popisu jeho jednotlivých poddruhov (typy právnych aktov, hierarchia ich usporiadania a pod.). Docentka JUDr. Lenka Pítrová, CSc., v tejto knihe zjavne zúročuje tak svoje bohaté dlhoročné praktické skúsenosti získané „v exekutive“ na Úrade vlády Českej republiky, či v parlamente Českej republiky, okorené o akademické pôsobenie na Právnickej fakulte Univerzity Karlovy v Prahe (Katedra evropského práva, Katedra správneho práva a správni vědy).

¹ Recenzia vznikla počas riešenia projektu „Dopady normotvorby Európskej únie na normotvorbu členského štátu Európskej únie z hľadiska legislatívnej techniky a normotvorných procesov,“ ktorý je financovaný Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (zmluva č. 1/0192/15).

Dôležitou je hneď myšlienka vyjadrená v úvode knihy. Autorka poukazuje na skutočnosť, že i v druhej dekáde členstva Českej republiky v Európskej únii mnohí „z nás“ pozerajú na právo Európskej únie ako na niečo, čo sa nás netýka. Ako to už býva, opak je pravdou. Právo Európskej únie zasahuje čoraz širšie oblasti sveta práva, i keď samozrejme v kontexte súčasného právneho pluralizmu, resp. polycentrizmu a interakcie rôznych právnych systémov na jednom území je potrebné mať na pamäti, že únijný legislatívny proces je, i keď obsiahlym, ale len parciálnym výsekom problematiky tvorby práva.

Celkovo možno skonštatovať, že v tejto knihe autorka upozorňuje na množstvo zaujímavých faktov, známejších i menej známych. Ako príklad možno uviesť postreh, že súčasná „postlisabonská“ etapa vývoja európskej integrácie je charakteristická tým, že popri tradičných legislatívnych nástrojoch sa v oblastiach, kde Európska únia nemá dostatok legislatívnej právomoci stále viac využíva metóda otvorenej koordinácie, ktorá obchádza tradičné postupy tvorby práva Európskej únie. Autorka to výstižne nazýva ako úrok k „medzivládnej metóde“ a v zmysle latinského *exempla trahunt* ako príklad výstižne uvádza Zmluvu o stabilite, koordinácii a správe v hospodárskej a menovej únii („fiškálnu zmluvu“).

Dôvodom pre skúmanie legislatívnej činnosti Európskej únie je podľa autorky nepopierateľný fakt, že tvorba a kvalita únijnej legislatívy podstatným spôsobom ovplyvňuje národnú tvorbu práva. Uvádza, že už v roku 1988 vtedajší predseda Európskej komisie Jacques Delors informoval, že až 80 % národnej ekonomickej legislatívy má pôvod v Bruseli. Pre ilustráciu autorka dopĺňa aj „čerstvejšie“ údaje z Českej republiky, a síce že počet schválených zákonov, ktoré vláda Českej republiky pre prejednávanie v parlamente označuje za „európske“, sa v posledných troch volebných obdobiach pohybuje jemne nad 50 % z celkového počtu schválených zákonov.

Okrem opisu procedúr zmien primárneho práva a opisu procesov prijímania sekundárneho práva Európskej únie v knihe nájdeme aj základné informácie o samotných aktéroch legislatívneho procesu, t. j. o Komisii, Rade a Európskom parlamente. Pozornosť je venovaná i vzájomným vzťahom medzi úijnými inštitúciami. Nie je opomenutá ani problematika legislatívnej právomoci Európskej únie, problematika del'by právomocí medzi Európsku úniu a členské štáty, pričom nechýba upozornenie na relevantnú judikatúru Súdneho dvora Európskej únie, ani opis konceptu del'by právomocí podľa Lisabonskej zmluvy.

Samostatná kapitola je venovaná novej úlohe národných parlamentov v legislatívnom procese Európskej únie. Tu autorka opisuje postavenie národných parlamentov, mechanizmy

ich zapojenia do úijného legislatívneho procesu, ako aj doterajšie skúsenosti a súdnu interpretáciu princípu subsidiarity.

Záver knihy je takpovediac interdisciplinárny. Pítrová upozorňuje na skutočnosť, že právo Európskej únie nielenže do značnej miery determinuje podobu právneho poriadku Českej republiky, ale ovplyvňuje fungovanie a konkurencieschopnosť úijných ekonomík, a teda aj tej českej.

Pokiaľ ide o kvalitu a účelnosť úijnej regulácie, autorka formuluje niekoľko zásad, z ktorých by normotvorba Európskej únie mala vychádzať, ide o:

1. Nevyhnutnosť právnej regulácie,
2. Proporcionalitu,
3. Subsidiaritu,
4. Výber zodpovedajúcej formy regulácie (typu právneho aktu),
5. Kontrolu objemu regulácie,
6. Koherentnosť prijímanej legislatívy s existujúcimi opatreniami,
7. Riadnu prípravu a konzultácia návrhov s dotknutými subjektami,
8. Dodržiavanie riadnych postupov prijímania právnych aktov,
9. Splnenie formálnych a technických požiadaviek na tvorbu kvalitnej legislatívy.

Autorka predpokladá, že odborná verejnosť sa s uvedenými zásadami zhodne a s týmto predpokladom autorky možno len súhlasiť. Žiada sa snád' len poznamenať, že tieto zásady sú aktérmi legislatívneho procesu často implementované už teraz, no otázna je miera a dôslednosť ich implementácie a dodržiavania... .

Knihy je doplnená praktickými prílohami znázorňujúcimi priebeh riadneho legislatívneho postupu (postup spolurozhodovania), postup súhlasu, ako aj prílohou obsahujúcou zoznam prípravných orgánov Rady, či prílohou s tabuľkou právnych základov pre riadny legislatívny postup.

Myslím si, že túto knihu doc. Pítrovej ocení širšia právnická verejnosť, politológovia, študenti týchto odborov, ale aj politici a profesionáli zastupujúci členských štát Európskej únie v úijných normotvorných procesoch, či národní experti na parlamentnej a exekutívnej úrovni participujúci na „národnej“ normotvorbe.

Kontakt:

JUDr. Milan Hodás, PhD.
Katedra ústavného práva

Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo námestie 6
P. O. Box 313
810 00 Bratislava 1
e-mail: milan.hodas@flaw.uniba.sk